

วรรณกรรม
ของ
เสถียร โพธินันทะ

แนว
พระพุทธศาสนา

แนว
พระพุทธศาสนา

แนวพระพุทธศาสนา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เสถียร โพธินันทะ

แนวพระพุทธศาสนา

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543

156 หน้า

1. พุทธศาสนา--หลักคำสอน.

I. ชื่อเรื่อง

294.31

ISBN 974-399-328-2

พิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๔๓ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.สุขาภิบาล

ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล

จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๘๐๐-๒๓๗๓-๔, ๘๘๙-๒๘๓๐

คำนำ

อาจารย์เสถียร โพธินันทะ นับว่าเป็นผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญคนหนึ่งในประเทศไทยยุคปัจจุบัน แม้ว่าท่านจะถึงมรณกรรมไปแล้ว แต่ผลงานของท่านยังทรงคุณค่าต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนาไม่เสื่อมคลาย ท่านได้สร้างผลงานทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก มีทั้งงานเขียน งานแปล และคำบรรยาย ผลงานทุกเรื่องของท่าน ไม่ว่าจะเป็นงานทางวิชาการหรือสารคดี ล้วนมีลักษณะพิเศษ คือ มีถ้อยคำสำนวนที่ชวนอ่าน ให้สาระและอรรถรสทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินจนไม่รู้สึกว่ากำลังอ่านเรื่องที่เป็นวิชาการ ฉะนั้น ผลงานของท่านจึงเป็นเรื่องน่าอ่านสำหรับคนทุกระดับชั้น

สำหรับหนังสือ **แนวพระพุทธศาสนา** นี้ ได้รวมข้อเขียนเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ ของอาจารย์เสถียร โพธินันทะ ที่พิมพ์อยู่ในที่ต่าง ๆ มาไว้ในเล่มเดียวกัน เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้าของผู้สนใจทั่วไป และในการพิมพ์ครั้งนี้ก็คงเนื้อหาไว้ตามเดิม

หัวหน้าแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

กุมภาพันธ์ ๒๕๔๓

สารบาญ

แนว
พระพุทธศาสนา

กำเนิดศาสนา

ศาสนาเป็นผลแห่งการแสดงออก ซึ่งเจตจำนงอันสูงของมนุษยชาติ ในอันที่จะชนะทุกข์บรรลุสุขเป็นเงาสะท้อนของปัญญา ซึ่งพัฒนาตามลำดับกาลของมนุษย์ ฉะนั้น ศาสนาในยุคบุพกาลจึงมีรากฐานบนอารมณ์มากกว่าเหตุผล และค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น จนลุถึงภาวะแห่งศาสนาอันบริสุทธิ์สมบูรณ์ด้วยเหตุผล ในสมัยบุพกาล เมื่อมนุษย์ยังปกครองด้วยระบบหัวหน้าครอบครัว หรือหัวหน้าหมู่ศาสนาในยุคนั้นก็เป็นลัทธิบูชาพระเจ้าประจำธรรมชาติจำนวนมากหลาย สุดแต่จะเห็นว่าธรรมชาติใดซึ่งทรงพลังประหลาด เช่น ฝนตก, ฟ้าร้อง, แผ่นดินไหว และภูเขาไฟระเบิด ฯลฯ มนุษย์ครั้งนั้นก็เข้าใจว่าจะต้องมีสิ่งลึกลับประจำธรรมชาติดังกล่าว เป็นผู้บันดาลให้มี

ปรากฏการณ์ขึ้น มนุษย์เกิดอารมณ์กลัวจึงพากันกราบไหว้บูชาผู้บันดาลนั้น ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก เป็นศาสนาบูชาพระเจ้าประจำธรรมชาติ เมื่อจำเนียรกาลล่วงมา ลัทธิพ่อบ้าน หัวหน้าหมู่แปรเปลี่ยนไป โดยที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่ขึ้น จนกลายเป็นประเทศ และมีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศพระองค์เดียวโดยสิทธิ์ขาดสูงสุด ศาสนาในระหว่างยุคนี้มนุษย์ได้เลือกสรรพระเจ้าซึ่งมีอำนาจมากที่สุด และมีคนกลัวกันมากที่สุด ยกขึ้นเป็นประธานของพระเจ้าทั้งปวง นานวันเข้าพระเจ้าอื่น ๆ ค่อย ๆ หมดความสำคัญลงไป เพราะมนุษย์พากันบูชาแต่ประธานพระ-เจ้าพระองค์เดียว ซึ่งถือกันว่าเป็นบิดรของโลก ครั้นเมื่ออารย-ธรรมของมนุษย์พัฒนาถึงขั้นรู้จักเหตุผลมากขึ้น อำนาจของพระก็ค่อย ๆ สลายไป กลายเป็นอำนาจของชุมชนซึ่งเป็นมนุษย์ด้วยกันนี่เอง การผูกขาดอำนาจไว้กับพระเจ้า จะเป็นองค์เดียวหรือหลายองค์ก็เสื่อมสลาย ศาสนาซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนี้ จึงเป็นศาสนาที่ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า หรือปฏิเสธต่อความสำคัญของพระเจ้า แต่เป็นศาสนาที่อาศัยเหตุผลทางปัญญายิ่งกว่าใช้อารมณ์ ฉะนั้น เราจึงสรุปประเภทของศาสนาได้ ๒ ประเภท ดังนี้ คือประเภท**เทวนิยม** และ**อเทวนิยม**

๑. ศาสนาประเภทเทวนิยม บูชาพระเจ้าหลายองค์ก็มี, บูชาพระเจ้าองค์เดียวก็มี.

๒. ศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่บูชาพระเจ้าหรือไม่มีพระเจ้า ได้แก่พระพุทธศาสนาเป็นอาทิ.

ศาสนาสำคัญต่อมนุษยชาติ

สัญชาตญาณของมนุษย์ ย่อมมีความเห็นแก่ตัว มีกิเลสตัณหาประจำมาแต่กำเนิด แม้จะได้มีการศึกษาหรือมีความรู้สึกผิดชอบสูง แต่อารมณ์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน มักจะถูกครอบงำด้วยความคิดฝ่ายต่ำได้ง่าย ซึ่งถ้าความรู้สึกยับยั้งมาไม่ทันก็อาจลุกรรมชั่วได้ ศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับควบคุมจิตใจส่งเสริมสติสัมปชัญญะในการเตือนตนเองให้ละชั่ว ประพฤติดีแม้ในที่ลับตากฎหมาย ลำพังคนมีการศึกษาดี มิได้หมายความว่าจะต้องเป็นคนดีเสมอไป คนบางคนอาศัยการศึกษาที่ตนได้เรียนรู้มาก่อกรรมทำเข็ญให้แก่สังคมชนิดแอบแฝงและแนบเนียนจนสังคมก็ยังไม่เข้าใจว่าคนนั้นเป็นคนดี หรือความทุกข์ยากยุ่งเหยิงของโลกมีส่วนอยู่ส่วนหนึ่งเกิดจากคนที่สำนึกตนเองว่าเป็นผู้รู้แล้วใช้ความรู้นั้นไปในทางผิด ในทางเบียดเบียนกัน แต่ถ้ามีศาสนาประจำใจและปฏิบัติตนในข้อธรรมของศาสนาโดยแท้จริงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ เพราะทุกศาสนาก็สอนให้คนละชั่วบำเพ็ญความดีด้วยกัน สังคมก็จะมีสุข โลกก็จะมีสุขมากกว่าที่เป็นไปอยู่แล้วเป็นแน่ อาจมีเสียงถามขึ้นว่า ถ้าเราทำตนเป็น

คนดีมีศีลธรรม ก็เห็นจะไม่จำเป็นในการนับถือศาสนา ปัญหาข้อนี้น่าพิจารณามาก ถ้าเราจะสืบสาวถึงมูลที่มาแห่งศีลธรรมแล้ว ก็จักประจักษ์มาจากศาสนานั่นเอง เพราะศาสนาเป็นบ่อเกิดของศีลธรรมอันดีงาม ครั้นเวลาล่วงนานมา เราลืมข้อเท็จจริงนี้ นึกว่าศีลธรรมเป็นเรื่องที่มนุษย์รู้ ๆ กันอยู่แล้ว คล้ายกับเรารู้จักหาอาหารรับประทานเมื่อเกิดความหิวขึ้น หรือนึกว่าศีลธรรมมาจากการศึกษาอย่างเดียวเลยมองข้ามศาสนาเสีย จะเป็นการสมควรอยู่หรือในการที่เราจะรับเอาผลอย่างเดียวโดยที่ไม่ให้ความสำคัญแก่เหตุผลนั้นเลย

อนึ่ง การที่เราจะมีแต่ศีลธรรมอย่างเดียว ยังไม่เป็นการเพียงพอสำหรับความเจริญก้าวหน้าในด้านปัญญา เพราะฉะนั้น ศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนาประเภทนับถือเหตุผล จะให้ได้ในด้านนี้อย่างสมบูรณ์ทีเดียว เรานึกว่าความดีมีเพียงมาตรฐานขั้นโน้นขั้นนี้ก็พอ นั่นเป็นเรื่องที่เรานึก แต่ความจริงแล้ว ความดียังมีอีกมาก ซึ่งบางครั้งเรานึกไม่ถึงเลยก็มี และศาสนาก็จะให้คำตอบแก่เราอย่างดี นอกจากนี้ศาสนาได้นำความเจริญมาสู่มนุษยชาติ ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุ เป็นความจริงที่ปฏิเสธมิได้เลยว่ามีชาติหลายชาติซึ่งได้ลุถึงอารยธรรมเพราะเหตุได้รับนับถือศาสนาซึ่งแต่ก่อนชาตินั้น ๆ มิได้นับถือมาก่อน ศาสนาได้เป็นสายสัมพันธ์ระหว่างความแตกต่างของชาติพันธุ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งภราดรภาพ และบูรณภาพที่มีเนื้อแท้จากความรู้สึก ศาสนาได้ให้ความอบอุ่น ที่พึ่งทางใจ และได้อรรถาธิบายปัญหาชีวิตของมนุษย์ผู้ถูกกดดัน แผดเผาด้วยความทุกข์ลำเค็ญให้แจ่มกระจ่าง สร้างชีวิตใหม่ที่สวยสดและมีความหวังให้ ศาสนาได้อำนวยสันติแก่ผู้ปรารถนาสันติและได้ปลดเปลื้องความทุกข์ของมนุษยชาติ ในด้านยับยั้งกิเลส ความเห็นแก่ตัวอย่างได้ผลที่สุด ความเมตตากรุณาความโอบอ้อมอารีและเคารพสิทธิของบุคคลมีมูลมาจากศาสนามากที่สุด ก็สิ่งเหล่านี้มิได้เป็นจุดปรารถนาของมนุษยชาติที่จะลุถึงหรอกหรือ และเมื่อศาสนาได้เป็นฝ่ายอำนวยสิ่งเหล่านี้ให้ จึงนับว่าศาสนาเกิดขึ้นโดยเจตจำนงของมนุษยชาติแล้ว ตราบใดมนุษยชาติยังธำรงอยู่ ตราบนั้นศาสนาก็ยังคงมีความหมายที่สำคัญยิ่ง.

พระพุทธศาสนาคืออะไร

พระพุทธศาสนา คือศาสนาของท่านผู้มีปัญญารอบรู้ คำว่า **"พุทธะ"** แปลว่าผู้มีปัญญารอบรู้ ซึ่งได้แก่พระศาสดาผู้ตั้งศาสนานั่นเอง ทั้งนี้ เพราะว่า ศาสนานี้มิได้เป็นศาสนาตั้งอยู่บนรากฐานอารมณ์ พระพุทธองค์ผู้ตั้งศาสนานี้ได้ทรงใช้สติปัญญาค้นคว้าพิจารณาด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริง จนกระทั่งได้พบกับสัจธรรมด้วยพระองค์เอง เมื่อค้นคว้าทรงปฏิบัติพระองค์เองด้วยกาย, วาจา, ใจ ตามวิถีของสัจธรรม และได้รับผลแห่งการ

ปฏิบัตินั้นโดยสมบูรณ์แล้ว จึงทรงประกาศแก่โลกเพื่อความสุข เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์โดยพระมหากรุณา.

พระพุทธศาสนาจึงชื่อว่า เป็นศาสนาของความจริง และเป็นความจริงซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึง ไม่ผูกขาดเฉพาะศาสดาผู้เดียว พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของปัญญาชน.

พระพุทธประวัติสังเขป

ย้อนหลังจากนี้ไป ๒๕๘๐ ปี ณ แว่นแคว้นหนึ่งทางตอนเหนือของอินเดียค่อนไปในเขตประเทศเนปาลเดี๋ยวนี้ แคว้นนี้มีเมืองหลวงชื่อกบิลพัสดุ์ ชนชาวแคว้นส่วนมากเป็นพวกศากยะ มีระเบียบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย คือมีสภาซึ่งพวกศากยะทุกคนมีสิทธิเข้าประชุมบริหารรัฐกิจได้ และมีประธานสภาซึ่ง ณ บัดนั้นได้แก่พระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์มีพระมเหษีทรงนามว่า พระนางสิริมหามายา ทั้ง ๒ พระองค์ คือผู้ให้กำเนิดมหาบุรุษของโลกในวัน ๑๕ ค่ำ แห่งเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) พระนางสิริมหามายาประสูติพระโอรส ณ ราวป่าระหว่างหนทางเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ พระโอรสองค์นี้ได้ขนานนามว่า **"สิทธัตถะ"** เจ้าชายสิทธัตถะมีพระรูปโฉมงดงาม ผึ่งผายแข็งแรงและมีสติปัญญาฉลาดมาก ได้รับการอบรมวิชาต่าง ๆ ตามขัตติยประเพณี และทรงรอบรู้แตกฉานในเวลาอันสั้น เมื่อ

พระชนม์ได้ ๑๖* ปี ทรงอภิเศกสมรสกับเจ้าหญิงพิมพาหรือยโสธรา และเมื่อพระชนม์ ๒๙ ทรงมีพระโอรสองค์หนึ่ง ในปีนั้นเองเป็นปีที่สำคัญที่สุดของชีวิต พระปัญญาและพระกรุณาของพระองค์ได้เตือนพระองค์ไม่ให้หลงใหลต่อโลกียสุข ซึ่งเป็นสิ่งไม่จีรัง เสียงปริเวทนาการของประชาชน ซึ่งถูกกดขี่จากระบบชั้นวรรณะของพวกพราหมณ์ ความงมงายในการบูชายัญ เพื่อขอความสุขจากพระเจ้าโดยวิธีโยนบาปให้แก่ผู้อื่นรับแทน ความทุกข์ยากแห่งชีวิตที่เผชิญต่อการเบียดเบียนกัน, ความผิดหวัง, ความป่วยเจ็บ และความตายของมนุษยชาติ ซึ่งปรากฏแก่คลองพระเนตร เป็นสิ่งเร่าเร้าให้เจ้าชายต้องขบปัญญาชีวิตว่าอะไรคือสุขนิรันดร์ ? เราจะปลดเปลื้องทุกข์ของประชาชนอย่างไร ? เพื่อแก้ปัญหา ๒ ข้อนี้ เจ้าชายจึงสละสุขส่วนพระองค์ออกผนวช เพื่อค้นหาความจริงที่จะอำนวยสุขแก่สรรพสัตว์ แทนที่จะติดหลงในกามสุข คนไม่มีสมบัติจะสละแล้วสละกามสุขออกบวชนั้นง่าย แต่คนที่เคยมีสมบัติทุกอย่างตามปรารถนาแล้วเสียสละเพื่อสรรพสัตว์ โดยความปลงใจของตนเอง นี่สิแสนยาก การผนวชของเจ้าชายจึงเรียกว่า "มหาภิเนษกรมณ์" ทรงใช้เวลา ๖ ปี ในการบำเพ็ญเพียรเพื่อลุความจริง ในปีพระชนม์ ๓๖ พระองค์ก็ได้ตรัสรู้สัจธรรมด้วยปัญญา และพระหฤทัยที่สะอาดหมดจด

---

* ตามข้อค้นคว้าของข้าพเจ้าเข้าใจว่าควรจะเป็นพระชนม์ ๒๖ และได้แถลงเหตุผลในหนังสือเรื่องพุทธานุศาสน์แล้ว แต่ในที่นี้คงตามเดิม.

จากกิเลส บัดนี้ พระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระผู้รู้ดีรู้ชอบแล้ว วันที่พระองค์ตรัสรู้ตรงกับวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เช่นเดียวกับวันประสูติอีก

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้อุทิศพระชีพเพื่องานแผ่สันติสุขให้แก่โลก ได้เสด็จจาริกแสดงพระสัจธรรมอำนวยความร่มเย็นแก่ชีวิตจิตใจของปวงชน ไม่เลือกชั้นวรรณะตามคาม-นิคมชนบทราชธานีน้อยใหญ่ ด้วยพระมหากรุณา ถ้าหากพระองค์มิได้เป็นพระศาสดายังเสด็จเสวยกามสุขอยู่ตามโลกิยวิสัย พระองค์ก็จะเป็นเพียงกษัตริย์องค์หนึ่ง เป็นคนของวงศ์สกุลหรืออย่างมากก็ของประเทศ แต่เมื่อพระองค์ออกผนวช และสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์เป็นคนของสรรพสัตว์ เป็นคนของโลก เพราะพระองค์ได้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่โลกได้กว้างขวางยิ่งกว่ากษัตริย์ พระองค์เป็นศาสดาของท้าวพระยา-มหากษัตริย์, เศรษฐีคหบดีและเป็นศาสดาของคนยากคนจน เสด็จเข้าไปในพระราชมณเฑียรเพื่อรับการบูชาจากพระราชา และก็เสด็จเข้าไปในกระท่อมของยาจก เพื่อประทานสันติให้ ทรงพยาบาลคนไข้ ซึ่งญาติมิตรทอดทิ้งด้วยพระองค์เอง และแม้จะเป็นก้อนดินซึ่งเด็ก ๆ เล่นสมมติกันว่าเป็นวัตถุเป็นค่า แล้วนำมาถวายพระองค์ ๆ ก็รับด้วยดุษณี บุคคลใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์, พราหมณ์, เวศ, ศูทร เมื่อมาบวชในศาสนาของพระ-องค์ จะต้องมีความเสมอภาคกันโดยธรรม จะต้องเคารพกัน

ตามลำดับอาวุโส ชั้นวรรณะปราศจากความหมายโดยสิ้นเชิง เพราะฉะนั้น การสละโลกของพระองค์จึงไม่ใช่สละชนิดไปอยู่วิเวกหาความสุขตามป่าเขาโดดเดี่ยว ซึ่งผู้สละโลกในครั้งกระนั้นมักจะทำกัน สำหรับพระพุทธองค์แม้จะต้องสละพระมเหษี และปิโยรสแลพระญาติมิตรก็เป็นส่วนเหตุตอนต้นมีระยะเวลาสั้น แต่ผลภายหลังพระองค์กลับมาอยู่กับโลก เพื่อแผ่สันติธรรมนั้นเวลายืดยาวกว่านัก ยืดยาวนานถึง ๔๕ ปีทีเดียว ๔๕ ปี แห่งการเหนื่อยยากเพื่อความสุขของสรรพสัตว์ แทบจะหาเวลาพักผ่อนในวันหนึ่ง ๆ ไม่ใคร่จะได้ บางครั้งในเวลาแสดงธรรมอยู่แต่พระวรกายอ่อนเพลียมาก ทนทานต่อการตรากตรำต่อไปมิได้ ต้องหยุดพักชั่วระยะ แม้จนที่สุดในปีที่ ๘๐ แห่งพระ-ชนมชีพ ในขณะที่ประชวรหนักใกล้ต่อกาลดับขันธปรินิพพาน ณ ป่าสาลวันเมืองกุสินารา ก็ยังไม่หยุดพักในการทำประโยชน์ให้แก่นักบวชคนหนึ่ง ซึ่งแต่ก่อนแต่ไรมาไม่คิดมาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหา จำเพาะเกิดปรารถนามาเฝ้าในตอนนี้ และแม้พระสาวกจะขอร้องห้ามปรามว่าอย่ารบกวนพระศาสดานักเลย พระองค์อาพาธหนัก นักบวชผู้นั้นก็ไม่ยอมจะขอเฝ้าจงได้ เสียงโต้เถียงกันได้ยินไปถึงพระพุทธองค์ และก็ตามเคยที่ทรงมีพระดำรัสให้เข้าเฝ้า หลังจากทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่นักบวชผู้นั้นเฝ้า และหลังจากทรงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่โลกแล้ว พระองค์ก็ดับขันธ-ปรินิพพานลงด้วยอาการอันสงบ ตรงกับวันเพ็ญเดือนวิสาขะอีก

เหมือนกัน โลกได้สูญสิ้นพระมหาบุรุษผู้หนึ่งอย่างไม่มีวันเรียกร้องให้กลับมาได้อีกแล้ว มหาบุรุษประเภทนี้นานแสนนาน จึงจะเกิดขึ้นสักคนหนึ่ง แต่ผลงานซึ่งพระองค์ได้ประทานไว้แก่โลกนี่ซิประเสริฐเลิศ.

พระธรรม

ความเชื่อ (ศรัทธา)

ไม่ว่าจะเป็นศาสนาหรือลัทธิใด ๆ ก็ดี ย่อมมีมูลฐานแห่งการเจริญตั้งขึ้นมาได้ ก็จากศรัทธาของมนุษย์ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวในโลก ซึ่งไม่มีการบังคับขู่เข็ญหรือผูกขาดในเรื่องศรัทธานี้แต่อย่างไร เป็นศาสนาเดียวที่ได้ให้เสรีภาพของความเชื่อแก่มนุษย์ ในสมัยพุทธกาลมีเจ้าศาสนาและเจ้าลัทธิมากมาย ทุกคนย่อมเสนอหลักธรรมของตนแก่มหาชนว่า เป็นหลักธรรมที่ถูกต้องและดีที่สุด จนมหาชนไม่รู้จะเลือกนับถือศาสนาลัทธิใดดี เหตุการณ์ที่ว่านี้ได้เกิดแก่ชาวบ้านกาลามะ และเขาทั้งหลายพากันมาทูลระบายความคับใจนี้แก่พระพุทธองค์ ซึ่งเขานึกกันว่า คงจะได้ฟังคำยกย่องหลักธรรมของตนวิเศษ ของผู้อื่นเลว จากพระองค์เช่นเจ้าลัทธิอื่น ๆ แต่พวกกาลามะผิดหวังถนัดใจ เพราะแทบไม่เชื่อหูตนเองที่ได้ยินพระพุทธดำรัสว่า "**ท่านทั้งหลายอย่าถือโดยฟังตามกันมา** (มา

อนุสฺสเวน) **อย่าถือโดยว่าเป็นของเก่าสืบ ๆ กันมา** (มา ปรมฺปราย) **อย่าถือโดยตื่นข่าว** (มา อิติกิราย) **อย่าถือโดยอ้างตำรา** (มา ปิฏกสมฺปทาเนน) **อย่าถือโดยการเดา** (มา ตกฺกเหตุ) **อย่าถือโดยคาดคะเน** (มา นยเหตุ) **อย่าถือโดยตรึกตามอาการ** (มา อาการปริวิตกฺเกน) **อย่าถือโดยชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน** (มา ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา) **อย่าถือโดยเชื่อว่าผู้พูดเป็นคนควรเชื่อได้** (มา ภพฺพรูปตาย) **อย่าถือโดยนับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา** (มา สมโณ โน ครูติ)" หลัก ๑๐ ประการนี้ เป็นหลักวิทยาศาสตร์โดยตรง

ในการที่เราจะศึกษาเชื่อถือลัทธิหรือตัดสินกรณีอะไรลงไปเป็นอันว่าในชั้นเริ่มแรกคือศรัทธา พระพุทธศาสนาก็ต่างจากศาสนาอื่น และในขั้นเริ่มแรกนี้เอง พระพุทธศาสนาก็เป็นวิทยาศาสตร์เสียแล้ว ซึ่งเมื่อเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อ ๆ ไปจะยิ่งเห็นความเป็นวิทยาศาสตร์หรือมีหลักการเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์มากขึ้น เมื่อพระพุทธองค์แนะมรรควิธีในขั้นแรกของศรัทธา ด้วยเชิงปฏิเสธความเชื่ออย่างงมงาย ในลำดับต่อไปก็ทรงเสนอมรรควิธีควรจะชื่ออย่างไรว่า "**เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมะเหล่านี้** (คือ โลภะ, โทสะ, โมหะ) **เป็นอกุศล.....ประกอบด้วยโทษ....ผู้รู้เขาติเตียน...บุคคลถึงกระทำมากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นไปเพื่อทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย ฯลฯ เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า**

ธรรมเหล่านี้ (คือ อโลภะ, อโทสะ, อโมหะ) **เป็นกุศล...หาโทษมิได้ ผู้รู้สรรเสริญ...บุคคลถึงกระทำมากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงบำเพ็ญเถิด"** (สุตตันตปิฎก, อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต)

ในที่นี้จะสังเกตเห็นได้ชัดว่า พระพุทธองค์มิได้เอ่ยถึงศาสนาของพระองค์เลย แต่ได้ประทานหลักเหตุผลกลาง ๆ ให้ชาวกาลามะพิจารณาด้วยสติปัญญาของตนเองว่า ลัทธิธรรมของใครก็ตาม ถ้าเป็นไปเพื่อละโลภะ, โทสะ, โมหะ ให้เจริญอโลภะ, อโทสะ, อโมหะ ลัทธิธรรมนั้นก็เป็นอันรับนับถือได้ นี่ก็จะเห็นลักษณะประชาธิปไตยอีกประการหนึ่ง ในพระพุทธศาสนาอีกข้อหนึ่ง มีปัญหาว่าไฉนพระพุทธศาสนาจึงกล้าหาญถึงขนาดวางฐานะของความเชื่อบนเหตุผลแห่งปัญญาอย่างนี้ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับศาสนาอื่น ซึ่งมีแต่จะสอนให้ปักใจเชื่อห้ามพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผล ห้ามสงสัย ก็ตอบได้ว่า เพราะพระพุทธศาสนาเป็นสัจธรรม เป็นศาสนาของเหตุผลซึ่งอาจพิจารณาเห็นจริงได้ด้วยสติปัญญา และสามารถให้ผลแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติได้ จึงไม่กลัวความสงสัยหรือการเพ่งพิสูจน์ ยิ่งมานับถือพระพุทธศาสนาในลักษณะของความสงสัย อยากเพ่งพิสูจน์ ก็ยิ่งจะเพิ่มความเลื่อมใสมากขึ้นในภายหลัง ขอให้ได้ศึกษาปฏิบัติตามหลักธรรมจริง ๆ เถอะ พระพุทธศาสนาไม่นิยมศรัทธาชนิดไม่ประกอบด้วยปัญญาเลย ในจังกีสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย

มัชฌิมปัณณาสก พราหมณ์ผู้หนึ่งได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่า **"ข้าแต่พระโคตมะ ก็อะไรเล่าเป็นธรรมมีอุปการมากสำหรับฉันทะคือความยินดีพอใจ ?"** ตรัสตอบว่า **"ธรรมที่ทนต่อความเพ่งได้มีอุปการมากสำหรับฉันทะ ถ้าธรรมทั้งหลายจะไม่พึงทนต่อความเพ่งไซร้ ฉันทะนี้ก็จักไม่เกิดได้ ก็เพราะเหตุที่ธรรมทั้งหลาย ย่อมทนต่อความเพ่งพิจาณาได้อยู่ ฉันทะจึงเกิดได้"** หมายความว่า ธรรมในพระพุทธศาสนา ย่อมทนต่อการเพ่งพิสูจน์ด้วยปัญญา เมื่อผู้เพ่งพิสูจน์หาข้อด่างพร้อยมิได้ ก็ย่อมเกิดความยินดีพอใจในธรรมนั้น พระพุทธศาสนาจึงยกย่องผู้ที่มี "ยถาภูตญาณทัศนะ" ความรู้เห็นตามสภาพที่เป็นจริง ผู้ที่มียถาภูตญาณทัศนะแล้ว ย่อมไม่ต้องอาศัยความเชื่อจากสิ่งภายนอกอีก ย่อมประจักษ์ความจริงได้ด้วยตนเอง และโดยลักษณะนี้พระพุทธศาสนาจึงเป็น **"ญาณวิทยา"** เพราะศรัทธาในพระพุทธศาสนาเกิดจากภายหลังการทดสอบข้อเท็จจริงด้วยสติปัญญาแล้วนั่นเอง.

การนับถือพระรัตนตรัย

ทุกศาสนาย่อมสอนให้ยึดถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนานั้นเป็นที่พึ่ง พระพุทธศาสนาก็มีพระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์ รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย แต่มีความหมายต่างจากศาสนาอื่น

มาก พระพุทธองค์ มิได้เป็นพระเจ้าลึกลับหรือเป็นทูตสวรรค์ พระองค์เป็นมนุษย์เช่นเรา ๆ แต่ต่างจากเราปุถุชน ตรงที่พระ-องค์เป็นผู้พ้นแล้วจากกิเลส เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ และมีปัญญากับกรุณาอันไพศาลยิ่ง ในฐานะที่พระพุทธองค์เป็นอุดมบุรุษคนแรกที่บรรลุถึงสัจธรรม ทรงสละสุขส่วนพระองค์บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ผลงานของพระองค์ได้ยั่งยืน อวยหิตสุขแก่สรรพสัตว์ตราบเท่าทุกวันนี้ พระพุทธองค์จึงเป็นสัญลักษณ์อันประเสริฐยิ่งที่โลกจะต้องเคารพบูชา

พระธรรมคือสัจจะในธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์มองข้ามและหยั่งไม่ได้เพราะขาดปัญญา พระพุทธองค์เป็นผู้ค้นพบก่อนแล้วนำมาบัญญัติทำให้ง่ายเพื่ออบรมสั่งสอนมหาชนให้ลุถึงสัจ-ธรรมนั้นได้แก่ **"พระธรรมวินัย"** ภายหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว คณะสงฆ์ได้รวบรวมเป็นพระไตรปิฎกมีพระวินัย, พระสูตร, พระอภิธรรม แต่โดยคุณชาติแห่งพระธรรม ได้แก่ภาวะแห่งปัญญาความตรัสรู้ ความจริงอย่างแจ่มแจ้ง, ภาวะแห่งความบริสุทธิ์ ปลอดโปร่งจากปวงกิเลสอย่างสิ้นเชิง, ภาวะแห่งความสงบสงัดจากปวงทุกข์อย่างเด็ดขาด

พระสงฆ์ได้แก่บุคคลซึ่งได้ปฏิบัติธรรมตามมรรควิธีที่พระพุทธองค์ชี้แจงไว้จนได้ผลคือ มีปัญญา, มีความบริสุทธิ์และพ้นทุกข์ ซึ่งในพระสังฆรัตนะนี้ แม้บุคคลที่กำลังเปล่งคำขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง **(สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ)** ถ้าคน ๆ นั้นได้

ปฏิบัติธรรมจนได้ผลดังกล่าว คนนั้นเองนับเป็นสังฆรัตนะด้วยและก็คนนั้นอีกเหมือนกัน ชื่อว่า มีเอกภาพร่วมกับพุทธรัตนะ, ธรรมรัตนะ แปลว่าพระรัตนตรัยมีอยู่ในตัวของเขาเองเลยทีเดียว ทั้งนี้เพราะ "พุทธะ" กับ "สังฆะ" จะสำเร็จได้ก็ต้องมี "ธรรมะ" ได้แก่ศีล, สมาธิ, ปัญญา หรือภาวะแห่งความบริสุทธิ์, ภาวะแห่งปัญญา และภาวะแห่งความพ้นทุกข์นั่นเอง พระรัตนตรัยจึงมี ๒ ชั้น กล่าวคือชั้นนอกซึ่งเป็นรูปวัตถุบ้าง เป็นบุคคลบ้าง ทุกครั้งที่เรากราบไหว้พระพุทธปฏิมา ก็ให้ระลึกถึงพระปัญญา-คุณ, พระบริสุทธิคุณ, พระมหากรุณาคุณของพระพุทธองค์ ทุกครั้งที่กราบไหว้พระสงฆ์ก็ให้ระลึกถึงศีล, ปัญญา, สมาธิ ในตัวท่าน ที่ทำให้คนสามัญเป็นบุคคลที่ควรกราบไหว้ สำหรับพระธรรมนั้นก็ให้นึกถึงความประเสริฐของพระธรรม ที่ทำให้เกิดปัญญา, ความบริสุทธิ์ และความพ้นทุกข์

ส่วนพระรัตนตรัยชั้นใน ได้แก่บุคคล จะเป็นใครก็ตามไม่จำกัดเป็นชายหรือหญิง, เด็กหรือผู้ใหญ่ หนุ่มสาวหรือเฒ่าชราประดาที่ได้ปฏิบัติธรรม ลุถึงภาวะแห่งความสว่างของปัญญาความบริสุทธิ์และความพ้นทุกข์ ชื่อว่าบุคคลนั้นมี พุทธะ, ธรรมะ, สังฆะในตัวของเขาซึ่งในลักษณะเช่นนี้พระพุทธศาสนา ได้ยกย่องว่าเป็นวิสุทธิเทพหรือพระเจ้าแห่งความบริสุทธิ์สะอาด มีคุณค่าสูงกว่าพระเจ้าอื่น ๆ วิสุทธิเทพนี้ก็คือพระอรหันต์ทั้งหลาย พระอรหันต์เล่า เดิมก็เป็นชนสามัญมาก่อน มีโลภะ, โทสะ,

โมหะมาก่อน ภายหลังได้ละโลภะ, โทสะ, โมหะเสีย จึงชื่อว่าอรหันต์ และพระพุทธองค์ทรงเป็นปฐมอรหันต์องค์แรก การลุถึงพระรัตนตรัยชั้นในเป็นได้ในชาตินี้ และมนุษยชาติมีโอกาสมากที่สุด ในตำนานเก่า ๆ เล่าว่าพระโพธิสัตว์ในปัจฉิมภวิกชาติเสด็จอยู่ ณ ดุสิตเทวโลก แต่เมื่อจะบำเพ็ญกรณียกิจเพื่อบรรลุโพธิญาณ ต้องปฏิสนธิลงมาเป็นมนุษย์ มาสำเร็จเป็นพุทธะในโลกมนุษย์นี่เอง หลักการข้อนี้พระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะมนุษยนิยม (Humanism) ด้วย

เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนที่ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งจึงเป็นการเชิดชูคุณค่าแห่งมนุษยภาพและเสรีภาพ เราไม่ได้กราบไหว้เพื่อประจบเพื่ออ้อนวอนบนบาน หรือเพราะกลัวหรือหวังรางวัล ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เรามีสิทธิเสรีภาพในการสร้างสรรค์ตนเองได้วิเศษยิ่ง.

ปรัชญา ? หรือวิทยาลี้ลับ ?

เนื่องจากพระพุทธศาสนาไม่นิยมการเก็งความจริงอย่างปรัชญา ซึ่งอาศัยตรรกเป็นแนวทาง ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นผลประจักษ์จากการทดสอบด้วยตนเอง ไม่ใช่เป็นคำสอนของนักคิดซึ่งสะสมความรู้จากตำหรับตำรา และอาศัยความเจนจัดของชีวิตผสมกับจินตนาการที่ค่อนข้างเจิดจ้า แล้วสรุปผลออก

มาเป็นปรัชญาซึ่งพราวไปด้วยทฤษฎี แต่ปรากฏว่าเจ้าของทฤษฎีเองก็ปฏิบัติไม่ได้ หรือมีความประพฤติหันหลังให้ทฤษฎีของตนเองเสียด้วยซ้ำ ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็น **"สนฺทิฏฺฐิโก"** อันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง และเป็น **"ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ"** อันวิญญูชนพึงได้เฉพาะตน คือใครปฏิบัติก็ได้ผลเฉพาะผู้นั้น จะปฏิบัติแทนกันไม่ได้ เหมือนรับประทานอาหาร ทานอิ่มแทนกันไม่ได้ พระพุทธองค์ทรงทดสอบธรรมะด้วยพระองค์ก่อนจนได้ผลจึงกล้าประกาศแก่โลกว่า "สิ่งที่ควรรู้ยิ่งเราได้รู้ยิ่งแล้วอนึ่ง สิ่งที่ควรเจริญเราได้เจริญแล้ว สิ่งที่ควรละเราได้ละสิ้นแล้ว ฯ เพราะเหตุนั้น เราจึงเป็นพุทธะ" (มัชฌิมนิกาย) ตรัสยืนยันรับประกันแก่มหาชนว่า "จงมาเถิดบรรดาผู้ที่เป็นวิญญูชนหากเธอจะไม่เป็นคนโอ่อวดไม่มีมายา มีสัญชาติที่ซื่อตรง เมื่อเราพร่ำสอนอยู่ แสดงธรรมอยู่ เธอปฏิบัติตามที่เราสอนอย่างจริงจัง เธอจักทำให้ลุแจ้งซึ่งความพ้นทุกข์ได้ในภพทันตาเห็นอย่างแน่นอน ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง" (มัชฌิมนิกาย) ตามหลักการนี้ พระพุทธศาสนาจึงเป็นปฏิฐานนิยมด้วย นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังไม่นิยมคิดค้นเรื่องความแท้จริงอันติมะหรือปัญหาโลกแตก เช่น ปัญหาเรื่องพระเจ้าสร้างโลกมีจริงไหม ? ลักษณะพระเจ้าเป็นอย่างไร ? วิญญาณที่แท้จริงมีภาวะอย่างไร ? เอกภพแห่งสรรพสิ่งคืออะไร ? ซึ่งเป็นปัญหาหนักไปในทางอภิปรัชญา (Metaphysics) พระพุทธองค์ทรง

ถือว่าการคิดตอบปัญหาเหล่านี้ ผลก็คือช่วยเพิ่มความแตกแยกในทางทรรศนะมากขึ้น และไม่มีประโยชน์แก่มหาชนเลย เพราะการรู้คำตอบในปัญหาดังกล่าวมิได้ปลดเปลื้องทุกข์ของมหาชนได้ มีแต่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชนผู้ถือทรรศนะตรงกันข้าม หน้าที่ของพระพุทธองค์ คือชี้ทางพ้นทุกข์ให้มหาชน พระองค์จึงถือว่าปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็น "อจินไตย" คือไม่สมควรแก่การขบคิด ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุ ในกาลก่อนหรือบัดนี้ก็ดี เราย่อมสั่งสอนบัญญัติแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น" (**ปุพฺเพ เจวาหํ ภิกฺขุ เอตรหิ จ ปญฺญาเปมิ ทุกฺขญฺจ ทุกฺขนิโรธญฺจ** สํยุตฺตนิกาย) ในบาลีมัชฌิมนิกาย ทรงเปรียบพระองค์ว่าเป็นนายศัลยแพทย์ผ่าตัดเอาลูกศรออกจากตัวคนไข้แล้วรักษาบาดแผลให้เท่านั้น ไม่มีหน้าที่สืบสาวราวเรื่องว่าคนยิงเป็นใคร ? ลูกศรทำด้วยอะไร ? เพราะถ้ามัวไปสืบสาวราวเรื่องก่อนคนไข้ก็พอดีสิ้นปราณ ตัวอย่างเรื่องหนึ่งในสังยุตตนิกาย มีผู้ทูลถามพระองค์ว่า ที่สุดแห่งโลก ซึ่งไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตายจะถึงได้ด้วยการเดินทางไปหรือไม่ ? ปัญหานี้มีทางวิ่งเข้าหาอภิปรัชญาอย่างที่สุด แต่พระพุทธองค์ตรัสตอบสรุปลงมาในตัวคนนี้เองว่า "**...ในร่างกายที่ยาววาเดียว มีทั้งสัญญาและใจครองนี่แหละ เราบัญญัติว่าเป็นโลก เหตุเกิดของโลก ความดับของโลก ตลอดจนมรรคที่ให้ ถึงความดับของโลกไว้**"

กฎแห่งกรรม

ได้กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธศาสนาไม่สอนให้ปล่อยชีวิตไปตามลิขิตแห่งสิ่งลึกลับ และสอนถึงคุณค่าของมนุษยภาพ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีพรหมลิขิตในพระพุทธศาสนา ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีเหตุ มีปัจจัย และผลวิบากในตัวมันเอง เมื่อมีกิริยาเกิดขึ้นก็ย่อมมีปฏิกิริยา ไม่มีสิ่งลึกลับใด ๆ จะมาลิขิตบงการเหตุผลนั้น ๆ ได้ และนี่คือ "กฎแห่งกรรม" ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การประกอบกรรมของมนุษย์สำคัญที่สุด ชีวิตเป็นสิ่งที่ถูกลิขิตโดยตัวเราเองเป็นเบื้องแรก และมีกรรมประเภทรวมหมู่หรือกรรมสังคมเกื้อกูลกันอยู่ด้วย แต่ผลแห่งดีและชั่วจะให้ผลก็ต้องมีจังหวะของมันเหมือนกัน ไม่ใช่การกระทำทุกอย่างจะต้องมีปฏิกิริยาสวนควันทันที อกุศลกรรมบางอย่างมีปฏิกิริยาชนิดหนอนบ่อนไส้ค่อย ๆ แทะกินทีละน้อย หรือในแง่ที่เป็นกุศลก็ค่อยเจริญขึ้นทีละน้อย ข้อสำคัญจะให้เห็นผลดังใจอยากนั้นย่อมไม่ได้ เพราะในชีวิตของเราไม่ใช่มีเพียงระยะ ๖๐-๗๐ ปีเท่านั้น และได้ประกอบกรรมทั้งฝ่ายดีและชั่วมาในอดีตชาตินานไกล ผลของกรรมนั้นเกี่ยวโยงพัวพันกันอยู่มาก ผลที่เรารับในปัจจุบันบางอย่าง จึงอาจจะไม่ใช่เกิดจากเหตุที่ทำในปัจจุบันแต่เป็นผลของเหตุอดีตซึ่งเรานึกไม่ออก เมื่อเราลงมือปลูกมะพร้าวพอปลูกเสร็จใช่ว่าจะได้กินผลก็หาไม่ ต้องรอเวลา ๕-๖ หรือ ๗-๘ ปี แต่ถ้าเราปลูกมะละกอก็อาจได้กินผลภายในปี

เดียว สำคัญอยู่ที่ว่าเราต้องมองผ่านให้ทะลุทั้งในอดีต, ปัจจุบัน, อนาคต อย่าเข้าใจว่า มีเพียงแต่ปัจจุบันอย่างเดียว หรือเข้าใจว่าเป็นผลของอดีตอย่างเดียว กฎแห่งกรรมไม่ได้สอนให้ปล่อยชีวิต สุดแต่บุญกรรมในอดีตโดยไม่คิดแก้ไขในปัจจุบัน ไม่ได้มุ่งให้ซัดโยนไปกรรมเกาตะพืด สุขหรือทุกข์ไม่ใช่เนื่องมาจากกรรมเสมอไป ในบางกรณีก็มาจากธรรมชาติแวดล้อม หรือธาตุในร่างกายด้วย มีเรื่องในสังยุตตนิกาย นักบวชคนหนึ่งชื่อโมฬิยะสิวะ ทูลถามพระพุทธองค์ว่า สุขทุกข์ ที่คนเรารับอยู่มาจากกรรมเก่าทั้งนั้นหรือ ? ตรัสตอบว่าไม่เสมอไป เช่น โรคภัยไข้เจ็บ บางอย่างก็มาจากดีเป็นสมุฏฐานก็มี มาจากเสมหะ ฯ มาจากลม ฯ มาจากการเปลี่ยนฤดู ฯ มาจากการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ ฯ มาจากความพยายาม และมาจากกรรมเป็นสมุฏฐานก็มี เพราะฉะนั้น "กฎแห่งกรรม" จึงเป็นข้อเท็จจริงสำหรับชีวิตที่จะปรับปรุงตัวของเราเองได้โดยไม่ต้องซัดไปหากรรมเก่าหรือสิ่งลึกลับ เป็นการให้มนุษย์รู้จักรับผิดชอบต่อตัวเองในการสร้างคุณงามความดี เพื่อตัวเองและสังคมร่วมกัน "กฎแห่งกรรม" จึงเป็นทั้งวิทยาศาสตร์ทางกายภาพ และเป็นทั้งสมุฏฐานของศีลธรรม จริยาศาสตร์อันดีเยี่ยม ผู้ที่เชื่อใน "กฎแห่งกรรม" ย่อมจะมีศีลธรรมดีกว่าผู้ที่ไม่เชื่อ.

การเวียนเกิด

ปัญหาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เป็นปัญหาสำคัญข้อหนึ่งในยุคที่วิทยาศาสตร์เจริญนี้ น้อยคนที่เชื่อเรื่องตายแล้วเกิด ทั้งนี้เพราะเหตุผลข้อเดียวว่าพิสูจน์ให้เห็นด้วยตาไม่ได้ แต่ข้อเท็จจริงมีว่าสิ่งที่วิทยาศาสตร์พิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ไม่ได้ ต้องอาศัยการคาดคะเน โดยมีเหตุผลประกอบเทียบเคียงก็มีมาก เช่นลมฟ้าอากาศและภูมิประเทศต่าง ๆ บนโลกพระจันทร์ นักดาราศาสตร์ ส่องดูด้วยกล้องส่องพิเศษ เห็นแต่ภาพที่ลางเลือนเต็มทน แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่าภูมิภาพที่ปรากฏเท่าที่เห็นเป็นภูเขาบ้าง เป็นแม่น้ำบ้าง และวัดอุณหภูมิอากาศโลกพระ-จันทร์ ว่าหนาวเย็นอย่างไรบ้าง ซึ่งล้วนแต่ไม่เป็นสิ่งประจักษ์ เพราะยังไม่ปรากฏว่ามีมนุษย์คนใดอาจสามารถเดินทางออกนอกโลกที่เราอยู่นี้ ไปพิสูจน์ด้วยตนเองในโลกพระจันทร์ได้เลย มนุษย์เพียงแต่ตั้งความหวังว่าสักวันหนึ่งจะต้องไปให้ถึงจนได้เท่านั้น แต่ถึงกระนั้นข้อสันนิษฐานของนักดาราศาสตร์เราก็ยังเชื่อไปพลาง ๆ จนกว่าจะถึงวันพิสูจน์โดยประจักษ์ อนึ่ง ความเจริญของวิทยาศาสตร์ก็มิใช่มาถึงจุดจบอันติมะ ยังมีการพัฒนาค้นพบสิ่งมหัศจรรย์อยู่เรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น จะด่วนตัดสินใจว่า การเวียนว่ายตายเกิดไม่จริง เพราะวิทยาศาสตร์พิสูจน์ไม่ได้ จึงยังไม่สมควร

ตามหลักของกรรมเมื่อชีวิตผู้ประกอบกรรมนั้นดับลง แต่หากยังมีกิเลสพร้อมด้วยผลของกรรมนั้น ซึ่งในชาติเดียวชีวิตนั้น ๆ ยังชดใช้เสวยผลไม่หมด ก็จะจัดสรรให้มีชีวิตดวงใหม่ซึ่งสืบเชื้อมาจากดวงเก่า ไปเกิดในชาติใหม่ ภพใหม่อีก กิเลสเป็นเหตุให้ประกอบกรรมทั้งในส่วนดีและชั่ว กรรมเป็นเหตุให้มีวิบากคือผล มนุษย์จึงต้องเวียนว่ายตายเกิด ทำกรรมดีย่อมไปสู่สุคติ ทำกรรมชั่วย่อมไปสู่ทุคติ สุคติภูมิมีพรหมโลก, สวรรค์ และมนุษย์ ทุคติภูมิก็มี อสุรกาย, เปรต, นรก, ดิรัจฉาน ถ้าจะถามว่าใครเป็นผู้ทราบผู้เห็นภูมิดังกล่าวนี้ ตอบว่า ท่านผู้ได้อบรมจิตจนเกิดอำนาจพิเศษ สามารถติดต่อเห็นภูมิเหล่านี้เป็นผู้ทราบและผู้แสดงแก่ผู้ไม่ทราบได้รู้ ถ้าผู้ใดปรารถนาจะรู้เห็นชนิดประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นเขาบอก ก็จงอบรมจิตของตนให้มีสมาธิ เกิดอำนาจพิเศษก็จะเห็นได้ แต่เมื่ออบรมจิตเราก็ไม่ทำ ปากก็ว่าไม่เชื่อ เพราะมองไม่เห็นอย่างนี้ก็ช่วยไม่ได้ ชีวิตจะต้องเวียนว่ายตายเกิดตามกระแสกรรมทั้งดีและชั่ว บัดเดี๋ยวได้สุขบัดเดี๋ยวได้ทุกข์ ไม่จีรังเที่ยงแท้ เพราะฉะนั้น หลักธรรมเบื้องสูงของพระพุทธศาสนาจึงสอนให้ดับความเกิดเสียได้ การเวียนว่ายตายเกิดก็จะหยุด การดับความเกิดได้ก็ต่อเมื่อดับกิเลสได้ ในที่สุดเหตุผลก็มาสรุปลงที่ตัวคนอีก ดังที่พระพุทธพจน์ว่าในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้ทรงบัญญัติว่าเป็นที่เกิดโลกและดับไปของโลก.

คราวนี้ ถ้าเราเกิดไม่เชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด เรื่องพรหม เทวดา หรือนรก ฯ เพราะเราเองก็ขี้เกียจอบรมใจให้เกิดอำนาจพิเศษ และปรารถนาจะเห็นเทวดา หรือสัตว์นรกชนิดที่ไม่ต้องลงทุนฝึกจิตเลยจะได้หรือไม่ ? ขอตอบว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้เห็นเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด หรือเรื่องสวรรค์นรกเป็นสำคัญเลย ใครจะเชื่อไม่เชื่อก็ตาม มิได้ทำให้สถานะของพระพุทธศาสนาหวั่นไหว ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาได้วางหลักกว้างเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้

๑. สวรรค์, นรก ฯลฯ มีจริง ๆ มีภพหนึ่งต่างหาก ตายแล้วถึงไปภพนั้น ๆ ได้.

๒. สวรรค์, นรก ฯลฯ ชนิดที่เป็นอารมณ์มาปรากฏทางตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ ในปัจจุบัน การไปเกิดในสวรรค์คือการที่เราได้อารมณ์ที่เป็นความสุขความเพลิดเพลิน การตกนรกคือการที่เราได้อารมณ์เป็นความทุกข์ความเดือดร้อน ประเภทนี้ตรงกับภาษิตไทยว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ ซึ่งภาษิตนี้ได้นำมาจากหลักการในข้อนี้เอง.

๓. สวรรค์, นรก ฯลฯ ชนิดที่เห็นกันเป็นวัตถุภายนอกเช่น ผู้มีอำนาจราชศักดิ์สูง อุดมทรัพย์สินบริวารยศก็ว่ามีความสุขเหมือนอยู่บนสวรรค์ เช่นพระมหากษัตริย์ ได้รับยกย่องว่าเป็นสมมติเทพ ส่วนคนติดตารางก็ว่าเหมือนคนตกนรก.

หลักการ ๓ ข้อนี้ สุดแต่ผู้ใดจะสมัครเชื่อหลักไหนก็ได้ หรือจะเชื่อทั้ง ๓ หลักก็ถูก แต่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอยู่หลักที่ ๒ เพราะฉะนั้นจึงมีหลักธรรมสอนให้คนเป็นพรหม เป็นเทวดากันทันตาเห็นในชาตินี้ ไม่ต้องรอคอยชาติหน้า เช่น สอนว่าผู้ใดก็ตามถ้ามีเมตตา ความรักในทุกตัวสัตว์ กรุณา ความปรารถนาให้สัตว์พ้นทุกข์ มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นเขาได้ดี อุเบกขา ความไม่หวั่นไหวตามอารมณ์ รวมเรียกว่า **"พรหมวิหารธรรม"** ผู้นั้นก็เป็นพระพรหม ผู้ใดมี "หิริโอตตัปปะ" คือความเกรงกลัวละอายต่อบาป ซึ่งเรียกว่า **"เทวธรรม"** ผู้นั้นก็เป็นเทวดา และผู้ใดซึ่งพ้นจากกิเลสได้ ผู้นั้นก็เป็น **"วิสุทธิเทพ"** ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นธรรมะ ซึ่งจะบำเพ็ญได้ในชีวิตปัจจุบัน นี่ก็เข้าลักษณะมนุษย์นิยมอีก แต่เป็นมนุษย์นิยมชนิดมีรากฐานบนธรรม ไม่ใช่อธรรม ก่อนจบตอนนี้ขอนำพระพุทธพจน์ ที่ตรัสแก่กาลามชนซึ่งมีค่าต่อการพิจารณาปัญหาเรื่องเวียนว่ายตายเกิดคือพระองค์ตรัสว่า ถ้าเราเจริญพรหมวิหารธรรมไม่เบียดเบียนกันแล้ว "ถ้าโลกหน้ามีอยู่ ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีอยู่ไซร้ ก็เป็นฐานะอยู่ เมื่อกายนี้แตกตายไป เราจักไปสุคติโลกสวรรค์... ถ้าว่าโลกหน้าไม่มี ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วไม่มีไซร้ ในชาติที่ตาเห็นอยู่นี้เราก็ครองตนเป็นคนไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ เป็นสุขอยู่...

ลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา

ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต มีพระพุทธพจน์ว่า **"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย"**

๑. **เราแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง** (ในธรรมที่ควรรู้เห็นไม่อำพราง) **มิใช่เพื่อความไม่รู้ยิ่งเห็นจริง.**

๒. **เราแสดงธรรมประกอบด้วยเหตุ** (ผู้ฟังสามารถพิจารณาเห็นจริงตามได้) **มิใช่ไร้เหตุ.**

๓. **เราแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์** (คือผลอัศจรรย์ที่ผู้ปฏิบัติตามจะได้) **มิใช่ไม่มีปาฏิหาริย์.**

ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนามหาชน จึงมีหลักธรรมวางไว้หลายชั้น เพื่อความเหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของบุคคลประเภทต่าง ๆ แต่คงสรุปได้ ๒ ประการ คือ "ประเภทโลกิยธรรม" ซึ่งเป็นหลักธรรมปฏิบัติสำหรับผู้ที่ยังปรารถนาเกี่ยวข้องอยู่กับโลก ยังไม่เบื่อหน่ายต่อการเวียนว่ายตายเกิดและ "ประเภทโลกุตตรธรรม" สำหรับผู้ที่จะพ้นไปจากโลกโดยไม่ปรารถนาการเวียนว่ายตายเกิดอีก แต่ทั้ง ๒ ประเภทก็มีจุดมุ่งอันเดียวกัน คือความพ้นทุกข์เป็นผลหวังสุดท้าย ต่างกันแต่ว่าการพ้นทุกข์นั้น มีทั้งที่พ้นทุกข์ชนิดหยาบ ชนิดปานกลางและชนิดละเอียดเท่านั้น ในจตุกกนิบาต พระพุทธองค์ตรัสยืนยันในเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาว่า **"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้เราประพฤติมิใช่เพื่อหลอกลวงคน มิใช่เพื่อเรียก**

ร้องคนให้มานับถือ มิใช่เพื่ออานิสงส์ลาภสักการะและความสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นเจ้าลัทธิและแก้ลัทธิอย่างนั้นอย่างนี้ มิใช่เพื่อให้คนรู้จักตัวว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ที่แท้พรหมจรรย์นี้เราประพฤติเพื่อสังวร, เพื่อความละ (กิเลส), **เพื่อวิราคะ** (พ้นกิเลส) **และเพื่อนิโรธ** (ความดับทุกข์)"

การครองชีวิตเป็นสุขในโลก

พระพุทธศาสนาได้สอนโดยกว้าง ๆ หลักหนึ่ง คือการไม่เบียดเบียนกัน เห็นค่าของชีวิตผู้อื่นเสมอของตน และให้แผ่เมตตาแก่กัน ถึงกับมีพระพุทธภาษิตตรัสว่า เมตตาเป็นธรรมเครื่องค้ำจุนโลกไว้ ในส่วนแคบเข้ามาก็คือสังคม พระพุทธศาสนาได้สอนหลักสังคหวัตถุ ๔ สำหรับเป็นธรรมยึดเหนี่ยวระหว่างปัจเจกชนผู้รวมกันเข้ามาหลาย ๆ คนจนเป็นสังคม **สังคหวัตถุ** ๔ คือ

๑. **ทาน** การให้ปันไม่สะสมจนเหลือเกิน

๒. **เปยยวัชชะ** การพูดที่เจริญอัธยาศัยที่น่ารัก

๓. **อัตถจริยา** การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์โดยชอบธรรมแก่กัน

๔. **สมานัตตตา** การวางตนให้สม่ำเสมอ

ในส่วนตัวของบุคคล พระพุทธองค์ตรัสสอนพยัคปัชชะ-

ทีฆชาณุโกฬิยบุตร ผู้ซึ่งมาทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระ-ภาค ข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ บริโภคกามคุณครอบครองเรือนนอนเบียดเสียดด้วยบุตรภรรยา ยังพรมกระแจะจันทร์อันมาแต่รัฐกาสี ยังทัดทรงระเบียบและของหอมเครื่องลูบทาต่าง ๆ ยังยินดีทะยานไปในพัสดุเงินทอง ขอพระองค์แสดงธรรมที่เป็นประโยชน์สุขในภพนี้ภพหน้า โปรดข้าพระองค์เถิด" พระศาสดาจึงแสดงหลักธรรม ๔ ประการ คือ

๑. **อุฏฐานสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในหน้าที่การงาน อาชีพที่ชอบธรรม

๒. **อารักขสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ มิให้วิบัติไป

๓. **กัลยาณมิตตตา** มีมิตรสหายที่ดี

๔. **สมชีวิตา** เลี้ยงชีพพอสมควรแก่ฐานะ ไม่สุรุ่ยสุร่ายเกินไป ชนิดปลายเดือนต้องเที่ยวหยิบยืมเขา หรืออดออมแร้นแค้นจนเหลือเกิน ทั้งที่ตนก็มีฐานะที่จะไม่ต้องอดอยากขนาดนั้น

ในที่นี้จะสังเกตได้ว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะคือเพื่อนไว้มาก เพราะมีส่วนชักจูงคนให้ดีและเสียได้มากที่สุด แล้วทรงแสดงหลักธรรมปฏิบัติ ๔ ข้อ สำหรับประโยชน์สุขทั้งในปัจจุบันและอนาคตอีก คือ

๑. **สัทธาสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความเชื่อในพระศาสนาที่มีเหตุผล

๒. **สีลสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยศีล มีศีล ๕ เป็นอย่างต่ำ คือ ไม่ฆ่าสัตว์, ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น, ไม่ประพฤติผิดในกาม, ไม่พูดเท็จ, ไม่ดื่มสุราเมรัย ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความประมาท

๓. **จาคสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการสละ เช่นการถวายทานแก่สมณะผู้ปฏิบัติชอบ หรือการเกื้อกูลช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้สุข

๔. **ปัญญาสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยปัญญา เป็นคนมีเหตุผลไม่งมงาย.

นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมประการอื่น ๆ อีกมาก เช่น หลักว่าด้วยความเสมอภาพโดยคุณธรรม สังคมอินเดียในศาสนาพราหมณ์ ยึดถือระบบชั้นวรรณะมาก พระพุทธศาสนาถือว่าชั้นวรรณะไม่มีความหมาย ถ้าบุคคลปราศจากคุณธรรมใครก็ตามไม่ว่าจะเกิดในวรรณะสูงหรือต่ำ ถ้ามีคุณธรรมแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐ พระองค์ทรงบัญญัติให้ภิกษุต่างวรรณะ ต้องเคารพกันตามลำดับพรรษายุกาล ภิกษุในวรรณะกษัตริย์ก็ต้องเคารพภิกษุในวรรณะจัณฑาล ถ้าภิกษุรูปนั้นบวชก่อนหน้าภิกษุวรรณะกษัตริย์แม้เพียงวันเดียว ทรงประกาศว่าผู้ที่มาบวชในธรรมวินัยนี้ย่อมไม่มีวรรณะ ทุกคนย่อมเป็นสมณะศากยบุตร

เหมือนกันหมด เหมือนแม่น้ำสายต่าง ๆ เมื่อไหลลงสู่สมุทรแล้ว ชื่อแม่น้ำนั้นก็หายไปหมด ทรงสอนให้เลิกถือโชครางมงคลตื่นข่าวหรือฤกษ์ยาม ให้มีชีวิตอยู่ด้วยเหตุผล พวกพราหมณ์นิยมการบูชายัญล้างบาปด้วยการฆ่าสัตว์ และอาบน้ำในแม่น้ำที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธศาสนาก็สอนว่าถ้าอยากจะบูชายัญไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น แทนที่จะฆ่าสัตว์ก็ให้ปล่อยสัตว์ที่เขาจะฆ่าเสีย นับเป็นอภัยทาน แทนที่จะเที่ยวอาบน้ำดำเกล้าในแม่น้ำคงคา ซึ่งได้ผลก็เพียงสะอาดกายเท่านั้น ก็ให้ทำความสุจริตให้เกิดแก่กาย วาจา ใจขึ้น และถ้าการอาบน้ำเป็นเหตุให้บาปหมดสิ้นได้ หอย ปู เต่า ปลา ในแม่น้ำคงพ้นบาปไปหมด และบริสุทธิ์กว่ามนุษย์มาก เพราะมันอยู่ในแม่น้ำทั้งวัน

ในส่วนการบ้านเมือง พระพุทธศาสนาย้ำถึงความสำคัญของระบอบธรรมาธิปไตย คือให้ถือธรรมความถูกต้องเป็นใหญ่ สำหรับส่วนผู้ปกครองจะต้องเป็นแบบฉบับที่ดีของประชาชน ดังมีพุทธพจน์ว่า **"เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากอยู่ ถ้าโคโจกไปตรง ครั้นโคโจกผู้นำฝูงไปตรงแล้ว โคนอกนั้นทั้งปวงก็ไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เช่นกัน ถ้าท่านผู้ได้รับเลือกให้เป็นใหญ่ประพฤติธรรมไซร้ จักกล่าวอะไรถึงประชาชน นอกนี้** (ก็ต้องประพฤติธรรมไปตามด้วย)" ยังมีหลักธรรมเกี่ยวกับประเภทโลกิยธรรมอีกมาก ซึ่งไม่อาจพรรณนาได้ทั่วถึง ณ หนังสือนี้.

ว่าด้วยโลกุตรธรรม

พระพุทธศาสนา ถ้าจะสอนแต่หลักโลกิยธรรมอย่างเดียว ก็ไม่น่าที่จะเป็นศาสนาอันประเสริฐครอบงำศาสนาอื่นได้ นี่เพราะพระพุทธศาสนามีคำสอนกว้างขวาง ทั้งโลกิยธรรมและโลกุตรธรรม จึงเป็นศาสนาสากลซึ่งมีอะไรดี ๆ มาก พอกับความต้องการของมนุษยชาติ ถ้าจะอุปมาก็เหมือนกับห้างพาณิชย์ใหญ่ซึ่งอุดมสรรพสินค้า ประชาชนผู้เสาะแสวงหาสินค้าชนิดใดซึ่งจะเป็นประโยชน์และเพื่อความสุขของตนแล้ว ก็เป็นอันไม่ผิดหวังในการที่มาเลือกหาสิ่งต้องประสงค์ในห้างพาณิชย์นี้ได้ มนุษย์เราโดยบุพกรรม อัธยาศัย กรรมพันธุ์ สิ่งแวดล้อมและการศึกษา ย่อมไม่เสมอเหมือนกันได้ครบหมด ฉะนั้น จึงมีบุคคลซึ่งประกอบด้วยอุดมคติสูง มีจิตปรารถนาจะได้เสพรสสันติสุขที่แท้จริงไม่แปรผัน ทำตนให้หลุดพ้นจากปวงทุกข์เด็ดขาด พระพุทธศาสนาจึงได้สอนหลักโลกุตรธรรมเรียกว่าหลัก**อริยสัจจ์ ๔** คือ

๑. **ทุกขสัจจ์** ความจริงคือความทุกข์ ได้แก่โลกซึ่งไม่จีรังแปรผัน และชีวิตซึ่งต้องผจญกับสุขทุกข์อันไม่เที่ยงแท้ ความสุขที่เราเข้าใจว่าสุขตามประสาโลกก็ไม่ใช่สุขถาวร เพราะมีวันเวลาเสื่อมสูญไปได้ ชีวิตไหนจะต้องผจญกับทุกข์ทางกาย เช่น การแก่ การเจ็บ การตาย ไหนจะต้องผจญทุกข์ทางใจ มีความเสียใจ ผิดหวังบ้าง ขัดแย้งใจและความกระวนกระวายตาม

อารมณ์อื่น ๆ อีกมาก ถ้าเราจะไม่หลอกตัวเองจนเกินไปนักแล้วก็คงยอมรับว่าไม่เลือกจะเป็นพระราชา ผู้ดีมีจน ย่อมมีความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มากก็น้อย แต่เรื่องของทุกข์ไม่เหมือนกันเท่านั้น และที่เหมือนกันหมดไม่ว่าใครก็คือทุกข์เรื่องความเจ็บป่วยและความตาย เมื่อพูดมาถึงตอนนี้ท่านผู้อ่านอาจเกิดใจฝ่อเห็นว่า พระพุทธศาสนานี่ช่างสอนชีวิตแต่ในแง่ทุกข์ ถ้าเป็นทุนิยมเสียแล้ว ตอนที่ชีวิตรื่นเริงมีความสุขทำไมไม่พูดถึงบ้างเล่า ขอชี้แจงว่าพระพุทธศาสนาไม่เป็นทุนิยมเลย ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนาส่วนโลกุตรธรรมจะต้องเป็นความสุขที่ไม่แปรผัน แต่ความสุขของโลกิยธรรมเป็นความสุขที่มีเกิดแล้วก็มีดับ จึงเป็นสุขไม่แท้ เศรษฐีตายแล้วขนสมบัติที่เขาสะสมไว้ไปสักสตางค์เดียวก็ไม่ได้ เมื่อมีชีวิตอยู่ดูทุกสิ่งช่างจริงจังไปหมด มีทั้งศัตรูทั้งมิตร เมื่อตายไปแล้ว เรามาตัวเปล่าก็ไปตัวเปล่าไม่มีมิตรไม่มีศัตรู ผู้ที่ศึกษาวิชาแพทย์ย่อมจะต้องเรียนรู้สมุฏฐานโรค ซึ่งคงจะได้ฟังบรรยายถึงเชื้อโรคนานาชนิด จะเป็นอันตรายแก่ชีวิตอย่างนั้นอย่างนี้ เราคงไม่รีบด่วนประณามว่าวิชาแพทย์เป็นทุนิยมทำให้ผู้ศึกษาใจฝ่อเป็นแน่นอน พระพุทธศาสนาได้ประจักษ์ความจริงในทุกขสัจจ์ เหมือนวงการแพทย์ค้นพบเชื้อโรคต่าง ๆ ต่อไปพระพุทธศาสนาก็จะเสนอถึงสาเหตุว่าทุกข์มาจากอะไร ?

๒. **ทุกขสมุทัยสัจจ์** เหตุเกิดของทุกข์ คือตัณหา

หรือเจตจำนงความอยากจะมีจะเป็นนั่นเอง และอุปาทานความเข้ายึดมั่นว่าตัวเขาตัวเรานั่นเอง เพราะความอยากเราจึงต้องเวียนว่ายตายเกิด ประกอบกรรมต่าง ๆ แล้วก็ต้องชำระหนี้กรรมที่ทำไว้ทั้งดีและชั่ว ตราบใดมีภพชาติ ทุกข์ก็ยังไม่สิ้น แม้จะสามารถพ้นทุกข์ทางใจได้ แต่ตราบใดที่ยังมีสังขารเรือนร่างอยู่ก็ยังมีทุกข์ทางกายคือความแก่ ความเจ็บ ความตาย ท่านที่ไม่ยึดถือในเรือนร่างว่าเป็นตนหรือของตน ทุกข์จึงหยุดอยู่แค่กายไม่ล่วงล้ำไปถึงใจได้ เพราะฉะนั้น อิทธิพลของอุปาทานจึงสำคัญมาก ตัวอย่างเช่น เราชื่อนาย ก. ถ้ามีใครพูดชมเชยนาย ก. ก็ชอบใจ ถ้ามีใครมาด่านาย ก. ก็ไม่พอใจ ทั้งนี้เพราะเรายึดว่า ก. เป็นชื่อของเรา โดยที่สังคมได้สร้างอุปาทานรับว่าเราคือนาย ก. ประกอบด้วย ถ้ามีคนไปด่านาย ข. ซึ่งไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเรา เราคือนาย ก. ก็ไม่รู้สึกอะไร แต่หากนาย ข. เป็นพี่เราเป็นเพื่อนรักของเรา คราวนี้นาย ก. ก็ต้องเจ็บร้อนขึ้นมาทันที ฉะนั้น ถ้าจะตัดทุกข์ให้หมด ก็ต้องตัดเหตุของทุกข์ คือตัณหาหรือเจตจำนงอยากจะมีจะเป็นกับอุปาทานให้ได้ก่อน ไม่ใช่ตัดที่ตัวทุกข์.

๓. **นิโรธสัจจ์** ความจริงคือความดับทุกข์ กล่าวคือเมื่อละตัณหาอุปาทานได้ เรียกว่ากิเลสนิพพาน คำว่านิพพานมีความหมายเหมือนนิโรธแปลว่าดับ ผู้ที่ลุกิเลสนิพพานคือผู้ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ครองชีวิตอยู่ด้วยความบริสุทธิ์

สะอาด และมีสันติสุขแท้จริง เพราะกิเลสไม่เผาใจ เมื่อมรณะลง เรียกว่า ขันธนิพพาน คือเรือนร่างสังขารดับ ก็ไม่ต้องเกิดในภพชาติอื่น ๆ อีก เหมือนไฟเมื่อสิ้นเชื้อแล้ว ย่อมมอดลงตามลำดับ ในที่สุดก็เย็นสนิทไม่ลุกโพลงอีก ดังนั้นสวรรค์หรือพรหมโลก ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่สถานบรมสุขด้วยยังลุกโพลงด้วยกิเลส แม้จะประณีตกว่ามนุษย์ก็ตาม และแม้จะมีการเสวยสุขได้นานกว่ามนุษย์ ในที่สุดหมดเขตลงสักวันหนึ่งแล้วก็ต้องหมุนเวียนไปตามกรรมอีก ส่วนนิพพานคือความดับนั้นไม่มีกาลไม่มีเทศะจึงเป็นการพ้นทุกข์อย่างเด็ดขาด.

๔. **มรรคสัจจ์** ความจริงคือวิถีสู่ความดับทุกข์ ได้แก่มรรคมีองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ การระลึกชอบ การตั้งใจชอบ มรรคมีองค์ ๘ ย่อลงในสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลได้แก่การละทุจริตทางกายวาจาได้ขาด สมาธิได้แก่การละทุจริตทางใจได้ขาด มีใจตั้งมั่นอยู่ในกุศล-ธรรมเป็นหนึ่ง ปัญญาสิกขา ได้แก่ความรอบรู้ในสิ่งทั้งปวงตามเป็นจริงในไตรลักษณะ.

ไตรลักษณะ

ไตรลักษณะ คือ

๑. **อนิจจตา** มีปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายบรรดาที่มีเหตุ มีปัจจัยปรุงแต่งเป็นสภาพไม่เที่ยง

๒. **ทุกขตา** มีปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายบรรดาที่มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นสภาพไม่คงทนเป็นทุกข์ ต้องสลายไปเมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัย

๓. **อนัตตตา** มีปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งและที่ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ล้วนเป็นสภาพไร้ตัวตน ไร้ภาวะโดดเดี่ยวด้วยตัวมันเอง ศาสนาพราหมณ์ปรัชญาเวทานตะ, ปรัชญาสางขยะ แม้จะมีปัญญาเห็นแจ้งในหลักอนิจจตา, ทุกขตา แต่ก็มาเกิดความหลงผิดในข้อ ๓ โดยยึดถือขึ้นว่า ภาวะแห่งความบริสุทธิ์นั้นเป็นตัวตน หรือยังถือว่ามีตัวตนเป็นผู้หลุดพ้นทุกข์อยู่อีก บัญญัติเรียกว่าพรหมบ้าง, อาตมันบ้าง, บุรุษบ้าง ส่วนพระพุทธศาสนาสอนว่า ภาวะแห่งความบริสุทธิ์นั้นมิใช่ตน หรือมีตัวตนผู้หลุดพ้น ทุกสิ่งเป็นธรรมชาติซึ่งมีทั้งรูปธรรมและนามธรรมเกาะเกี่ยวกัน โดยมีเหตุมีปัจจัยเกี่ยวสัมพันธ์กันอยู่ จึงทำให้ดูเหมือนว่ามีตัวตน อันเป็นความหลงผิดชนิดติดค้างซึ่งจะต้องดับไปด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาเห็นทะลุโปร่งว่าสรรพสิ่งเป็นอนัตตา จึงเป็นการหลุดพ้นทุกข์ที่เด็ดขาดได้.

หลักพระไตรลักษณะและหลักอริยสัจจ์ ๔ มิได้สอนให้ชีวิตหนีโลกเพราะกลัวความทุกข์ แต่สอนให้รู้เท่าทันโลก และ

ให้เอาชนะทุกข์โดยตัดต้นเหตุเสียในชีวิตนี้เอง เมื่อรู้เจ้งเท่าทันโลกและกำหนดรู้ทุกข์และเหตุของทุกข์ได้เสียแล้ว ชีวิตก็เป็นอยู่ด้วยความสุขสงบอย่างแท้จริง จึงเปรียบเหมือนดอกบัวเกิดในโคลนตม แต่ก็โผล่ขึ้นเหนือโคลนตม ชนิดที่แม้แต่น้ำในสระก็ยังกำซาบไม่ถึง ชีวิตของผู้ตรัสรู้แล้วแม้จะอยู่ในโลก ก็ไม่ติดโลก ไม่หวั่นไหวกับสรรพอารมณ์ทั้งปวง เป็นชีวิตที่อิสระเสรีอย่างเต็มที่ ไม่เป็นทาสกิเลสอีกต่อไป สุนิยมหรือทุนิยมไม่มีความหมายใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นอุดมคติสุดท้ายของมนุษยชาติที่บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยไม่เหลือ และปรากฏว่าได้มีมนุษย์ผู้บรรลุถึงสภาพแห่งอนันตสันตินี้เป็นจำนวนมากซึ่งเรียกกันว่า "พระอรหันต์" ในอดีตและแม้ในปัจจุบันกับอนาคตถ้าแหละยังมีผู้ปฏิบัติธรรมกันจริงจงอยู่สมกับพระพุทธวจนะที่ทรงรับรองไว้ ซึ่งได้ยกมาอ้างในตอนปรัชญาหรือวิทยาลี้ลับ ขอจบหนังสือนี้ด้วยพระพุทธพจน์ว่า

"สพฺพปาปสฺส อกรณํ *การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑*
กุสลสฺสูปสมฺปทา *การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม ๑*
สจิตฺตปริโยทปนํ *การชำระจิตให้ผ่องแผ้ว ๑*
เอตํ พุทฺธานสาสนํ *นี่เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย"*

จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม

ขอพระสัทธรรมจงตั้งอยู่นาน.

ทัศนะของ
จิต

เรื่องทัศนะของจิต ได้เคยแสดงไว้แล้วครั้งหนึ่ง ประมาณสักสองปีล่วงมาแล้วเห็นจะได้ เพราะฉะนั้นในวันนี้จะได้นำสืบอนุสนธิที่ได้แสดงเอาไว้ต่อความประสานความให้ต่อเนื่องกันไป แต่ขอเตือนเรื่องที่แสดงมาแล้วว่า เรื่องของจิตนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าในพระไตรปิฎกเรามีหมวดที่ว่าด้วยเรื่องของจิตโดยเฉพาะ เช่น ในหมวดพระสูตรก็มีเรื่องของจิต-วรรค ในหมวดอภิธรรม ก็มีว่าด้วยเรื่องของจิตเป็นปกรณ์ ๆ เลยทีเดียว เพราะฉะนั้น **ความสำคัญในการฝึกจิต จึงเป็นหลักสำคัญอันหนึ่งในพระศาสนา**

ทัศนะของจิตแตกแยกออกไป

ทัศนะของพระอาจารย์ที่มีต่อในเรื่องจิตนั้น ในสมัยพระศาสดายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ก็ยังไม่สู้กระไร ว่าจะเกิดเป็นปัญหายากเย็นให้เกิดการแตกแยกในทางทิฏฐิ ความเห็นอย่างไรเกิดขึ้น ก็เพราะว่ามีองค์พระศาสดาเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดในยามเมื่อเกิดปัญหาข้อข้องใจ หรือความเห็นแตกต่างในเรื่องจิตขึ้นมา แต่ทว่าเมื่อพระบรมศาสดาดับขันธปรินิพพานไปแล้ว บรรดาคณาจารย์ต่าง ๆ ที่ได้เป็นผู้สืบศาสนทายาทสืบมา ได้อาศัยความเห็นของท่านและอาศัยการปฏิบัติที่ท่านได้อบรมมา ก็เลยให้เกิดการเห็นทัศนะแตกต่างกันในเรื่องของจิตไปตามคณาจารย์ ตามลัทธิ ตามนิกาย ซึ่งหาเหมือนกันไม่ เรื่องของจิตจึงกลายเป็นประเด็นใหญ่ สำหรับบรรดาคณาจารย์ แต่ละคณะแต่ละนิกาย นำขึ้นมาถกกันเป็น**อภิปรัชญาสาขาหนึ่งไป**

สำคัญที่จิต

ในพระบาลีทั่ว ๆ ไปแล้ว เช่น **เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย** พระบรมศาสดาก็ได้ทรงย้ำว่า **“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมองไม่เห็นธรรมอันหนึ่งเลย ที่จะให้โทษมาก ถ้าหากว่าไม่มีการอบรมให้ดีแล้ว ธรรมอันนั้น กล่าวคือ “จิต” ในประการเดียวกันก็ทรงตรัสบอกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมองไม่เห็นธรรมอันหนึ่งเลย ที่จะให้คุณประโยชน์อย่างมหาศาล ธรรมอันนั้น กล่าวคือจิต ถ้าหากว่าได้รับการอบรมให้ถูกต้องแล้ว”** จิตนั้นแลจะให้คุณที่มหาศาล เพราะได้มีการอบรมให้ถูกต้องแล้ว จิตนั้นแลจะให้โทษอย่างมหาศาลเหมือนกัน

ธรรมชาติของจิต

แต่ว่าธรรมชาติของจิตแท้ ๆ นั้น ยังไม่เป็นบุญ ยังไม่เป็นบาป เป็นอัพยากฤต เป็นอัพยากตธรรม ธรรมชาติของจิตยังไม่พยากรณ์เป็นกุศลหรืออกุศล ต่อเมื่อใดจิตมารับอารมณ์เข้า เกิดเวทนา เกิดสัญญา เกิดสังขาร เข้าไปปรุงแต่งในอารมณ์ที่ดีนั้นกลายเป็นราคะความพอใจ ความติด นันทิความเพลิดเพลิน เมื่อเกิดราคะ เกิดนันทิขึ้นแล้ว ก็มีอุปาทาน เมื่อมีอุปาทานแล้ว ก็เกิดทุกข์เป็นเงาตามตัวมา อันนี้ก็มาจากจิต

ในประการเดียวกัน ถ้าหากว่ารับอารมณ์ หรือจิตนั้นรับอารมณ์ แต่ว่ามีการฝึกจิตในทางที่ถูก เวทนาเกิด สัญญาเกิด สังขารเกิด แต่เกิดในฝ่ายที่ดี เกิดในฝ่ายที่รู้เท่า เกิดในฝ่ายที่รู้ทันอย่างนี้ อารมณ์ทั้งหลายก็ไม่สามารถนำอะไรมาครอบงำหรือเป็นนายของจิตได้ จิตก็บริสุทธิ์ปลอดโปร่งจากอารมณ์เหล่านั้น คือว่า เป็นนายของอารมณ์ ไม่ให้อารมณ์เป็นนาย ต่างกันอย่างนี้

เพราะฉะนั้นจิตจะเป็นกุศล อกุศลได้ ก็ต่อเมื่อมาประสมกับอารมณ์แล้ว ถ้าหากว่าไม่รู้เท่าก็กลายเป็นอกุศล ถ้ารู้เท่าก็เป็นกุศล แล้วในกุศลนั้นยังแบ่งเป็นโลกียกุศลกับโลกุตรกุศล ถ้าหากว่ารู้เท่าเหมือนกัน แต่ว่ารู้เท่าอย่างชนิดว่า มีความพอใจ มีความเพลิดเพลินในอารมณ์อยู่ ความรู้เท่าอันนั้น ก็เป็นอารมณ์ฝ่ายโลกียกุศลไป ถ้าหากว่าความรู้เท่าอันนั้น รู้เท่าแล้วไม่เกิดความเพลิดเพลิน ไม่เกิดความพอใจในอารมณ์นั้น ความรู้เท่าอันนั้น ก็เป็นฝ่ายโลกุตรกุศลไป ตามชั้นตามภูมิของบุคคลที่ได้ปฏิบัติ นี่เป็นเรื่องบาลีในพุทธภาษิตแท้ ๆ มีนัยดังแสดงมาอย่างนี้

เห็นกายเที่ยงดีกว่าจิตเที่ยง

ในกายจิตสูตร บาลีสังยุตตนิกาย พระบรมศาสดาได้ทรงเปรียบว่า จิตนี้เหมือนวานร เหมือนกับลิง ทรงตรัสบอกว่า **“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเห็นว่าบุคคลมาเห็นร่างกายว่าเที่ยงนี้, ยังดีกว่าที่มาเห็นว่าจิตเที่ยง ข้อนั้นเพราะเหตุเป็นไฉน เพราะว่าการที่มาเห็นว่าร่างกายว่าเที่ยงนั้น ร่างกายพออยู่ได้สิบปี ยี่สิบปี สามสิบปี สี่สิบปี หกสิบปี เจ็ดสิบปี ไปบ้าง ในระหว่างนั้น ถึงแม้จะมีความแปรปรวนปรากฏ ก็ยังไม่ถึงกับรวดเร็วนัก แต่ว่าเรื่องของจิตแล้วไม่มีเที่ยงเลยแม้แต่ชั่วขณะ**

เดียว เพราะฉะนั้น เห็นว่ากายเที่ยงก็ยังดีกว่าเห็นว่าจิตเที่ยง เห็นว่าจิตเที่ยงแล้วไม่ประเสริฐเลย” พระองค์ทรงแสดงไว้ในกายจิตสูตรบาลีสังยุตตนิกายแสดงไว้อย่างนี้

ทรงเปรียบบอกว่า จิตนี้เหมือนกับวานร ที่ว่าไม่เที่ยง ๆ ยิ่งกว่ากายก็เพราะว่า จิตนี้มันเกิดดับเร็วเหมือนกับวานรที่ไม่อาจจะอยู่นิ่ง ทิ้งจากต้นไม้ต้นหนึ่งแล้วก็โหนเกี่ยวโยงเอาต้นไม้อีกต้นหนึ่ง อยู่อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป เพราะฉะนั้นจิตจึงเป็นที่เกิดด้วยดับด้วยเร็วและรวดเร็วมาก

จิตมีหลายชื่อ

เพราะฉะนั้น จากบาลีพุทธภาษิตที่มีอยู่ เป็นเหตุให้บรรดาคณาจารย์ในสมัยหลัง ๆ นำพุทธภาษิตในที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตนี้ มาวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติจิตนั้นเป็นอะไรกันแน่ ๆ ในบาลีชั้นพุทธภาษิตแล้ว มีแต่ใช้คำว่า จิต มโน วิญญาณ เป็นส่วนใหญ่ เป็นไวพจน์แก่กัน แต่ว่ามีคำ ๆ หนึ่ง ซึ่งมีเฉพาะในพระอภิธรรมปิฎกอย่างไม่เคยปรากฏในพระสุตตันตปิฎก หรือวินัยปิฎกเลย คำ ๆ นี้ คือ คำว่า **“ภวังคจิต”** คำว่าภวังคจิตนั้น ถ้าจะพูดไปแล้วก็จะเรียกว่าพึ่งจะมีขึ้นในสมัยที่เกิดอภิธรรมปิฎกขึ้นแล้ว ในบาลีพระสูตรก็ดี บาลีพระวินัยก็ดี คำว่า “ภวังค์” ไม่เคยพบ ยังไม่เคยพบ

ถ้าอย่างนั้นแล้วคำว่า ภวังคจิตนี่ มีความสำคัญอย่างไร เรื่องภวังคจิต แล้วที่ว่าสำคัญอย่างไร ? ก็เพราะว่าสำคัญที่ตรงว่าธรรมชาติของจิตนั้น มีเกิดมีดับเร็ว ก็ต้องหาสิ่งซึ่งเป็นมูลฐานของจิต หามูลฐานของจิต

มูลฐานของจิต

ประวัติวิญญาณ กับ**วิปากวิญญาณ** ประวัติวิญญาณถ้าว่ากันโดยทั่วไปแล้ว ก็หมายถึงวิญญาณที่มาเวียนว่ายวิญญาณที่มารับอารมณ์ เสวยอารมณ์ เพราะฉะนั้น ในเมื่อเกิดประวัติวิญญาณขึ้นแล้ว ก็จำเป็นต้องมีมูลฐาน หามูลฐานของวิญญาณอันนั้น มูลฐานของวิญญาณก็คือ**ภวังค์** เพราะ-ฉะนั้นพระอาจารย์ในรุ่นพระอภิธรรม ท่านจึงได้แต่งเรื่องภวังค-จิตขึ้นมา แต่การที่ท่านบัญญัติแต่งเรื่องภวังคจิตขึ้นมานั้น ก็ไม่ใช่ท่านนอกครู ไม่ใช่ว่าท่านนอกครูบาอาจารย์คิดเม็กขึ้นมาเอง ไม่ใช่อย่างนั้น มีหลักฐานอยู่ในพระสูตรเหมือนกัน แต่พระสูตรไม่ได้บอกตรง ๆ ว่า ภวังค์หรอก ไม่ได้บอกหรอก แม้แต่บาลีที่อ้างเป็นภาษิตของพระสารีบุตรเถรเจ้า คำว่า ภวังค์ยังไม่เคยพบเหมือนกัน ถ้าอย่างนั้นแล้ว พระอาจารย์ผู้รจนารุ่นพระอภิธรรมนั้น ท่านเอาความคิดในเรื่องภวังคจิตมาจากไหนเล่า ? ท่านเอาความคิดเรื่องภวังค์มาจากปฏิจจสมุปบาท

นั่นเอง

ในคำว่า **"ภวปจฺจยา ชาติ"** เอาตัวภวปัจจยาชาตินี่แหละครับ ขึ้นมาบัญญัติ กับจิตรวมกันเข้ากลายเป็นภวังคจิตขึ้น เพราะว่าธรรมดาเราก็ย่อมรู้อยู่แล้วว่า วิญฺญาณํ อนิจฺจํ วิญญานั้นไม่เที่ยง **พระสาติเกวัฏฏบุตร** ยังเกิดทิฏฐิขึ้นมาเลยบอกว่าถ้าวิญญาณไม่เที่ยงแล้ว อะไรที่เป็นตัวรับบุญรับบาปใคร ! ก็ไหนขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ไม่เที่ยงไม่ใช่ของเราแล้ว อะไรเล่าที่เป็นตัวยืนโรงรับบุญรับบาปมันต้องมีซิ ไม่มีได้หรือ มันต้องมีตัววิ่งไปรับบุญรับบาปในวัฏฏะ ถ้าหากว่าวิญญาณ พลอยเป็นอนิจจัง พลอยเป็นอนัตตาไปด้วยแล้ว เพราะว่าเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วดับไปละก็ นาย ก. ทำบาปไปแล้ว นาย ก. ตายไป เกิดเป็นนาย ข. นาย ข. ก็ไม่จำเป็นต้องรับบาปอันเกิดจากนาย ก. เพราะว่ามันเป็นคนละเรื่องคนละดวงไปแล้ว **พระสาติเกวัฏฏบุตร** เกิดมีทิฏฐิอย่างนี้พระบรมศาสดาจึงทรงติเตียนว่า เป็น **โมฆบุรุษ** ไม่เข้าใจในธรรมที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอน เกิดความเข้าใจผิดขึ้นมาอย่างนี้

สรรพที่เก็บบุญและบาป

เพราะฉะนั้น ในเรื่องภวังคจิตที่เกิดขึ้นก็เพื่อต้องการจะอธิบายปัญหาว่า อะไรเล่าเป็นสิ่งซึ่งเสวยบุญเสวยบาป ในเมื่อ

คน ๆ นั้นแตกดับแล้ว อะไรเล่า ? ตัวนั้น คืออะไร ? ตัวนั้นละครับ คือตัว **"ภวังคจิต"** หรือตัว **ภวังค์** ถ้าหากว่าในสมัยที่พุทธศาสนายังไม่เกิด ทิฏฐิของคณาจารย์ในอินเดียส่วนใหญ่ก็ถือว่ามี คันธัพโภ คันธัพภะ หรือคันธัพโภ หรือโภคันธัพภะนี่แหละเป็นตัวรับบุญรับบาป เสวยบุญเสวยบาป ระหว่างจุติกับปฏิสนธิ มีตัวคันธัพโภเอาไว้ ตัวคันธัพโภนี้ ๆ ในบาลีมหาตัณหาสังขยสูตร แสดงบอกเป็นพุทธภาษิตเหมือนกัน บอกว่ามารดา บิดา อยู่ร่วมกันหนึ่ง มารดามีฤดูกำลังงามหนึ่ง ตัวคันธัพโภมาปรากฏประชุมพร้อมหนึ่ง ครบเหตุปัจจัย ๓ ประการแล้ว การตั้งครรภ์ของสตรีก็เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นคำว่า คันธัพโภในที่นี้ถ้าจะอธิบายว่า หมายถึงตัวอัตตา หรือเจตภูตอย่างนั้นได้ไหม ?

พุทธกับพราหมณ์ต่างกัน

แต่ว่ามติ เรื่องอัตตากับเจตภูต ในพุทธศาสนาเราพระบรมศาสดาก็ทรงคัดค้านตั้งแต่ก่อนมาแล้ว แล้วก็เป็นเหตุให้พุทธศาสนาแตกต่างกับลัทธิของพราหมณ์ก็ตรงนี้แหละ ตรงที่ว่า พุทธศาสนาปฏิเสธอัตตา แต่ของพราหมณ์นะรับอัตตา ถ้าเราจะชี้ว่า ตัวคันธัพโภ คือตัวอัตตาแล้ว ก็กลายเป็นพราหมณ์วาทะไป ไม่ใช่พุทธวาทะ เพราะฉะนั้นคันธัพโภ ในความหมาย

แห่งบาลีมหาตัณหาสังขยสูตรนี้ ไม่ได้หมายถึงอัตตาหรืออาตมัน ไม่ใช่อย่างนั้น **คันธัพโภ ในที่นี้ หมายเพียงแต่ว่าปฏิสนธิจิตเท่านั้นเอง** แต่ทำไมพระบรมศาสดา จึงทรงใช้บัญญัติโวหารของชาวโลกมาเรียกคันธัพโภนั้น ก็เพราะทรงอนุโลมตามโลกโวหาร ชาวโลกเขาพูดกัน เขารู้จักกัน จึงทรงบัญญัติปฏิสนธิจิตในขณะปฏิสนธิจิตขณะนั้นแหละเป็น คันธัพโภ

แต่คันธัพโภ ตามความเห็นของชาวบ้านที่ไม่ใช่พุทธ (นะฮะ) หมายถึงอัตตาหรืออาตมัน หรือตัวเจตภูตที่เราเรียกกันว่า เจตภูตออกจากกาย หรือพูดอย่างภาษาไทย ๆ ว่า "ตัวกายทิพย์" ตัวกายทิพย์นี่แหละ เป็นตัวคันธัพโภ นี้เรียกกันอย่างนั้นว่าตัวกายทิพย์

แต่ว่าในบาลีอีกแห่งหนึ่ง คือ กรณียเมตตสูตร มีคำว่า **"สัมภเวสี"** คนส่วนมากก็เข้าใจบอกว่า อ๋อ ! สัมภเวสีนี้ ผู้ใฝ่หาที่เกิด คำว่าใฝ่หาที่เกิดฟังดูคล้าย ๆ กับว่า เมื่อคนเราตายแล้ว ก่อนที่จะไปเกิด มีตัวอะไรอีกตัวหนึ่งเที่ยวงุ่มง่ามค้นคว้าซอกแซก หาว่าใครจะเป็นพ่อเป็นแม่ เที่ยวซอกแซกออกบ้านโน้น เข้าบ้านนี้ ลอยละล่องไปเรื่อยอย่างนั้น ความเข้าใจชาวบ้านเป็นอย่างนั้น เลยบัญญัติกันว่า ไอ้ตัวสัมภเวสี ก็คือพวกผีนี่แหละที่เห็นกันมาหลอกกันมานี่แหละไม่ใช่ใครเลย ความเข้าใจอย่างนี้ก็เป็นความเข้าใจผิด สัมภเวสี ในที่นี้มิได้หมายความว่ามีภาวะอะไรออกมาร่อนเร่เสาะแสวงหาที่เกิด ถูก

จริงอยู่คำว่า สัมภเวสี แปลว่าผู้แสวงหาภพ **คำว่าแสวงหาภพนี้ท่านหมายเอาสัตว์ทั้งหลายบรรดาที่มีภวราคะอยู่ชื่อว่า สัมภเวสีทั้งนั้น** มีสัตว์ประเภทเดียวที่ไม่ใช่สัมภเวสี คือ พระอรหันต์ เพราะฉะนั้นตั้งแต่พระอนาคามีลงมา จนกระทั่งสัตว์ในโลกันต์เป็นที่สุด ชื่อว่า สัมภเวสี เหตุว่า ภวราคะนี้ยังละไม่ได้ ยังมีความพอใจในภพอยู่ เมื่อยังมีความพอใจในภพอยู่ แม้พระอนาคามี ท่านก็ยังมีความพอใจอยู่ในภพของท่าน คือในชั้นสุทธาวาส ยังต้องการมีการเกิดอีกเป็นเอกชาติ ยังเกี่ยวเนื่องกับการเกิดอีกเพียงชาติเดียว เพราะฉะนั้น พระอนาคามี ก็ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ในนรกก็ชื่อว่า สัมภเวสี มนุษย์ เทวดา มาร พรหม บรรดาที่ไม่ได้เป็นพระอรหันต์ได้ชื่อว่า สัมภเวสีทั้งนั้น เพราะฉะนั้น สัมภเวสีในที่นี้ก็ไม่ได้หมายความว่าเป็นตัวเจตภูต หรืออาตมัน ที่เที่ยงที่คงทน สัมภเวสีอย่างใด ปฏิสนธิจิตก็อย่างนั้น พูดง่าย ๆ ว่า สัมภเวสี กับ คันธัพโภ ก็คือ ปฏิสนธิจิตนั้นเอง ไม่ใช่อื่นไกลที่ไหนเลย

มูลแห่งปฏิสนธิจิต

ปัญหาที่ว่าปฏิสนธิจิตที่มีขึ้นได้นั้น มีได้จากอะไร จึงมีปฏิสนธิจิตได้ มีได้ก็เพราะมีภวังค์ ภวังคะนี้แหละเป็นบาทฐาน ภวังคะมาจากภวะบวกอังคะ คือ องค์ของภพ องค์แห่งภพ การ

มีภพชาติมีอยู่ได้ก็เพราะตัวภวังค์ ถ้าหากว่าภวังค์เราไม่มีแล้วก็เป็นอนุปาทิเสสปรินิพพานธาตุ พระอรหันต์บุคคลที่มีชีวิตอยู่ภวังค์ของท่านก็ยังมีอยู่ เพราะว่าภวังค์ของท่านนั้นเป็นวิบาก เป็นวิบากอันเกิดจากกุศลกรรม อกุศลกรรมแต่ปางก่อนปรุงแต่งมาเป็นวิบากขึ้น แต่เมื่อใดท่านถึงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุแล้ว ภวังค์ของท่านเป็นอันทำลายไป เป็นอันสิ้นเชื้อ เพราะว่า ตัวที่จะเป็นเชื้อของภพนะมันหมดไปแล้ว เพราะฉะนั้น ลักษณะภวังคจิตในที่นี้ ในบาลีรุ่นพระอภิธรรมจึงได้ดัดแปลงมาจาก **ภวปัจจยาชาติ** ถ้าไม่มีภวะแล้ว ชาติจะมีได้อย่างไรเล่า ถ้าไม่มีภวะแล้วการที่จะมีภาวะได้ก็ต้องมีอะไรเป็นสื่อให้เกิดภวะ สิ่งที่เป็นสื่อที่จะให้เกิดภวะคืออะไร ก็คือจิต เพราะฉะนั้น จิตอยู่ที่ใดภวะก็อยู่ที่นั้น ภวะอยู่ที่ใดจิตก็อยู่ที่นั้น ตัวจิตนี่แหละเป็นตัวภวะ แต่ภวะในพระอรหันต์นั้น เป็นภวะส่วนผล ส่วนภวะในพวกเราปุถุชน และพระอริยบุคคลเบื้องต่ำเป็นภวะส่วนเหตุ ถ้าเราปุถุชนปรุงแต่งภวะส่วนเหตุ ทำเหตุทั้ง โลภะ โทสะ โมหะ ปรุงแต่งจากโลภมูล โทสมูล โมหมูล ที่อยู่ในภวะนี้ (ให้หมดไปเหลือเป็นส่วนผล) แต่พระอริยบุคคลเบื้องต่ำนั้น ท่านปรุงแต่งเบาบางกว่าปุถุชนลง เช่นว่าโลภะก็เป็นโลภะที่เบาบาง โทสะก็เป็นโทสะที่เบาบาง โมหะก็เป็นโมหะที่เบาบาง นี้เป็นภวะส่วนเหตุทั้งนั้น ส่วนของพระอรหันต์เจ้านั้นเป็นภวะส่วนผล เมื่อผลอันนี้ดำรงคงอยู่ชั่วอายุขัยของท่าน เมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยแล้ว

ถึงการปัจจัยดับไป เมื่อปัจจัยดับไปแล้วภวะของท่านก็ไม่มี ชาติจึงไม่มี ชราจึงไม่มี มรณะจึงไม่มี ภพชาติจึงไม่มีได้

เพราะฉะนั้น ภวังคจิต คือจิตผู้รักษาภพเป็นองค์ของภพ ตัวจิตนี้แหละเป็นองค์ของภพโดยตรง เราชี้ภพที่ไหน ชี้ที่จิต อยู่ที่ภูมิจิต ชี้ที่ภูมิจิต ภูมิจิตนั้นแหละบ่งว่าเป็นกามาวจรภูมิอยู่ก็ที่จิต เป็นรูปาวจรภูมิก็อยู่ที่จิต เป็นอรูปาวจรภูมิก็อยู่ที่จิต เป็นโลกุตรภูมิก็อยู่ที่จิต หนีไม่พ้นจิตขึ้นมา

บาลีเป็นพุทธมติ

พระอาจารย์ผู้รจนาอภิธรรมจึงได้คิดจากบาลี ปฏิจจสมุปบาทในคำว่า **ภวปัจจยา ชาติ** เอาบัญญัติขึ้นมาเรียกว่า ภวังคจิต ถูกต้องตามพุทธพจน์ทุกประการ ไม่ได้นอกครูนอกแบบเลย ทำตามพุทธมติทุกประการ เป็นอันว่าเรารู้ว่า ภวังคจิตเป็นตัวของภพโดยตรง ที่ว่าเป็นตัวของภพโดยตรงนั้น เพราะว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของเรา ทั้งที่เป็นฝ่ายบุญก็ตาม ฝ่ายบาปก็ตาม หรือพฤติการที่ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาปก็ตาม เราทำมาทุกเมื่อเชื่อวัน **ทุก ๆ ชาติ ทุก ๆ วัน ทุก ๆ ภพ** หลายชาติ เอนกอนันต์ก็ตามมานั้น ทำไปเท่าไรก็เก็บผลผนึกลงไปในภวังคจิตเท่านั้น ภวังคจิตนี้จึงเปรียบเหมือนที่เก็บอารมณ์ หรือที่เก็บบรรดาอารมณ์เก่า ๆ ทั้งหลายที่กระทำมาแต่ปางก่อนทั้งหมด เก็บ

อย่างชนิดที่ว่า เก็บเท่าไรไม่รู้จักเต็ม ภวังคจิตนี้เก็บเท่าไรไม่รู้จักเต็ม คล้ายกับเป็นเทป เส้นเทปนี้แหละเชิญคนร้อยคนมาพูดอัดทับ ๆ กันลงไป เสียงเก่าคนแรกที่พูดนั้นก็อยู่ในนี้ เสียงคนหลังมาพูดทับ ก็อยู่ในเทปอันนี้ เทปเปรียบเหมือนตัว "ภวังคจิต" พฤติกรรมต่าง ๆ อันเกิดจากกุศลกรรม อกุศลกรรมของสัตว์ทั้งหลาย ก็เปรียบเหมือนการอัดเสียงใส่ลงไปในเส้นเทปนี้ อัดไปเท่าไร ไอ้เส้นเทปนี้ไม่ได้บอกว่ามันอิ่มหรือมันพอ หรือว่ามันบอกว่า เต็มแล้วรับไม่ไหวแล้ว ไม่มีเลย อัดเท่าไร ก็เก็บเท่านั้นแหละ จนกว่าเส้นเทปมันจะขาดเป็นผุยเป็นธุลีไปนั้นก็หมดเรื่องกันไปที เปรียบเหมือนว่า ภวังคจิตนี้ละลายไปแล้ว หมดแล้วชาติภพ สังสาระหมดไปแล้ว

เก็บและก่อกรรมดีชั่ว

เมื่อภวังค์มีหน้าที่เก็บ อารมณ์ทั้งหลายทั้งฝ่ายบุญฝ่ายบาปแล้ว ถึงคราวที่ประจวบกับโอกาส ถึงคราวที่ประจวบกับปัจจัยอันใดที่สมคล้องผสมกันเข้ามากระตุ้นอารมณ์ที่เก็บหยุดอยู่ในภวังคจิตนี้แหละมันก็ฟูขึ้นมา เป็นพฤติการณ์ออกมาจากภวังค์อีกทีหนึ่ง เพราะเหตุด้วยว่าทำหน้าที่ก่อภวังค์นั้นนอกจากทำหน้าที่เก็บแล้ว ยังทำหน้าที่ก่ออีกด้วย คือ ก่อภพก่อชาติ ก่อพฤติกรรมใหม่ให้เกิดขึ้น

ยกตัวอย่างเช่นคนที่ในภวังค์เขาเก็บแต่ไอ้เรื่องที่ชั่ว ๆ เพราะเป็นคนใฝ่ชั่ว ด้วยว่าเป็นคนที่มีสันดานชั่ว ชาติใหม่ภพใหม่เขาเกิดมาแล้ว เขามักจะไปหาเพื่อนที่เป็นคนชั่ว ชอบไปเกิดในสังคมที่ชั่ว พอไอ้การที่เกิดชั่วอยู่สังคมชั่ว อยู่ในสิ่งแวดล้อมชั่วเหล่านั้น ก็เกิดจากการโน้มเอียงของอารมณ์เดิมที่เก็บอยู่ในภวังค์กระตุ้นให้เป็นไป เพราะว่าที่ที่ตนอบรมมาทางนี้มาก อบรมหนักไปในทางใด ก็เอนโอนไปทางนั้นเป็นธรรมดา ครั้นไปอยู่ในสิ่งที่ชั่ว ความเป็นคนชั่วของตนก็เพิ่มมากขึ้น ตัวก็มีโอกาสจะสร้างความชั่วมากขึ้น ก็กลายเป็นดินพอกหางหมู เติมเข้าไปในภวังค์อีก อ้าว ! ก่อรูปขึ้นมาอีกเป็นอย่างนี้ร่ำไป

หรือเปรียบเสมือนกับฝ่ายกุศล เราเป็นคนมีอาจิณกรรมด้วยกันทุกคน บำเพ็ญศีลภาวนาเป็นประจำ เกิดชาติหน้าฟ้าใหม่ ก็บันดาลให้เกิดในปฏิรูปเทศ ตั้งแต่เล็กแต่น้อย ก็มีจิตใจใฝ่กุศล อยากเข้าวัดฟังเทศน์ อยากเข้าใกล้ชิดพระ อยากอ่านหนังสือธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ โดยที่ไม่ต้องให้ใครมากระตุ้นหรือมาบังคับ เป็นไปเองโดยอัชฌาสัยสันดานของตนเอง อย่างนี้เกิดจากอารมณ์ดี ๆ ทั้งหลายที่ตัวสั่งสมให้เกิดเอาไว้ในภวังค์ของตัวแต่ชาติก่อน ๆ นั้น และมากระตุ้นเตือน เพราะเหตุนั้นภวังค์นอกจากทำหน้าที่เก็บอารมณ์แล้ว ยังก่ออารมณ์ใหม่ให้เกิดขึ้นได้อีกด้วย เก็บก่อ หลังจากทำหน้าที่เก็บกับก่อแล้วภวังค์ยังทำหน้าที่เป็นสะพานผู้ให้เชื่อมระหว่างภพต่อภพ เป็น

ตัวเชื่อมระหว่างภพต่อภพอีกด้วย เพราะว่า เช่นว่า เราเป็นคนตายจากความเป็นคนแล้ว ในขณะภวังค์เลิกทำหน้าที่เป็นภวังค์แล้ว ตายในขณะที่ตายนั้นเป็นจุติ พอจุติแล้วก็เป็นปฏิสนธิทันที หลังจากปฏิสนธิก็ลงภวังค์ ภวังค์อันนี้ก็เป็นภวังค์ที่ภพใหม่ ต่างจากภวังค์ภพเก่า แต่ภวังค์ภพใหม่นี้ อันใดที่เคยเก็บจากภพเก่า เขาก็ส่งทอดกันมาให้คล้าย ๆ กับว่า โกดังสินค้าโกดังนี้เขาสั่งรื้อ เพราะมันเก่าชรา แต่ก่อนจะรื้อสินค้าเขาก็นำไปใส่ไว้ในโกดังใหม่ เตรียมใส่ไว้ในโกดังแล้ว เพราะฉะนั้นภวังค์ในภพใหม่ ก็ต้องเก็บเอาไอ้ของเก่าที่เก็บไว้เท่าไร ๆ มาใส่ในโกดังอันใหม่ของตัวมากเท่านั้น นี่เป็นมติเรื่องภวังค์ที่เป็นตัวเรื่องให้เกิดภพเกิดชาติโดยอาศัยตัวภวังค์นั้นเป็นปทัสถาน

มติใหม่ตีความหมายพุทธพจน์ผิด

คราวนี้พอมาในรุ่นของคณาจารย์ในพุทธศาสนา ก็มีปัญหาขึ้นทีเดียวว่า ภวังคจิตนี้เป็นธรรมชาติอย่างไร ในภวังคจิตนั้นมีกิเลสหรือไม่ อันนี้เกิดจากการตีความพุทธภาษิตบทหนึ่งในคำว่า **"ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ"** ดูก่อนภิกษุทั้งหลายธรรมชาติของจิตนี้ ผุดผ่อง ที่เศร้าหมองไป ก็เพราะอุปกิเลสจรมานะ พระองค์ทรงแสดงไว้อย่างนี้

อาจารย์ทั้งหลายในรุ่นหลังก็เอาพุทธภาษิตนี้มาตีความ

ทีเดียวว่า คำว่า **ปภสฺสรมิทํ** นี้ คำว่าผุดผ่องนี้หมายเอาว่ากว้างแค่ไหน คำว่าผุดผ่องอาจารย์ท่านหนึ่งตีความหมายว่า "หมดจดจากกิเลส" แต่ธรรมชาติจิตเดิมนั้นเป็นธรรมชาติหมดจดจากกิเลส เป็นธาตุรู้ที่หมดจดจากกิเลส ไม่มีอะไรเศร้าหมองเลย แต่ที่ว่าเศร้าหมองมี โลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นกิเลสขึ้นนั้น ก็เพราะว่าอาศัยการอบรมในปัจจุบัน รับอารมณ์ใหม่ในปัจจุบันเลยทำให้เกิดเป็นสิ่งมัวหมองขึ้น อาจารย์ท่านหนึ่งว่าอย่างนี้

มติฝ่ายเถรวาทบาลี

แต่ว่ามติในฝ่ายเถรวาทบาลี เถรวาทเราไม่ยอมรับมติอันนี้ เราถือว่า คำว่าผุดผ่องประภัสสรนั้น ไม่ได้หมายความว่าบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าไม่ได้ใช้คำว่า "วิสุทธิ" ไม่ได้ใช้คำนี้เลย ไม่ได้ใช้คำว่า บริสุทธิ์ ใช้แต่เพียงคำว่า "ผุดผ่อง" คำว่าผุดผ่องนะไม่จำเป็นต้องบริสุทธิ์ จิตที่เป็นสมาธิ เช่น ในปฐมฌาน ก็ชื่อว่าผุดผ่องแล้ว ผุดผ่องจากนิวรณ์ ๕ เป็นความผุดผ่องขั้นปฐมฌาน จิตที่ได้ทุติยฌาน ก็ชื่อว่าผุดผ่องจากวิตกวิจารอันเป็นเสี้ยนหนามของทุติยฌานนี้ จิตที่ได้ตติยฌาน ก็ย่อมผุดผ่องจากปีติอันเป็นเสี้ยนหนามของตติยฌาน จิตที่ได้จตุตถฌาน ก็ย่อมผุดผ่องจากสุขนั้นยิ่งมากอีกเป็นลำดับ ลำดับขึ้นมา

มีแต่อุเบกขากับเอกัคคตา ความผุดผ่องมันมีลำดับชั้น ความผุดผ่องในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นการที่บอกว่าจิตเป็นธรรมชาติประภัสสรจะเล็งเอาว่า ผุดผ่องนั้นไม่ได้ หมายแต่เพียงเอาว่า ไม่มีอาคันตุกะกิเลสที่จรมาผสมเท่านั้นเอง

อาคันตุกะกิเลสในที่นี้ ก็เล็งเอาความว่าได้แก่กิเลสที่เป็นวิติกมะบ้าง กิเลสที่เป็นปริยุฏฐานะบ้าง สองอย่าง คือกิเลสแบ่งออกเป็น ๓ หมู่ หมู่หนึ่งเป็นวิติกมกิเลส เกิดขึ้นกับใครแล้ว ปากก็พูดแต่คำหยาบ กายก็ทุจริต เป็นเหตุให้ประพฤติวจีทุจริต กายทุจริตล่วงกุศลกรรมบถ อย่างนี้เป็นวิติกมกิเลส

ปริยุฏฐานกิเลส เกิดแก่ใครไม่ถึงแก่ล่วงกรรมบถหรอก แต่มันทำให้มัวหมองใจ เช่น เกิดกามฉันทะบ้าง พยาบาทะบ้าง ถีนะมิทธะบ้าง อุทธัจจกุกกุจจะบ้าง วิจิกิจฉาบ้าง เข้ามากลุ้มรุมทำให้จิตไม่เป็นปกติ จะนอนจะนั่งไม่มีความสุข หงุดหงิดอยู่ในใจ อย่างนี้เป็นปริยุฏฐานกิเลส

พระพุทธภาษิตที่ว่า ธรรมชาติจิตเป็นประภัสสร ประภัสสรจากกองกิเลสสองหมู่นี้ต่างหาก จากปริยุฏฐานะกับวิติกมะเท่านั้น แต่ทว่ายังมีกิเลสที่เป็นเชื้อสายนอนอยู่ในขันธสันดาน คือ อนุสยกิเลส คือ กิเลสตามนอนเนื่อง กิเลสประเภทนี้นะไม่ได้อยู่ในคำว่าประภัสสรด้วยเลย ถ้าจิตจะพึงปลอดโปร่งจากอนุสัยแล้ว เอ ! ถ้าอย่างนั้น เราก็เป็นอรหันต์มาแต่กำเนิดนะซิ และเพิ่งจะมาเป็นปุถุชนในตอนที่เติบโต รู้

ความแล้ว รู้รักรู้ชังแล้วนะซิ อย่างนั้นแล้วผู้ที่เป็นพระอรหันต์ก็อาจกลับไปเป็นปุถุชนได้นะซิ เพราะอาจไปเจออารมณ์อะไรมาสิงสู่เอาอีกแล้วเสื่อมอีก ถ้าอย่างนั้นแล้ว อรหัตตมรรคก็เป็นเช่นนั้นได้นะซิ

แต่ถ้าหากว่า เราไม่ยอมรับว่า อรหัตตภูมิเป็นของเสื่อมได้ เราก็ไม่ควรอ้างว่า จิตนี้ปลอดโปร่งจากอนุสัยตั้งแต่เกิด เป็นอันขาดทีเดียว

บัญญัติของชาวบ้าน

เคยมีในบาลีบางแห่ง ในมหาตัณหาสังขยสูตรก็ดี ในมหาปรินิพานสูตรก็ดี ท่านแสดงคล้าย ๆ บอกว่า ทารกนี้เกิดมาแล้ว กิเลสบางอย่างไม่มี ถูกละ กิเลสบางอย่างของทารกบางอย่างไม่มี ได้แก่กิเลสประเภทวิติกมะ เพราะทารกยังไม่รู้จักอารมณ์ที่เป็นส่วนหยาบ จะได้เที่ยวกล่าวผรุสวาจา หรือเป็นเหตุให้ล่วงกายทุจริตอันใด ๆ ได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าทารกที่แรกเกิดนั้นจะไม่มีกิเลสนะ ไม่ใช่คำพังเพยที่ชาวบ้านที่ว่าใจของทารกแรกเกิดนั้นบริสุทธิ์ นั้นเป็นแต่เพียงบัญญัติของชาวบ้านว่า บริสุทธิ์ไม่ได้เป็นบัญญัติของสภาวะ บัญญัติโดยตรงของสภาวะแล้วใจของทารกจะบริสุทธิ์ไม่ได้ ถ้าบริสุทธิ์แล้วไม่เกิด ถ้าบริสุทธิ์จริงแล้ว ภพชาติไม่มีไม่เกิด เป็นพระ

อรหันต์ที่ยังเกิดอยู่ก็แสดงให้เห็นว่า ยังไม่บริสุทธิ์ คือ ยังพาเอาอนุสัยกิเลส คือ กิเลสที่ตามนอนเนื่องอยู่ในภวังค์ติดมาด้วย แต่ว่าในเวลานั้น อนุสัยกิเลสยังไม่แสดงอาการออกมา คล้าย ๆ กับ เชื้อโรคที่เรารับเข้าไปในเม็ดโลหิตของเราแล้ว ยังไม่ถึงกำหนดที่มันจะแสดงตัวออกมาเหมือนกับที่เรารับเอาเชื้อไข้มาลาเรียมา เมื่อยังไม่ถึงเวลากำหนดที่มันจะแสดงตัวออกมาอาการตัวความร้อนก็ไม่ปรากฏ ปรอทวัดก็ยังไม่มี แต่ในขณะนั้นถ้าเจาะเอาเลือดไปตรวจแล้วจะเห็นเชื้อมาลาเรียเต็มเยอะแยะในเม็ดโลหิตทีเดียวฉันใด อนุสัยกิเลส ๗ ในดวงจิตทารกเมื่อแรกเกิดก็ดี หรือว่าในดวงจิตถือว่าเป็นประภัสสรก็ดี ก็มีอุปมาแม้ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น มติที่ถือว่า จิตเป็นธรรมชาติประภัสสรแล้ว เป็นอันว่าบริสุทธิ์นั้น **ยืนยันมติของตนถูกตามทัศนะฝ่ายเถรวาท**เราก็ไม่ยอมรับ

อาจารย์ที่ถือว่า อาการจิตประภัสสร คือ ว่าด้วยจิตประภัสสร ถือว่าจิตบริสุทธิ์นั้น คือ คณะอาจารย์หนึ่ง คือพวกนิกายมหาสังฆิกาวาส นิกายนี้ว่าก็เมื่อถ้าว่าจิตบริสุทธิ์แล้วก็เลยมีมติว่า อนุสัยกิเลสนั้น ไม่ใช่จิตสัมปยุตตธรรม หรือไม่ใช่จิตสัมปยุต เพราะว่าถ้าถืออนุสัยเป็นจิตสัมปยุตแล้วเท่ากับว่าลบล้างข้ออ้างของตัวเอง ที่ถือว่าจิตบริสุทธิ์ อนุสัยกิเลสเป็นจิตวิปยุตตธรรม ไม่ประกอบกับจิต

อาจารย์พวกนี้ท่านยกตัวอย่างให้ดูว่า ในขณะโสดา-

ปัตติมรรคเกิด ขณะโสดาปัตติมรรคเกิดทำหน้าที่ประหารกิเลสที่เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำให้เป็นสมุจเฉท มีสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัตตปรามาส กิเลส ๓ กองนี้ เป็นวิสัยที่โสดาปัตติมรรคจะพึงพิฆาต

ถามว่าในขณะโสดาปัตติมรรคเกิดในขณะเกิด ขณะจิตก็ดวงนั้นนะ อยากจะทราบว่า บรรดาอาสวกิเลสที่เป็นสังโยชน์เบื้องสูงมีอยู่ในจิตดวงนั้นด้วยเหรือเปล่า ! มีอยู่หรือเปล่าในขณะนั้น ถ้าเราถือว่าในขณะโสดาปัตติมรรค ขณะนั้นยังมีกิเลสอันเป็นอนุสัยประกอบอยู่ในโสดาปัตติมรรคแล้ว อาจารย์ฝ่ายนี้ท่านก็ถามว่า ถ้าอย่างนั้นมรรคอันนั้น มรรคอันเป็นสุกกธรรม ก็ชื่อว่าปนเปกับอาสวกิเลสที่เป็นอสุกกธรรม มรรคธรรมอันเป็นฝ่ายขาว คือ เป็นฝ่ายโลกุตรกุศล ก็ชื่อว่าปนเปกับธรรมอันเป็นฝ่ายดำนะซิ มรรคอันนั้นก็ชื่อว่า เป็นมรรคที่ไม่ใช่มรรคที่แท้แล้ว เป็นมรรคที่มัวหมองที่ระคน เป็นไปได้หรือในขณะจิตดวงเดียวขณะนั้น จึงทำหน้าที่ประหารกิเลสส่วนหยาบได้แล้ว ขณะที่โสดาปัตติมรรคนั้นแล ก็มีกิเลสเจือปนอยู่ด้วยอย่างนั้น มรรคนี้สังกระกับธรรมที่เป็นฝ่ายอาสวะ อาสวะนี้สังกระกับอาสวะกันอย่างนั้นหรือท่านว่าอย่างนั้น

น่าคิดเหมือนกันในแง่นี้ก็น่าคิด คือว่า โสดามีมรรคจิต สกทาคามีมรรคจิต อนาคามีมรรคจิต มรรคจิตแต่ละดวง ๆ เกิดขึ้นขณะนั้นต้องทำหน้าที่ประหารกิเลสเราไม่เถียงอาจารย์ฝ่ายนี้ (มหาสังฆิกาวาส) บอกว่าไม่ได้ ถ้าเรายอมรับว่าอนุสัยเป็นจิตสัมปยุตที่อยู่ในขันธสันดานของสัตว์แล้ว มรรคจิตในขณะนั้นเป็นโมฆะ เพราะชื่อว่าปนเปกับธรรมฝ่ายดำ ธรรมฝ่ายดำกับธรรมฝ่ายขาว จะอยู่ในที่เดียวกันไม่ได้ จะอยู่ต้องอยู่กันคนละขณะเขาว่าอย่างนั้น

ทัศนะของเถรวาทบาลี

แต่ถ้าเรามาพิจารณาดูตามมติของเถรวาทฝ่ายบาลีว่าขณะนั้นกิเลสมีไหม ขณะโสดาปัตติมรรคจิตเกิด มีกิเลสไหม ก็ต้องตอบว่า จะว่ามีก็ไม่ได้ จะว่าไม่มีก็ไม่เชิง คือ ว่าถ้าจะว่ามีมรรคจิตก็ชื่อว่าปนเปสาสวธรรม อย่างอาจารย์พวกนี้ว่า ถ้าจะว่าไม่มี ถ้าอย่างนั้นโสดาจะต่างอะไรกับอรหันต์เล่า ! โสดาปัตติมรรคจะต่างอะไรกับอรหัตมรรคเล่า เพราะว่ากิเลสสังโยชน์เบื้องสูงโสดายังละไม่ได้ โสดาปัตติมรรคจิตเพียงแต่ทำหน้าที่ละสังโยชน์เบื้องต่ำ สามอย่างที่ว่ามา สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัตตปรามาส เท่านั้นเองนี่น่ะ แต่สังโยชน์เบื้องสูงไม่ใช่วิสัยของโสดาปัตติมรรคจะละได้ในขณะนั้น ถ้าพลอยหายไปกับโสดาปัตติมรรคจิตด้วยแล้ว โสดาปัตติมรรคจิต ก็จะต่างอะไรกับอรหัตมรรคจิตเล่า เพราะฉะนั้น พยากรณ์ไม่ได้ จะบอกว่ามีก็ไม่ได้

ถ้าบอกว่ามี โสดาปัตติมรรคจิตอันเป็นโลกุตรกุศล ก็จะปนเปกับสาสวธรรมไป ถ้าจะว่าไม่มีโสดาปัตติมรรคจิตจะต่างอะไรกับอรหัตตมรรคจิต เพราะว่าโสดาละสังโยชน์เบื้องสูงไม่ได้ ถ้าอย่างนั้นแล้วมีอยู่ที่ไหน ถ้าจะตอบอย่างกำปั้นทุบดินแล้ว ก็ต้องบอกว่าอยู่ในโสดาปัตติมรรคจิตนั้นแหละ แต่ว่ามันไม่สำแดงพิษสงในขณะนั้นไม่แสดงพิษสง

ข้ออุปมา

อุปมาเหมือนหนึ่ง ต้นมะม่วง ใบมะม่วง กิ่งมะม่วง กับเม็ดมะม่วง รสเปรี้ยว หวาน มัน ของมะม่วง มันก็เก็บอยู่ในเม็ดมะม่วงนั้นแหละ แต่ในขณะที่เขาเอาเม็ดมะม่วงมาใส่มือเราเขาบอกว่า ต้นมะม่วงก็อยู่ที่นี้ กิ่งมะม่วงก็อยู่ที่นี้ รสมะม่วงก็อยู่ที่นี้ พูดอย่างนี้ก็พูดได้เหมือนกัน แต่ทว่าเม็ดมะม่วงเม็ดนี้วางไว้เฉย ๆ มันจะมีต้นมีกิ่งงอกมาให้เราไหม ? มันจะมีใบออกมาให้เราไหม ? มันไม่มีแน่ ต้องอาศัยการเพาะปลูก อาศัยอุตุ ดินฟ้าอากาศ รดน้ำมันจึงจะเติบโตขึ้นมาให้เราได้ฉันใด โสดาปัตติมรรคจิตในขณะนั้นก็เหมือนกัน

จริงอยู่โสดาปัตติมรรคจิตเป็นโลกุตรกุศลเป็นโลกุตรจิต แต่ทว่าอนุสัยกิเลสที่เป็นส่วนสังโยชน์เบื้องสูงซึ่งไม่ใช่วิสัยโสดาจะละได้นั้น เก็บอยู่ในนั้นแหละ ถ้าไม่เก็บไว้ในนั้นจะไปฝาก

ใครไว้ที่ไหน มีใครจะรับฝากกิเลสชั่วคราวบ้าง อย่างเช่นที่โสดาปัตติมรรคจะทำหน้าที่ประหารกิเลสสังโยชน์เบื้องต่ำเป็นสมุจเฉท ขอไว้กับใครทีเถอะพวกกิเลสพวกนี้ ถ้าประหารเสร็จแล้ว ค่อยเอาสังโยชน์เบื้องสูงมาใส่ในจิตทีหลัง เป็นอย่างนี้มีไหม ? ไม่มี เมื่อไม่มีแล้วมันก็เก็บอยู่ในนั้นนั่นเอง เหมือนกับใบ กิ่ง ต้นมะม่วงเก็บอยู่ในเมล็ดมะม่วง ไม่เห็นใบไม่เห็นสีสรรมัน ต่อเมื่อใดได้ประสบอารมณ์ใหม่ ก็เปรียบเหมือนว่าได้ปลูกใหม่ ได้รับอุตุที่สมควรใหม่ อาหารใหม่ โอชะใหม่มันก็เติบโตขึ้นมาฉันใดก็ฉันนั้น

เพราะฉะนั้นมติบาลีอภิธรรมจึงยืนยันว่า อนุสัยกิเลสนั้นเป็นจิตสัมปยุตประกอบกับจิต ไม่ใช่เป็นจิตวิปยุตอย่างอาจารย์บางแห่งท่านว่ากันอย่างนี้ นี้เป็นมติอันหนึ่ง

ทัศนะของพุทธฝ่ายจีน

ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไปในนานาประเทศ มติเรื่องจิตก็ได้ก้าวหน้าไปไกลอีกขั้นหนึ่ง เช่นว่าพอไปถึงในประเทศจีนก็มีทัศนะเรื่องจิตขึ้นมา อาจารย์พุทธศาสนาในเมืองจีนท่านอธิบายเรื่องจิต แตกต่างกับทัศนะเรื่องจิตในอภิธรรมทั้งสิ้นโดยประการทั้งปวง คือท่านมาอธิบายว่า **ซีซิม ซีฮุก** ภาษาจีนพูดแบบนี้ **ซีซิม ซีฮุก** แปลว่า จิตอันใดพุทธก็อันนั้น **ซีซิม**

จั๊กฮุก จิตอยู่ที่ใดพุทธก็อยู่ที่นั่น เอาจิตเป็นพุทธ เอาพุทธเป็นจิต ความตรัสรู้พุทธภาวะแห่งพุทธ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่แล้วในจิตนี้ จิตนี้แหละเป็นธาตุแห่งความเป็นพุทธธาตุ พูดกันง่าย ๆ ว่าเป็นธาตุรู้เป็นโพธิธาตุ จิตนี้เป็นโพธิธาตุ หรือเป็นพุทธิธาตุ รู้ในที่นี้ไม่ใช่รู้อารมณ์นะ รู้อารมณ์ละก็ทางบาลีอภิธรรมก็ตรงกันว่า จิตนั้นเป็นวิชาลักษณะ คือ ลักษณะที่รู้แจ้งในอารมณ์ อารมณ์ธรรมดาคือรู้ว่าอารมณ์ดี อารมณ์เลว จิตรู้

จิตคือนิพพาน-นิพพานคือจิต

แต่คำว่า พุทธธาตุ หรือพุทธิธาตุ หรือโพธิธาตุ อันได้แก่ตัวจิตตามทัศนะของอาจารย์ในเมืองจีนนั้นน่ะ ไม่ได้หมายความว่ารู้อารมณ์อย่างที่เรารู้ตามสามัญ แต่พูดกันง่าย ๆ ว่า นิพพานนะคือจิต จิตก็คือนิพพาน นิพพานไม่อื่นไปจากจิต จิตก็ไม่อื่นไปจากนิพพาน บัญญัติเป็นนิพพานจิต จิตคือนิพพานเลย เพราะฉะนั้น เมื่อถือว่าจิตคือนิพพานแล้ว จิตจะมาเวียนว่ายตายเกิด **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ไม่ได้ จิตจึงไม่ใช่วิญญาณ-ขันธ์ ถ้าหากว่าจิตเป็นวิญญาณขันธ์แล้ว อ้าวขันธ์เป็นอนิจจัง จิตเป็นอนิจจัง นิพพานก็เป็นอนิจจัง อาจารย์พุทธศาสนาในเมืองจีนโดยเฉพาะนิกายที่แพร่หลายในยุโรป คือนิกาย

เซน ๆ เขาบอกว่าจิตนี้เป็นพุทธละ เป็นนิพพานละ ตัวนิพพานนี้เป็นตัวจิต การที่เราไม่รู้ว่าตัวเราเป็นพุทธนั้นเพราะอวิชาหุ้มห่อ อุปมาเหมือนธรรมชาติของดวงอาทิตย์ มีแสงสว่างโอภาสอยู่แล้ว แต่ว่าบางคราวบางสมัยถูกเมฆดำมาทับห่อเอาไว้ ในขณะที่เมฆดำหุ้มอยู่ก็ไม่ใช่ว่าแสงอาทิตย์หายไปเป็นเพียงว่า ถูกเมฆมันกีดขวางแสงไม่อาจทะลุเมฆออกมาเท่านั้นเอง เมื่อใดเมฆนี้ลอยออกไปแล้ว แสงสว่างก็ดุจเดิม แสงสว่างในขณะที่เมฆบัง แสงสว่างที่หลังเมฆบังแล้วเท่ากันไม่ได้ยิ่ง ไม่ได้หย่อนกว่ากันเลย ไม่ใช่แสงสว่างก่อนเมฆบังสว่างจ้า ขณะที่เมฆบังแล้วแสงหาย แสงก็ไม่หายคงเดิมนั้นแหละ แต่ว่าถูกกีดกันด้วยเมฆเท่านั้นเอง แล้วก็แสงหลังเมฆบังไปแล้ว ก็คงเดิมอีกเหมือนกัน เหมือนกับนิพพานจิตในสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นพุทธ โดยไม่รู้ตัวอยู่แล้ว เราไม่รู้ตัวเราเองว่าเราทุกคนนี้เป็นพุทธ ภาวะของเรากับภาวะของพระพุทธองค์เสมอตน แต่ทว่าทำไมเราต่างกับพระพุทธเจ้าล่ะ เรามีกิเลสพระพุทธองค์ไม่มีกิเลสที่ต่างกันนั้นเพราะว่าพระพุทธองค์นั้นไล่เมฆออกจากพระองค์หมดดวงจิต ท่านจึงสว่างไสว ส่วนเรานั้นถูกเมฆบังอยู่ เมฆคืออวิชา แต่มีปัญหาถามว่าอยากจะรู้ไอ้ต้นตอที่ถูกเมฆบัง ทำไมอยู่ดี ๆ ให้เมฆมาบังได้อันนี้ซิครับมันค่าคิด

อันนี้แหละอาจารย์ที่ถือว่าจิตเป็นพุทธนี่น่ะอ้อม ๆ แอ้ม ๆ คือว่าจะตอบบอกว่า เอ ! ไอ้ตอนก่อนที่เมฆบังนั้น

เท่ากับพุทธใช่ไหม พุทธะของพระพุทธเจ้าก็เป็นพุทธเหมือนกับเราก็เป็นพุทธเหมือนกัน ก็เมื่อต่างฝ่ายต่างก็เป็นพุทธเหมือนกันก็ทำไมอยู่ ๆ เราไปปล่อยให้เมฆบังได้ (หัวเราะ) อะไรเป็นเหตุอะไรเป็นปัจจัยให้เมฆลอยมาบัง แล้วพระพุทธเจ้าท่านไม่ถูกเมฆบัง เพราะท่านไล่เมฆออกไป แล้วในวันข้างหน้าท่านก็อาจถูกเมฆลอยมาบังอีกได้ไหม มีปัญหาอยู่เหมือนกัน

อาจารย์ฝ่ายนี้ (จีน) ก็ตอบอ้อม ๆ แอ้ม ๆ ว่าเรื่องนี้ก็ต้องตอบว่า ไอ้เมฆไอ้แสงสว่างนี้มีมาพร้อมกัน คือมีดวงอาทิตย์ขณะใดก็มีเมฆเกิดในขณะนั้นพร้อมกัน ไม่ได้มีก่อนมีหลัง ถ้าเมฆมีก่อน อาทิตย์มีทีหลังอย่างนั้น อวิชาก็มีก่อน แล้วมีวิชา อย่างนั้นวิชามาโง่มาลอยหายให้อวิชามาบังทำไม เป็นปัญหา

ถ้าบอกว่าดวงอาทิตย์มีก่อน หรือธาตุพุทธมีก่อนธาตุอวิชามีมาภายหลัง ถ้าอย่างนั้นล่ะก็ เราก็ฉลาดแล้ว ก็กลายเป็นคนโง่ได้นะซิอย่างนี้ละก็ ถ้าอย่างนั้นเป็นพุทธแล้วก็เสื่อมได้เหมือนกัน แบบเดียวกับพวกที่ถือว่าบริสุทธิ์อย่างนั้นเหมือนกันนะซิ

เพราะฉะนั้น มติอาจารย์ในเมืองจีนที่ถือนิกายเซนฝ่ายนี้จึงกล่าวบอกว่า **อนวตโภ** เบื้องต้นไม่ปรากฏ จะบอกว่าอวิชามีก่อนธาตุพุทธก็ไม่ถูก จะว่าธาตุพุทธมีก่อนอวิชชาก็ไม่ถูกเขามีมาพร้อม ๆ กันนั่นแหละ ไม่ต้องไปขุดค้นหาต้นตอหรอก

หน้าที่ของเราทุกคนนี้ เพียงแต่ให้รู้ว่าเรามีพุทธะอยู่แล้ว บังเอิญพุทธะของเราขณะนี้ถูกเมฆมันบัง ส่วนพุทธะในองค์พระสัมมา-สัมพุทธเจ้านั้นท่านพ้นเมฆบังไปแล้วเป็นคนแรก ท่านบอกเราทั้งหลายว่า เราทั้งหลายเป็นพุทธเหมือนท่านน่ะ ฉะนั้นถ้าเราอยากเหมือนท่านก็ต้องพยายามขับไล่ไอ้เมฆหมอกที่มาหุ้มจิตเราไปเสียเท่านั้นเอง เราจะเท่าท่านทุกอย่างเลย เพราะฉะนั้นภาษิตของจีนจึงบอกว่าจงเซงสิอิงตงนั้ง จูฮุคสิก้วยตงนั้ง แปลว่าจงเซงสิอิงตงนั้ง หมายความว่าสรรพสัตว์ปุถุชนทั้งหลายเป็นพุทธในส่วนเหตุน่ะ ส่วนจูฮุคสิก้วยตงนั้ง ส่วนพระพุทธทั้งหลายเป็นพุทธะโดยส่วนผล เราปุถุชนทั้งหลายเป็นพุทธะโดยส่วนเหตุเรายังไม่ได้ผล ยังเป็นเหตุ เหตุแห่งความเป็นพุทธมีพร้อมแล้วในตัว แต่เหตุอันนี้ยังไม่ผลิตผลออกมาเหมือนกับพืชของความเป็นพุทธะของเรามีอยู่แล้ว แต่พืชอันนี้ยังไม่ได้รับการไถ่หว่าน

พุทธอยู่ในตัวทุกคน

แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ท่านบรรลุสำเร็จไปน่ะ เหมือนหนึ่งพืชที่ได้ไถ่หว่านแล้วเติบโต ข้าวกล้าออกรวงแล้วต่างกันอย่างนี้แต่ทั้งนั้นทั้งนี้ก็ย่อมเหมือนกัน คือเป็นพืชอันเดียวกัน คือ พืชของความเป็นพุทธเสมอกัน เพราะฉะนั้น นิกายพุทธศาสนา คือนิกายเซนที่เกิดในเมืองจีนจึงสอนบอกว่าไม่ต้องไปหาพุทธข้างนอก

นิพพานไม่ได้อยู่ตะวันออก ตะวันตก เหนือ ใต้ เปล่า ! นิพพานไม่ได้อยู่ในอินเดีย ไม่ได้อยู่ที่ไหน นิพพานอยู่ที่ไหน ? อยู่ในตัวของเรานั่นแหละ ในธาตุรู้ของเรานี่แหละ ถ้าเราทำให้ธาตุรู้ผุดออกมาจากเมฆดำนี้แล้ว เราก็พุทธะ ถ้าเราปล่อยให้ธาตุรู้หมกโคลนจมดินจมทรายอยู่ เราก็เป็นปุถุชนต่างกันแค่นี้เอง ท่านจึงอุปมาว่าเหมือนหนึ่งเพชร- เพชรที่ยังไม่ได้เจียระไนยังอยู่ในดิน ในทราย ในหิน เหมือนพุทธที่อยู่ในปุถุชนทั้งหลายยังไม่ถูกเจียระไน ก็ยังเป็นก้อนหินอยู่

ทุก ๆ ชีวิตเป็นพุทธทั้งสิ้น

แต่ตอนที่อยู่ในก้อนหินนี้ มีความเป็นเพชรอยู่แล้วน่ะ ส่วนพุทธในพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นได้แก่ก้อนหินที่เจียระไนแล้วมาประดับเรือนแหวน ส่องแสงแวววาวพราวพรายทีเดียว ต่างกันอย่างนี้ ต่างกันแต่เพียงว่ายังไม่ได้เจียระไนกับเจียระไนแล้วเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าก็คือ มีอยู่ในสรรพ-สัตว์ สรรพสัตว์เล่าก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า นี้เป็นทัศนะเรื่องจิต เป็นการก้าวหน้าอีกก้าวหนึ่ง ในพุทธศาสนานิกายเซน ฝ่ายมหายานเขาในเมืองจีน โดยชี้เอาที่นิพพานเป็นจิตหรือพุทธเป็นจิต เป็นอย่างนี้ เพราะเหตุนั้นฝ่ายมหายานจึงมีความคิดไปไกล เมื่อสรรพสัตว์ทั้งหลายมีธาตุแห่งจิต เป็นพุทธะ

รวมกันแล้วเขาจึงกล่าวว่าชีวิตทั้งหมดในโลกไม่ว่าเป็นยุง กบ เขียด มด เป็นหนึ่ง เป็นเอกีภาวะอันหนึ่งอันเดียว เราอย่าไปดูถูกว่ามดตัวนี้ไม่มีพุทธน่ะ มีนะมดตัวนี้น่ะ พุทธอยู่ในมด พุทธอยู่ในปลวก พุทธอยู่ในยุง ยุงเอย มดเอย มีพุทธทั้งนั้น เลือดก็มีพุทธ ช้างก็มีพุทธ สุนัขก็มีพุทธ พุทธอยู่ทั้งนั้น ดูถูกเขาไม่ได้

แต่ว่าพุทธในตัวเขานั้นนะ คล้าย ๆ กับว่าเป็นพุทธที่จมดินจมทรายเสียส่วนมาก ส่วนดิน ส่วนทรายมาหุ้มห่อมาก ส่วนพุทธในจิตของกัลยาณชนน่ะเป็นพุทธที่มีกรวดดิน กรวดทราย เจือปนอยู่น้อยต่างกันแค่นี้เอง แต่ธาตุของความเป็นพุทธเท่ากัน

ฝ่ายมหายานจึงให้ความหวังว่าในวันหนึ่งสัตว์ทั้งหลายจะต้องเข้านิพพานด้วยกันหมดทั้งสิ้น ในวันหนึ่งหรอกจะต้องเข้านิพพานหมด เพียงแต่ช้าเร็วเท่านั้นอยู่ที่กาลเวลาเท่านั้นจะช้าเร็ว ความคิดอันนี้ก็เป็นประโยชน์ คือ ทำให้จิตใจเรากว้างขวาง มีความโอบอ้อมเผื่อแผ่ เห็นทุกคนเสมอกับเราให้ความรู้สึกเผื่อแผ่เป็นสมภาพ ภราดรภาพ ได้ผลในทางนี้

ฝ่ายบาลี-อัพยากต

แต่นี้มาพิจารณาในความเห็นอย่างนี้ว่าสำหรับพุทธศาสนา

ฝ่ายบาลีเราให้ความเห็นทัศนะอย่างไร ทางฝ่ายบาลีเราให้อย่างยุติธรรมที่สุด ไม่ให้เกิดเป็นปัญหา คือมติทางพุทธศาสนาฝ่ายบาลีถือว่าธรรมชาติของจิตนั้นไม่ใช่กุศลร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่ใช่อกุศลร้อยเปอร์เซ็นต์ เป็นอัพยากฤตดังได้ว่ามาพูดถึงตอบทันทีธรรมชาติของจิตนะเป็นอัพยากฤตแท้ ๆ แต่ว่าในอัพยากฤตนั้นแหละมันเก็บเอาทั้งกุศล อกุศล อยู่ในนั้นด้วย เก็บอารมณ์เก่า ๆ คือ อารมณ์ค้าง อันสะสมมาจากปูเรชาติอยู่ในนั้น และอารมณ์ค้างเหล่านี้มันจะคอยกระตุ้นให้เจ้าของจิตดวงนั้นครองอยู่ให้มีอัชฌาสัยสันดานโน้มเอียงไปในทางที่เป็นบุญที่เป็นบาป ตามอารมณ์ทั้งหลายที่เก็บเอาไว้ว่า ส่วนไหนน้ำหนักจะมากน้อยกว่ากัน

เพื่อความไม่ประมาท

เพราะฉะนั้นหน้าที่ของชาวพุทธก็คือว่า เมื่อเรารู้อย่างนี้แล้ว ถ้าพิจารณาตัวเองว่า อัชฌาสัย สันดานเราโน้มเอียงไปในทางอกุศลมาก เราก็มีความไม่ประมาท พยายามสร้างกรรมใหม่ที่เป็นฝ่ายกุศลเอาไว้ให้มาก ๆ จะได้ช่วยกันตรวจเปลี่ยนภวังค์ของเราได้รับอารมณ์ดี ๆ ผนึกเอาไว้เยอะ ๆ เป็นประโยชน์แก่เรา ทำให้พยุงวิญญาณของเราให้สูงขึ้นเป็นอันดับที่ดี ๆ แต่ถ้าหากว่า เรารู้ตัวเราดีว่ามีอัชฌาสัยสันดานโน้มเอียงไปในทางกุศล-

กรรมมาก ๆ อย่างนี้เราก็ไม่ประมาทอีกเหมือนกัน คือเราไม่ประมาทที่จะนอนชมบุญเก่า หรือนอนกินบุญเก่า รีบสร้างบุญใหม่แต่บุญเก่าก็ต้องเก็บเอาไว้ เพราะว่าถ้าบุญเก่าที่กินหมดแล้วเราก็แย่ เราก็ลำบากต้องคอยต่อบุญเอาไว้

เพิ่มวิริยภาพในกุศล

วิธีต่อบุญก็คือว่า ต้องเพิ่มวิริยภาพในการเจริญทาน ศีล ภาวนา ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ส่วนการที่ว่า นิพพานเป็นจิตหรือไม่ทางพุทธศาสนามติเถรวาทในฝ่ายบาลี ไม่ถือว่านิพพานเป็นจิต เพราะอะไร ? เพราะว่านิพพานเป็นจิต จิตนี้เป็นวิญญาณขันธ์ นิพพานก็ไม่เที่ยงอย่างวิญญาณขันธ์นะซิ **วิญญาณขันธ์คือจิต จิตก็คือวิญญาณขันธ์** เพราะฉะนั้น **มติฝ่ายบาลีจึงถือว่านิพพานนั้นเป็นเพียงธรรมชาติให้จิตรู้ เป็นอารมณ์ของจิต นิพพานจึงสงเคราะห์เข้าเป็นธรรมารมณ์ อันจะพึงได้ด้วยมรรคจิต ผลจิต นิพพานเป็นธรรมารมณ์ อันจะพึงรู้ได้ด้วยมรรคจิต ผลจิต** ถ้าอย่างนั้นนิพพานเป็นธรรมารมณ์แล้ว มันคล้าย ๆ กับว่า จิตนั้นเป็นส่วนหนึ่ง นิพพานเป็นส่วนหนึ่งไม่เกี่ยวข้องกัน รู้สึกว่ามันไม่เกี่ยวข้องกันแล้ว เวลาออกจากผลจิตมิกลายเป็นปุถุชน หรือ ในขณะมรรคจิตเกิดผลจิตเกิดได้นิพพานเป็นอารมณ์ละตอนนี้ บริสุทธิ์แน่ แต่พอออกจากผลจิตแล้วนิพพานออกไป

แล้ว ไม่ได้เอานิพพานเป็นอารมณ์แล้ว เอาอย่างอื่นเป็นอารมณ์ เอาอารมณ์ที่เป็นกามเป็นอารมณ์บ้าง กามารมณ์บ้าง บัญญัติอารมณ์บ้างได้มหัคคตาอารมณ์บ้าง อย่างนี้ ถ้าอย่างนั้นจิตของพระอรหันต์ หรือพระโสดา อย่างนี้ มิกลายเป็นปุถุชนไปอีกหรือ ? ไม่เป็นเลย ทำไมถึงไม่เป็น ก็เพราะว่าในขณะที่มรรคจิตเกิดนั้น บรรดากิเลสเหล่าใดอันจะพึงทำให้พระอริยบุคคลนั้นให้กลับเป็นปุถุชนนะ กิเลสเหล่านั้นมรรคจิตได้ทำหน้าที่ประหารอย่างถอนรากถอนโคนแล้ว ถอนไม่มีเหลือแล้วในขณะนั้นชั่วขณะแพร็บเดียว ขณะเดียวเท่านั้น รากโคนของอาสวะที่เก็บผนึกไว้ในภวังค์ ถูกถอนรากถอนโคนหมดเลยไม่มีเหลือหรอ

ไม่จำเป็นต้องหอบปริญญาไปด้วย

เพราะฉะนั้นถึงแม้จะพ้นจากภาวะแห่งมรรคจิตผลจิตก็ดีในขณะนั้น แม้จะรับอารมณ์ที่เป็นกามารมณ์ บัญญัติอารมณ์มหัคคตาอารมณ์นั้นจิตในขณะนั้นไม่เสื่อมมาเป็นปุถุชนอีก ไม่มาเลยเพราะอะไร เพราะว่ากิเลสที่เป็นรากโคนนี้ไม่มีแล้ว คล้าย ๆ อย่างนี้ เหมือนเราเรียนจบมหาวิทยาลัยแล้ว ได้ปริญญาแล้ว เราจำเป็นหรือไม่จะต้องสวมเสื้อครุยกับแบกปริญญาเราจะแสดงให้เขารู้ว่า เราเป็นคนได้ปริญญาจำ.เป็นไหม ? ไม่จำเป็นเลยนะการรับพระราชทานปริญญาในหลวงพระราชทานที

หนึ่งก็ขณะแพร็บเดียวเสร็จ ไม่จำเป็นจะว่า การเป็นครูสำเร็จมหาวิทยาลัยนะ ต้องสวมเสื้อครุยบอกเขาว่า ฉันเป็นบัณฑิตอยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แล้วจะต้องแบกปริญญาไว้กับตัวจึงจะเป็นบัณฑิตได้ ไม่จำเป็นเลย เราจะนุ่งกางเกงขาก๊วยหรือจะสวมใส่ชุดใหม่ก็ตาม เราก็ยังเป็นบัณฑิตอยู่ดี เพราะว่าไอ้ความสำเร็จเป็นบัณฑิตนั้นชั่วขณะเดียวเท่านั้นเอง

นิพพานไม่ใช่จิต–จิตไม่ใช่นิพพาน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รับ (ปริญญาบัตร) กับพระหัตถ์ในหลวงนี้และเป็นที่รับรองกันว่าในหลวงท่านเป็นสักขีพยานให้แล้วว่า คน ๆ นี้เป็นบัณฑิต ต่อหน้าครูบาอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ขณะแพร็บเดียวไม่กี่นาทีเท่านั้นเอง เสร็จเหมือนกับมรรคที่ประหารกิเลสเหมือนกัน ไม่จำเป็นต้องมาเกิดคอยประหารจำเจอยู่ หรือว่าพระอรหันต์จำเป็นต้องมีนิพพานเป็นอารมณ์จำเจอยู่เสมอ ถ้าพลาดจากนิพพานอารมณ์แล้วละก็จะกลายเป็นปุถุชนไป ไม่จำเป็นเลย เพราะฉะนั้นนิพพานไม่ใช่จิต ตามในมติของฝ่ายบาลีเรา แต่เป็นอารมณ์ของจิตให้ทำหน้าที่ประหารกิเลสแล้วก็ทำหน้าที่เสวยสุข คือ เป็นผลจิตในขณะที่ต่อจากมรรคจิตอีกเท่านั้นเอง พอพ้นจากนอกเหนือนี้ไปแล้ว อริยบุคคลจะเอากามอารมณ์ก็ได้ เอามหัคคตาอารมณ์ก็ได้ เอาบัญญัติอา-

รมณ์ก็ได้ อารมณ์เหล่านี้ไม่สามารถจะเป็นนายท่านอีกต่อไปแล้ว

เปรียบเหมือนกับคนที่ได้เป็นบัณฑิตนั่งเรียนในชั้นประถม เรียก ก. ข. ก. กา กับเขา ความเป็นบัณฑิตของเขาก็ไม่ได้หายไปด้วย ขณะที่เรียน ก. ข. ก. กา บัณฑิตบางคนอาจนึกขึ้นมาว่า เราลองทำเป็นเด็กเสียทีเถอะน่า ไปเรียนหนังสือ ก. ไก่ ข. ไข่ กับเขา ท่องพร้อมกับเด็กในขณะนั้น ก็ไม่ได้ทำให้ภาวะความเป็นบัณฑิตของเขาเสียหาย ความรู้อันใดที่เรียนมาแล้วความรู้อันนั้นก็อยู่ในตัวเขานั่นแหละ ไม่ได้หายไปไหน คือเหมือนเราอ่านหนังสือออก ไอ้การอ่านหนังสือออกในขณะที่เราอ่านหนังสือออก ขณะที่อ่านเราใช้ปัญญาอ่าน แต่เมื่อเราอ่านเสร็จแล้ว เราเอาความคิดความอ่านไปทำเรื่องอื่น ๆ ไอ้ความรู้หนังสือก็ไม่ได้หายไปไหน อยู่ที่ตัวเรานั่นแหละ อยากอ่านเมื่อใดก็อ่านออกเมื่อนั้น ขณะนั้น ไม่จำเป็นอ่านออกทีหนึ่งพอเลิกอ่านไปยุ่งกับเรื่องอื่น ประเดี๋ยวจะอ่านไม่ออกอีกแล้ว จะต้องตั้งต้นเรียน ก. ไก่ กันใหม่อีกแล้ว ไม่จำเป็นเลย ฉันใดก็ฉันนั้นเหมือนกัน

นิพพานธรรม

เพราะฉะนั้นนิพพานจึงเป็นเพียงแต่ธรรมารมณ์ของมรรคจิต ผลจิตเท่านั้นเอง คราวนี้พอถึงอนุปาทิเสสนิพพาน-ธาตุ พระอรหันต์ดับจิตลง เมื่อดับจิตแล้วก็เป็นอันว่าสิ้นเชื้อแล้ว เชื้อไม่มีแล้วก็เป็นอันว่าหมดเรื่องกันไปจึงถือว่า "นิพพานเป็นอนุปาทิเสสนิพพาน" ไม่มีเชื้อสำหรับให้รับบุญให้รับบาปไม่มีเชื้อของบุญแลบาปอีกต่อไป นี้เป็นมติในฝ่ายพุทธศาสนาของเรา (เถรวาทบาลี) เป็นอย่างนี้ จะเห็นว่ามติฝ่ายบาลีเราเป็น "มัชฌิมาปฏิปทา" ไม่ได้เอียงไปในส่วนที่ว่า บริสุทธิ์หมดจดอย่างอาจารย์บางคณะ แล้วก็ไม่ได้ถือว่า นิพพานนี้เป็นจิต อย่างอาจารย์ฝ่ายนิกายเซน อย่างนี้เราถือเป็นสายกลาง ถือว่าจิตนี้เป็นภาวะกลาง ๆ ไอ้ส่วนดี-ชั่ว เป็นอารมณ์ที่เก็บผนึกเอาไว้ เราอาจปรับปรุงจิตให้ดีขึ้น จิตที่ชั่วมากอาจปรับปรุงวิวัฒนาการให้ดีขึ้น จิตที่ดีอยู่แล้ว ก็วิวัฒนาการให้ดียิ่งขึ้นก็ได้เป็นอย่างนี้ ขอจบธรรมกถาเพียงเท่านี้

"พระผู้เป็นที่พึ่ง ของโลก"

ขอนอบน้อมแด่พระผู้ชี้สันติบทแก่นิกรชน

วันเพ็ญวิสาขะนี้ เป็นวันประสูติ, ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระมหาบุรุษผู้ค้นพบหนทางแห่งอนันตสันติ พวกเราทั้งหลายได้มาประชุมพร้อมกันรำลึกถึงพระคุณทั้งหลายของพระองค์อันสรุปโดยย่อได้สามคือ พระปัญญาธิคุณหนึ่ง, พระวิสุทธิคุณหนึ่ง และพระมหากรุณาธิคุณอีกหนึ่ง ถึงแม้ว่าพระบรมครูของพวกเราทั้งหลายพระองค์นั้นได้เสด็จดับขันธปรินิพพานนับเป็นเวลาเกือบสามพันปีแล้วก็จริง แต่รอยพิมพ์แห่งพระคุณของพระองค์ ยังคงทรงอิทธิพลเจิดจ้าอยู่ในดวงหทัยของทวยชนอย่างซาบซึ้งตรึงตราไม่มีวันเสื่อมคลาย พลโลกส่วนหนึ่งผู้อยู่ในร่มเงาแห่งโพธิรัศมี ได้ประชุมประกอบพิธีสมโภช วันวิสาข-

บูรณมีทุก ๆ ปี นับตั้งแต่เพรงกาลจวบจนปัจจุบัน และบัดนี้ เราพุทธศาสนิกชนไทยทั้งหลาย ก็กำลังจะกระทำพิธีวิสาขบูชา จึงได้ชื่อว่าเราได้ร่วมประชุมกันกับมวลมนุษย์อีกจำนวนมากหลาย ที่อยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของโลก เป็นมหาสันนิบาตสมาคม เพื่อสำแดงออกซึ่งความนอบน้อมเคารพอย่างสูงยิ่งในพระผู้ควรบูชา คือพระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พวกเราทั้งหลายสวดมนต์อยู่ในโบสถ์ เบื้องหน้าพระพุทธปฏิมา จินตนาการของเราฉ่ำชื่นไปด้วยพระพุทธคุณ เรานอบน้อมแด่พระองค์ทั้งกาย, วาจา, ใจ จักรพรรดิผู้ซึ่งไม่ต้องการพิชิตโลกด้วยอาวุธและโลหิต แต่ทรงพิชิตโลกด้วยธรรมะ แทนที่เราจะได้ยินเสียงร้องโกญจนาทของช้างศึกหรือเสียงอาวุธโล่ดังกระทบกัน เสียงคร่ำครวญของผู้ต้องบาดเจ็บในการสงครามแผ่พระราชอาณาจักรของพระองค์ แต่เรากลับได้ยินเสียงพร่ำสอนถึงความเมตตากรุณา ในความไม่เบียดเบียนกัน และเสียงสำรวลเบิกบานในความปีติที่ได้ลิ้มจากธรรมรส ธรรมาณาจักรของพระองค์แผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วจากแคว้นหนึ่งสู่อีกแคว้นหนึ่ง จากประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศหนึ่ง แล้วก็จากทวีปหนึ่งสู่อีกทวีปหนึ่ง พระองค์ทรงบรรลุถึงความเป็นจักรพรรดิของโลก มีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขต สมจริงดังคำพยากรณ์ของเหล่าโหราจารย์ แต่มิได้เป็นจักรพรรดิที่ประทับบนบัลลังก์กองกระดูก หากเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชที่มีธรรมอาสน์เป็น

บัลลังก์ ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์เดียวในโลกที่ไม่เคยเสื่อมสลายไปกับกาลเวลา และเป็นพระจักรพรรดิที่ไม่อาจมีผู้ใดผู้หนึ่งมาแย่งชิงได้ ในขณะที่พวกศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ อ้างว่าตนเป็นทูตสวรรค์ที่พระเป็นเจ้าส่งมา หรือเป็นผู้ที่พระเจ้าดลใจให้สั่งสอนมนุษย์ ต่างไม่กล้าปฏิญญาความตรัสรู้จริงของตนเอง ต้องซัดไปอ้างพระเจ้าอย่างนั้นอย่างนี้ ทั้งนี้ก็เพราะตนมิได้เป็นผู้รู้แจ้งอะไร จึงไม่กล้ารับผิดชอบศาสนีของตน แต่เมื่อเรามาดูที่พระพุทธศาสนา เราจะไม่พบว่ามีแห่งหนึ่งแห่งใดที่พระบรมศาสดาของเราตรัสว่า ทรงเป็นทูตของสวรรค์หรือว่าพระเจ้ามาดลใจให้พูดอย่างพวกเจ้าลัทธิเหล่าอื่นประกาศ

ในสมัยนั้น อินเดียมีเจ้าลัทธิใหญ่เป็นคู่แข่งกับพระพุทธศาสนาอยู่ก่อนแล้วหกลัทธิ ศาสดาทั้งหกลัทธินั้นเป็นผู้มีอายุแก่กว่าพระองค์ทั้งสิ้น เป็นเหตุให้มีคนพากันแปลกใจที่พระองค์ผู้อยู่ในวัยหนุ่มกล้าประกาศว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาข้อนี้ แก่พระราชาแห่งโกศลผู้มาทูลถามว่า **กษัตริย์ไม่ควรหมิ่นว่าทรงพระเยาว์, งูอย่าหมิ่นว่าตัวเล็ก, ไฟอย่าหมิ่นว่าเล็กน้อย และภิกษุอย่าหมิ่นว่าหนุ่ม ๆ** ความจริงในยุคนั้น การประดิษฐานพระศาสนาลำบากมาก ถ้ามิใช่เป็นหลักคำสอนที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผลจริง ๆ เพราะปรากฏว่าได้มีลัทธิศาสนาต่าง ๆ จำนวนมากมาย เขาสอนกันอยู่ก่อนแล้ว และที่ทรงอิทธิพลก็คือลัทธิทั้งหกอันมี**นิครนถนาฏบุตร,**

มักขลิโคสาล, ปูรณกัสสป, อชิตเกสกัมพล, ปกุทธกัจจายนะ และ **สัญชัยเวลัฏฐบุตร** เป็นศาสดา **แต่อาศัยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยความจริงคงทนต่อการเพ่งพิสูจน์ จึงสามารถประดิษฐานสำเร็จและเจริญก้าวหน้าเกินศาสนาลัทธิอื่นในยุคเดียวกัน** เจ้าลัทธิบางเหล่าพาลูกศิษย์บริวารทั้งคณะกลับใจมานับถือพระพุทธศาสนาออกบวชเป็นภิกษุก็มาก พระราชาทั้งหลายผู้ครองแคว้นใหญ่น้อยตลอดจนประชาชนพากันละทิ้งศาสนาเดิมของตน มานับถือพระพุทธศาสนาเป็นแคว้น ๆ พระพุทธศาสนามีอะไรดีหรือ ๆ จึงสามารถกลับใจคนชั้นศาสดาเจ้าลัทธิได้ ข้อนี้น่าคิดดู เพราะเหตุที่พุทธศาสนาเจริญรวดเร็วขึ้นหน้าลัทธิอื่น ๆ เป็นเหตุให้พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้นต่างไม่ชอบพระพุทธศาสนาและโฆษณาชวนเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิชามายากลับใจคนให้มาเลื่อมใส จนเป็นเหตุให้เจ้าลิจฉวีองค์หนึ่งอยากพิสูจน์ว่าเป็นจริงอย่างที่ร่ำลือหรือไม่ จึงเสด็จมาทูลถามพระองค์ พระบรมศาสดาตรัสว่า **อย่าเชื่อตามที่เขาร่ำลือ แต่จงเชื่อด้วยการพิจารณาเห็นด้วยปัญญาของตนเอง** แล้วทรงถามว่า **โลภะ, โทสะ, โมหะ** เกิดแก่ผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมทำบาปอกุศลเกิดเป็นทุกข์โทษขึ้น หากกำจัดโลภ, โกรธ, หลง ทั้งสามนี้ได้ก็ย่อมเป็นการกุศลนำมาซึ่งความสุขจริงหรือไม่ เจ้าลิจฉวีองค์นั้นที่ทูลตอบว่า **ใช่ทุกประการ** ในที่สุดเจ้าองค์นั้นก็เลื่อมใส ทูลปฏิญญาตนเป็นอุบาสกนับถือพระพุทธศาสนา ถึงตอนนี้พระผู้-

มีพระภาคจึงตรัสถามว่า พระองค์ได้ตรัสบ้างหรือว่าให้เข้ามาเป็นสาวก พระองค์จักเป็นศาสดา เจ้าลิจฉวีก็ทูลว่าเปล่า ทรงเลื่อมใสในพระธรรมที่มีเหตุผลนั้นขึ้นมาเอง พระบรมศาสดาจึงตรัสต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์ก็ทรงสอนธรรมแก่คนทั่ว ๆ ไปอย่างนี้เป็นปรกติแล้ว มีที่ไหนเล่าที่ว่าทรงใช้วิชามายาหลอกลวงเขามานับถืออย่างที่พวกลัทธิอื่นเขาว่ากัน เจ้าลิจฉวีองค์นั้นทวีความปราโมทย์ยิ่งขึ้นทูลว่า พระเจ้าข้า **มายาเป็นเครื่องกลับใจนี้ดี มายาเป็นเครื่องกลับใจนี้งาม พระเจ้าข้า หากญาติสายโลหิตซึ่งเป็นที่รักของหม่อมฉัน ตลอดจนกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, ศูทร พึงกลับใจได้ด้วยมายานี้ ความกลับใจนั้นก็จะเป็นประโยชน์ และสุขแก่เขาเหล่านั้นตลอดกาลนาน** อันนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระวิสุทธิคุณของพระบรมศาสดาส่วนหนึ่ง.

เมื่อกล่าวมาถึงเรื่องนี้แล้ว ก็ทำให้คิดไปถึงเรื่องหลักการเชื่อในศาสนาต่าง ๆ ที่มีวิธีการ **ขู่ให้เชื่อ** โดยอ้างพระผู้สร้างลึกลับว่า ถ้าไม่เชื่อหรือเชื่อแต่ยังใช้ปัญญาค้นหาเหตุผลแล้ว เป็นต้องถูกท่านผู้สร้างนั้นลงโทษสาบแช่ง แต่เมื่อเราดูในพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะมีพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า **คนเราจะข้ามโอฆะได้ด้วยสัทธา** หรือว่า **สัทธาเป็นเพื่อนสองของบุรุษ** หรือในคุณธรรมของอุบาสกอุบาสิกาที่มีว่า **ตถาคตโพธิสัทธา** แปลว่า เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็จริง แต่ไม่มีการ**ผูกขาด** บังคับ สาปแช่ง หรือกีดขวางห้าม มิให้ใช้ปัญญา

ไตร่ตรองพิสูจน์เหตุผลในพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เลย ตรงกันข้ามพระศาสดากลับสอนไม่ให้เชื่อแม้ในพระองค์เอง ถ้าหากเป็นการเชื่อที่ผู้เชื่อไม่ใช้ปัญญาพิจารณา และทรงสอนหลักของความไม่เชื่องมงาย ๑๐ ประการ ดังปรากฏพิสดารใน **กาลามสูตร**

การเชื่อความตรัสรู้ของพระองค์ ต้องเป็นการเชื่อที่เกิดขึ้นหลังจากการค้นหา **เหตุผล** ประจักษ์ด้วย **ใจ** ตนเองแล้ว ดังเจ้าลิจฉวีเบื้องต้นนั้น หาได้เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นด้วยการ **ขู่** ให้กลัวไม่ ในสมัยพุทธกาล มีอุบาสกผู้หนึ่ง ชื่อจิตตคฤหบดี เป็นคนที่มีชื่อเสียงในการสนทนาธรรม เป็นอนาคามีบุคคล วันหนึ่งได้ไปสนทนากับนิครนถนาฏบุตรเจ้าลัทธิเชน เจ้าลัทธินั้นถามว่า "ดูก่อนจิตตคฤหบดี ท่านเชื่อพระสมณโคดมแน่หรือว่าสมาธิที่ไม่มีความตรึกความตรองมีอยู่ ธรรมที่ดับความตรึกความตรองมีอยู่ ?" จิตตอุบาสกตอบว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่เชื่อพระผู้มีพระภาคในข้อนี้เลย" เท่านี้เองก็พอแล้วสำหรับนิครนถนาฏบุตร ที่จะทำลายพระพุทธศาสนา เพราะจิตตคฤหบดีเป็นมหาสาวกผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้ายังกล่าวคำเช่นนี้ นิครนถ-นาฏบุตรจึงทอดสายตามองบริษัทที่อยู่ ณ ที่นั้น ทำนองว่าให้รู้เห็นเป็นพยานด้วย แล้วประกาศว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงดูเถิด ท่านจิตตคฤหบดีนี้เป็นคนตรงไม่โอ้อวด ไม่มีมายา จิตตคฤหบดีเข้าใจธรรมว่า พึงยังความตรึกความตรองให้ดับ ก็เท่ากับเข้าใจ

ว่า พึงกางกั้นลมด้วยข่าย หรือพึงกางกั้นกระแสแม่น้ำคงคาได้ด้วยฝ่ามือของตน" จิตตคฤหบดีเกรงนิครนถนาฏบุตรจะไม่เข้าใจความหมายของตน จึงถามขึ้นว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านย่อมเข้าใจว่ากระไร คือ ญาณ และ สัทธา อย่างไหนจะประณีตกว่ากัน ?" นิครนถนาฏบุตรตอบว่า "ญาณนั่นแหละประณีตกว่าสัทธา" จิตตคฤหบดีจึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจำนงได้ทีเดียวว่า สามารถสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม แล้วบรรลุปฐมฌาน...ทุติยฌาน... ฯลฯ ไม่มีความตรึกคือวิตกความตรองคือวิจาร ข้าพเจ้าเมื่อรู้เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่เชื่อสมณะหรือพราหมณ์ใด ๆ ว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกวิจารมีอยู่ ฯลฯ" จากเรื่อง ๆ นี้แสดงให้เห็นว่า สัทธาของพระพุทธศาสนาที่ถูกตรง ต้องเป็นสัทธาที่เกิดด้วย **ญาณ** ความเห็นกระจ่างด้วยใจของตนเอง มิใช่ว่าเพราะพระพุทธเจ้าตรัสแล้วก็เป็นเชื่อหมด เช่นจิตตคฤหบดีเป็นตัวอย่าง

จิตตคฤหบดีมิได้เชื่อว่ามีสมาธิดับวิตกวิจารได้ เพราะเป็นสิ่งที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า แต่เชื่อเพราะตนได้บรรลุถึงสภาพนั้น ๆ แล้วเองต่างหาก อันนี้ทำให้พระพุทธ-ศาสนา เลิศ เด่น ยิ่งขึ้น แสดงว่าพระพุทธศาสนามีของดีแท้จริง ๆ ไม่ต้องอ้างว่าผู้นั้นผู้นี้กล่าว และแสดงว่าของดีไม่กลัวใครพิสูจน์ พระพุทธศาสนาจึงไม่ต้องมีการขู่ว่าไม่เชื่อจะมีโทษอย่างนั้นอย่างนี้ ที่ศาสนาอื่นต้องมีการขู่นั้น ก็คล้ายกับแสดงว่า

ศาสนาและลัทธินั้น ๆ มีคำสอนยังไม่ค่อยสมบูรณ์แท้จริง เจ้าลัทธิกลัวคนมีปัญญาจะจับเท็จได้ จึงจำต้องใช้วิธีขู่และห้ามมิให้คิดพิจารณาใด ๆ ทั้งสิ้น

ความข้อนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาก็ยิ่งจักนำความเลื่อมใสปีติในพระพุทธศาสนาทวีตรีคูณ เรื่องบางเรื่องที่ลึกซึ้งเช่นเรื่อง **พระนิพพาน** ที่มีผู้คัดค้านไม่เชื่อว่าจะมีได้ หรือแม้เรื่อง **สวรรค์-นรก** ตายแล้วเกิดเหล่านี้มักเป็นปัญหาถกเถียงกันบ่อย ๆ นั้น ถ้าผู้สงสัยเหล่านั้นได้สละเวลามาปฏิบัติตามวิธีการที่ท่านวางไว้ให้อย่างจริงจัง ไม่ท้อถอย สิ่งที่ตนสงสัยเหล่านั้นก็จักแจ่มแจ้งแก่ตนเองหมด แล้วทีนี้เราก็ไม่ต้องไปเชื่อใครที่ไหนอีกต่อไป เช่น **เรื่องพระนิพพาน ถ้าเราปรารถนาจะพิสูจน์ว่า พระนิพพานที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นอยู่ที่ไหน มีจริงเพียงไร เราก็จะลงมือขจัดขัดเกลา ราคะ, โทสะ, โมหะ ให้หมดจดแล้ว พระนิพพานก็จะปรากฏแก่เราเอง แต่นี่ผู้ไม่เชื่อไม่เคยประพฤติปฏิบัติ อะไรเลยแล้วก็ตะโกนว่า ข้าพเจ้าไม่เชื่ออุปมาดังคนที่ตาบอดมาแต่กำเนิด ตะโกนบอกว่า ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าในโลกนี้มีสีสดงดงามฉะนั้น**

สูงขึ้นมาในขั้นธรรมปฏิบัติ พระพุทธศาสนาสอนให้ถอนให้ละอุปาทานหรือตัดความยึดถือในสรรพสิ่งออกเสียจากจิตใจ แม้จนกระทั่งความยึดมั่นถือมั่นในสภาพความจริง การสอนให้ละความยึดถือนั้น ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่มีกันอยู่ทุก ๆ

ศาสนาและปรัชญา แต่มีเหลื่อมล้ำตรงที่ของใครจะไปได้ สูงกว่า มีเหตุผลกว่า เท่านั้น เช่นบางศาสนาสอนให้ละความยึดถือเห็นแก่ตนของตนเอง มาเห็นแก่พรรคพวกของตน หรือขยายวงกว้างออกไปจนถึงหมู่มนุษยชาติ แต่ไม่เอื้อเฟื้อไปจนถึงพวกสัตว์เดรัจฉาน บางศาสนาก็สอนให้ละความยึดถือในโลกมนุษย์ แต่ให้ยึดถือในสวรรค์หรือในองค์พระผู้สร้าง ปรัชญาในอินเดียไปได้ไกลกว่านั้นที่ไม่สอนให้ยึดถือในสวรรค์... หรือพระเป็นเจ้าที่มีรูปร่าง แต่สอนให้ยึดถือใน **พระพรหม** ซึ่งเป็นนปุงสกลึงค์ ไม่มีรูปร่างปรากฏ และให้ปรารถนา พรหม โดยที่เขารู้ว่า **สวรรค์** ยังเป็นสถานที่ไม่มั่นคง บางปรัชญาไปไกลยิ่งกว่า สอนว่า แท้จริงสรรพสิ่งล้วนเป็น **มายา** ตัวเราเองนี้แหละที่เป็นพรหมหรือ **อาตมัน** หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความจริงแท้อยู่ก่อนแล้ว หากมาเกิดโมหะไม่รู้เข้าทีหลัง จึงต้องมาเวียนอยู่ในวัฏสงสาร สรุปแล้วได้ความว่าศาสนาปรัชญาทั้งหลายเหล่านั้น บัญญัติสั่งสอนกันขึ้นตามขอบขีดแห่งพุทธิพลของเจ้าลัทธินั้น ๆ เจ้าลัทธิใดที่มีความฉลาดน้อย ความหลงมากก็สอนได้ในชั้นให้ละความยึดถือในสิ่งหยาบ ๆ คับแคบ เจ้าลัทธิใดที่มีปัญญามาก ความหลงเบาบาง ก็สอนได้ในขั้นให้ละ **อุปาทานที่ละเอียดหน่อย** เช่นให้ละอุปาทานในตนย่อย ละความหลงที่แบ่งแยกนั่นนี่มายึดถือในตนสากล ซึ่งเป็นอุปาทานที่สูงละเอียดประณีตขึ้นมา แม้ที่สุดจนความรู้สึกยึดถือว่า

มีตน หรือ **ไม่มีตน** ใน **พระนิพพาน** ของบางนิกายในพระพุทธศาสนา ก็ชื่อว่ายังมีความหลงอยู่นั่นเอง ศาสนาปรัชญาเหล่านั้น จึงเป็นการทำลายอุปาทานอย่างหนึ่ง แต่กลับไปถือมั่นเอากับอุปาทานอีกอย่างหนึ่ง แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นความจริงก็ตาม มันเท่ากับว่าเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของอุปาทานเท่านั้น เนื้อแท้ก็ยังเป็น มหา **โมหะ** ความมืดอันใหญ่หลวงอยู่นั่นเอง ยังไม่มีใครที่อาจสอนการละอุปาทานในสิ่งทั้งปวงได้เลยเด็ดขาด นอกจาก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ที่กล้าบันลือสีหนาท **ยืนยันว่า สิ่งทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นสังขตะ คือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรืออสังขตะ สิ่งไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ล้วนเป็นสภาพว่างเปล่าปราศจากตัวตนหรือของตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นทั้งสิ้น** สังขตธรรมมีสภาพ **เกิด** แล้วก็ **ดับ** ตรงกันข้ามกับอสังขตธรรมทุกอย่าง แต่เนื้อแท้ธรรมทั้งสอง ไม่แตกต่างจากกันเลย ในข้อที่ว่าต่างก็มีความ **ว่างเปล่า** เป็นสภาพ.

อันว่าสังขตธรรมนั้น ย่อมเกิดจากเหตุปัจจัย **สิ่งใดเกิดมาแต่เหตุปัจจัย สิ่งนั้นไม่มีภาวะของมันเอง** เป็นดุจมายาปราศจากแก่นสารจึงจัดเป็น **สูญ** ส่วนอสังขตธรรมนั้นเล่าก็ไม่มีการเกิดขึ้น เพราะความที่ปราศจากเหตุปัจจัย **เมื่อไม่มีการเกิด จึงไม่มีการดับ อันใดที่ไม่มีการเกิดขึ้น อันนั้นจึงชื่อว่าไม่มี** ดุจดอกฟ้ากับเขากระต่าย ซึ่งเป็นของที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะโดยสภาพเป็นของไม่มี ดังนั้นจึงจัดเป็น **สูญ** ก็แต่ว่า

สภาพแห่งความไม่มีอะไร ๆ ทั้งหมดนั้นแหละมีอยู่ทรงอยู่ตลอดนิรันตรกาล **พระนิพพาน** จึงเป็นสภาพที่ **ดับ** โดยอรรถว่า ดับความมีความเป็นทั้งมวล **ผู้ที่จะบรรลุพระนิพพานต้องละความรู้สึกว่าอัตตาหรือตน และอนัตตาหรือมิใช่ตนออกหมดจดสิ้นเชิงจึงจักสำเร็จ** เพราะพระนิพพานพ้นจากสภาพทั้งสองคือ **ความมี** และ **ความไม่มี, ตน** และ **มิใช่ตน** พระพุทธศาสนาขึ้นพ้นจากข่ายแห่ง **สัสตทิฏฐิ** ความเห็นว่าเที่ยง และ **นัตถิกทิฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญ อันเป็น **มูลทิฏฐิ** ของมวลศาสนาปรัชญาในโลก พระพุทธธรรมจึงเป็นของบริสุทธิ์

ที่ว่า **บริสุทธิ์** ก็เพราะ พระพุทธธรรม ไม่เจือด้วยของล่อ ของหลอก มีเหตุกอบทั้งผล พ้นจากการหลงติดแม้ในสิ่งที่ประณีตลึกซึ้ง เช่นสัทธิปรมาตมันของพราหมณ์ จักป่วยกล่าวไปไยกับการหลงติดงมงายในสิ่งหยาบ ๆ ตื้น ๆ เช่นเรื่องพระผู้สร้างเล่า ที่ว่าบริบูรณ์นั้นก็เพราะพระพุทธธรรมสอนตั้งแต่ง่ายขึ้นไปหายาก หรือตื้นลงไปหาลึก โดยลำดับแล้วแต่อุปนิสัยของบุคคล สมบัติผู้ดีก็มีสอนในพระพุทธธรรม วิชาการปกครองก็มีสอนในพระพุทธธรรม หน้าที่ของพ่อบ้านแม่เรือนก็มีสอนในพระพุทธธรรม ตำราพิชัยสงครามก็มีสอนในพระพุทธธรรม แต่ไม่ใช่สอนให้ไปรบราฆ่าฟันใครต่อใคร พระพุทธธรรมสอนให้เรารบกับตัวของเราเองและข้าศึกของตัวเราก็คือราคะ, โทสะ, โมหะ พระพุทธธรรมจึงเป็นเหมือน **โรงพยาบาล** ที่มี

ยาทุกชนิดพร้อมที่จะทำการรักษาโรคทุกอย่างให้แก่ประชาชน แม้อันนี้ก็นำให้เห็นถึงปัญญาคุณของพระบรมศาสดาได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประสูติก่อนพุทธศก ๘๐ ปี เสด็จออกผนวชมหาภิเนษกรมณ์ เมื่อพระชนม์ ๒๙ พรรษา ตรัสรู้ พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อพระชนม์ ๓๖ ปี ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดระยะนั้นเป็นต้นมาจากวัยหนุ่มสู่วัยกลางคน จากนั้นก็ถึงวัยชราในปีที่ ๘๐ แห่งพระชนมชีพ พระองค์ก็ดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ด้วยพระอาการอันสงบ ณ สาลวันของมัลลกษัตริย์ แห่งกุสินารานคร ท่ามกลาง ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา และพระราชาอำมาตย์ทั้งหลาย หลังจากที่ได้ตรากตรำทรมานพระวรกายเหนื่อยยากในการเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ สถาปนาธรรมาณาจักรอันสุขสงบขึ้นในโลกที่รกชัฏด้วยกิเลสาสวะ อำนวยหิตประโยชน์ให้แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นอเนกตลอดระยะกาล ๔๕ พรรษา แม้อันนี้ก็นำให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ส่วนหนึ่ง วันวิสาขบูชาประกอบด้วย อภิกรณี สามอย่างมาประกอบกันขึ้น ฉะนี้ ควรที่ชาวเราเหล่าพุทธสาวกพึงทำความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วในไตรทวาร น้อมจิตระลึกถึงพระพุทธจริยาทั้งหลาย แล้วน้อมนำมาเป็นทิฏฐานุคติ ประพฤติปฏิบัติตาม ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ท่านทั้งหลายสิ้นกาลนาน บุญใดที่ท่านทั้งหลายได้สั่งสมไว้

แล้วในพระศาสนานี้ ด้วยอำนาจแห่งบุญนั้น ขอท่านทั้งหลายพึงประสบแต่ความเย็นใจทุกเมื่อ

ขอสันติจงมีแก่สรรพสัตว์

ข้อคิดบางประการ
ในเวสสันดรชาดก

นักศึกษา ที่ได้อ่านเวสสันดรชาดก มักจะเกิดมีปัญหาข้อข้องใจขึ้นเสมอว่า การกระทำของพระเวสสันดร ซึ่งบริจาคช้างคู่บุญไป แก่คณะพราหมณ์ผู้แทนชาวกลิงครัฐ จนเป็นสาเหตุให้ชาวนครเชตุดรขับไล่พระองค์ไปอยู่ป่าก็ดี หรือที่ทรงบริจาคกัณหา ชาลี พระปิโยรสราชธิดาแก่ชูชกพราหมณ์ก็ดี อนึ่งที่บริจาคพระนางมัทรีมิ่งมเหสีแก่พราหมณ์จำแลงก็ดี การกระทำเหล่านี้ ล้วนนำความเดือดร้อนมาให้แก่ตนและผู้อื่น และเป็นการกระทำที่ไม่ฉลาด ส่อท่วงทีว่าพระเวสสันดร ท่านใจไม้ใส้ระกำเหลือเกิน จนชั้นลูกเมียก็ให้เขาได้ ช่างไม่เล็งเห็นทุกข์ของผู้อื่นบ้างเลย และกริ่งเกรงกันไปว่า ถ้าเรื่องเวสสันดร-ชาดกแพร่หลายมากเท่าไร มีประชาชนซาบซึ้งในจริยาวัตรของ

พระเวสสันดรขึ้นมาปฏิบัติตาม คงเกิดความวุ่นวายโกลาหลแก่สังคมไม่น้อย จนมีถ้อยคำทำนองประชดแดกดันว่า ใจบุญราวกับพระเวสสันดรเทียว ซึ่งความจริงแล้ว ก็ยังไม่เคยปรากฏว่าจะได้มีมนุษย์คนใดใจบุญขนาดนั้น ยกเว้นเสียแต่พระมหาบุรุษผู้เป็นหน่อเนื้อเชื้อชาติพุทธางกูร ประเภทเดียว

แน่นอนเหลือเกิน ถ้าเราจะมองการกระทำของเวสสันดร ในฐานะของปุถุชนคนหนึ่ง ผู้หนาแน่นด้วย โลภะ โทสะ โมหะ มีสัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตัวเต็มเปรี้ในจิตใจ การกระทำของพระเวสสันดร ก็น่าตำหนิหรอก แต่หากเรามองดูพระองค์ท่านอีกทัศนะหนึ่ง โดยการเข้าใจในจุดหมายของพระองค์อย่างบริสุทธิ์ใจแล้ว การกระทำของพระเวสสันดรกลับน่าอนุโมทนา ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า อย่าได้เอาความรู้สึกของปุถุชนอย่างเราไปใส่ในความรู้สึกของพระเวสสันดร จงให้ความยุติธรรมและพิจารณาพระจริยา ด้วยความรอบคอบสักหน่อยเถิด เป็นความจริงทีเดียวว่า พระเวสสันดร ท่านก็เป็นปุถุชนเหมือนกัน แต่เป็นปุถุชนชนิดที่มีการอบรมขัดเกลากิเลสจนถึงขนาดมีน้ำพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยพระกรุณาในสรรพสัตว์ ทรงตั้งอุดมคติไว้สูง คือการปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อจักเป็นโอกาส สามารถ ชี้แจง สั่งสอน ปลดเปลื้องความทุกข์ให้แก่ชนนิกรได้ไพศาล อันที่จริง ถ้าพระองค์ปรารถนาจะสำเร็จเพียงอรหัตตผล ก็เป็นไปได้แล้วก่อนหน้าที่จักเสวยพระชาติ

เป็นพระเวสสันดรหลายชาตินัก คือในชาติที่เป็นพระสุเมธดาบสก็ปรากฏว่ามีบารมีธรรม สะพรั่งพร้อมควรแก่อรหัตตผลและมีโอกาสได้เฝ้าพระทีปังกรพุทธเจ้าด้วย แต่พระสุเมธดาบสกลับสละอริยผลอันพึงจะได้เสียด้วย ความรู้สึกปรารถนาจะช่วยโปรดสรรพสัตว์ให้ได้รับสันติสุขเป็นอเนกนั้นคือการปรารถนาพระโพธิญาณ

ก็บุคคลผู้ปรารถนาพระโพธิเรียกว่า พระโพธิสัตว์จะต้องเวียนว่ายตายเกิดหลายชาติหลายภพนักหนา เพื่อสร้างสมบารมี ๑๐ ประการ มีทาน, ศีล, เนกขัมมะ, ปัญญา, วิริยะ, ขันติ, สัจจะ, อธิษฐาน, เมตตา, อุเบกขา พร้อมทั้งบำเพ็ญมหาปัญจบริจาค คือ

๑. **รัชชบริจาค** การสละให้ซึ่งราชสมบัติวัสดุภัณฑ์
๒. **อังคบริจาค** การสละให้ซึ่งอวัยวะ
๓. **ชีวิตบริจาค** การสละให้ซึ่งชีวิต
๔. **ปุตตบริจาค** การสละให้ซึ่งบุตรชายหญิง
๕. **ทารบริจาค** การสละให้ซึ่งภริยา

บารมีธรรมที่ทรงบำเพ็ญ เพื่อเป็นพระโพธิสัตว์นี้ ล้วนเป็นประโยชน์สุขแก่โลก แม้บางครั้งจะนำความเดือดร้อนมาให้พระองค์เอง หรือบริวารชนก็ตาม แต่ความเดือดร้อนก็มิได้มีอยู่ตลอดไป ทรงหาลู่ทางแก้ไขด้วยเสมอ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป การที่พระโพธิสัตว์ยอมเสียสละความสุขส่วนพระองค์ก็ดี หรือ

ยอมเสียสละความสุขของบุคคล ซึ่งเป็นที่รักของพระองค์ก็ดี ไม่ใช่ว่าพระองค์จะไม่มีความรู้สึกรัก รู้สึกห่วงใยเช่นสามัญชนก็หาไม่ แต่พระองค์ยอมสละความสุขส่วนพระองค์หรือครอบครัวของพระองค์ เพื่ออะไรเล่า ? คำตอบก็คือ เพื่อพระโพธิญาณ ถามว่า พระโพธิญาณเพื่ออะไร ? ตอบว่าเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า จักได้โปรดสรรพสัตว์กว้างขวาง ผลซึ่งเราไล่ถามไปตามลำดับ ก็จะมาสรุปลงที่เพื่อประโยชน์สุขของโลก การกระทำของพระเวสสันดร จึงมิใช่ทำไปอย่างไม่มีเหตุผล แต่เหตุผลของพระเวสสันดรนั้นยิ่งใหญ่ลึกซึ้งนักจนคนทั่วไปที่ไม่ได้พิจารณาเข้าใจผิด เพราะมองเหตุการณ์เฉพาะหน้า ไม่ทบทวนอย่างละเอียด

ลองคิดดูเถิดว่า การที่บุคคลยอมสละประโยชน์สุขของตนก็ดี ของผู้ที่เป็นที่รักแห่งตนก็ดี เพื่อจะยังผลให้เกิดเป็นประโยชน์สุข แก่ประชุมชนหมู่ใหญ่ในเบื้องปลายนั้นเป็นสิ่งที่น่าตำหนิหรือ ? ทหารไปราชการในงานป้องกันชาติ ต้องสละบิดามารดาลูกเมีย เราคงไม่ตำหนิเป็นแน่ว่าทหารเป็นคนใจร้ายและเป็นคนโง่ ที่ยอมสละสุขของตน และถ้ามีคนคิดตำหนิดังกล่าว ก็เป็นความเคาะห์ร้ายของชาตินั้น ๆ อย่างยิ่งเทียว

ถ้าพระเวสสันดร ท่านยังเล็งเห็นแก่ความสุขของพระองค์ก็ดี ความสุขของบุคคลอันเป็นที่รักก็ดี โดยปราศจากจิตเสียสละ พระองค์ก็ไม่อาจสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ ทั้งนี้

ด้วยบุคคลที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น จะต้องเป็นคนมีใจเด็ดเดี่ยวหนักแน่น และเสียสละอย่างเหลือล้น แม้กระทั่งชีวิตก็ให้ได้ ถ้าการให้นั้นจะเป็นทางให้ได้สำเร็จผลตามที่มุ่งหวัง ทศบารมีและมหาปัญจบริจาค จึงเป็นเครื่องทดสอบบุคคลที่ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างได้ผลแน่นอน ผู้ใดทำได้พรั่งพร้อมสมบูรณ์ ก็เป็นบารมีส่งผลให้ได้บรรลุพระโพธิญาณเหมือนกัน เราคิดหรือว่า การที่จะให้กิจการของเราบางสิ่ง ซึ่งเราเห็นว่าสำคัญนักสำเร็จ โดยเราไม่ต้องขวนขวาย ไม่ต้องวิ่งเต้น ไม่ต้องศึกษา ไม่ต้องประกอบ แต่ว่านอนคลุมโปงอยู่ในมุ้ง แล้วตั้งความปรารถนาเอาเท่านั้น จักสำเร็จได้อย่างไร เราจะอ่านออกเขียนได้ โดยที่ไม่ยอมเสียสละความขี้เกียจ เสียสละการตามใจตัวเอง แล้วตั้งใจเล่าเรียนจดจำหนังสือ ก. ข. ฯลฯ ก่อนจะได้ที่ไหนเล่า ที่ยกอุปมานี้เป็นเพียงเรื่องสามัญ ซึ่งยังต้องอาศัยการเสียสละ ส่วนการเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของโลกนั้น ท่านนึกหรือว่า จะเป็นกันได้ง่าย ๆ โดยปราศจากคุณธรรมอันสูงสุดเป็นปัจจัยผลักดัน ผู้ที่เสียสละได้อย่างสูงสุดเท่านั้น จึงจะได้ผลอันสูงสุด และการเสียสละก็จัดเป็นเพียงบารมีธรรมข้อ ๑ ใน ๑๐ ข้อ ดังกล่าวมาเท่านั้น เพราะฉะนั้นบุคคลที่จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าจึงมีน้อยนัก นานแสนนานโลกจึงมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นสักพระองค์หนึ่ง และการอุบัติของพระองค์ ก็เป็นการอวยสันติสุขแก่โลกโดยแท้จริง

สำหรับพระบรมศาสดาของเราพระองค์นี้ (คืออดีตพระเวส-สันดร) ดับขันธปรินิพพานมาแล้ว ๒๕๐๑ ปี* บวกกับเวลาที่ทรงพระชนม์แสดงพระสัทธรรมโปรดเวไนยสัตว์อีก ๔๕ ปี รวม ๒๕๔๖ ปี ตลอดระยะกาล ๒ พันปีเศษนี้ ชนนิกรที่ได้ปฏิบัติตนตามธรรมโอวาทของพระองค์ได้รับผลสันติสุขจำนวนกี่ร้อยกี่พันล้านคนแล้ว และที่ได้รับผลประโยชน์สุขในปัจจุบันกับในอนาคตเบื้องหน้าอีกเท่าไร ถ้าจะว่าอย่างสำนวนพ่อค้า ก็ใคร่ถามว่าเป็นการลงทุนที่แพงไปไหม ในการที่ทรงสละช้างปัจจัยนาค ชาลี กัณหา พระนางมัทรี ในชาติเป็นพระเวสสันดร หรือเสียสละอื่น ๆ ในชาติอื่นอีก เพื่อผลกำไรกล่าวคือ ประโยชน์สุขของชนจำนวนพัน ๆ ล้านในโลกนี้

คราวนี้ลองย้ายมาพิจารณาในวงแคบ เอาเพียงในกรอบเรื่องพระเวสสันดรชาดก โดยนำตัวเราเข้าไปมีบทบาทอยู่ด้วยในเหตุการณ์สมัยนั้น เราอาจตั้งปัญหาขึ้นว่าช้างปัจจัยนาค เป็นช้างมงคลนำความฉ่ำชื่นแห่งเมฆนีดลมาให้แคว้นสีวี การที่พระเวสสันดรยกให้แก่ชนต่างถิ่นไป เท่ากับทำลายสมบัติของประเทศและทำให้แว่นแคว้นกันดารฝน ปัญหานี้ขอตอบว่า ช้างปัจจัยนาคไม่ใช่สมบัติของแคว้นสีวี แต่เป็นช้างเกิดมาเป็นคู่บุญของพระเวสสันดร ว่าโดยสิทธิก็เป็นเอกสิทธิ์ของพระองค์ จะยกให้ใครก็ได้ และเมื่อทรงประทานให้เขาไปแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่า

---

* เวลาที่เขียนเรื่องนี้

แคว้นสีวีต้องเดือดร้อนเพราะฝนแล้ง พวกชาวเมืองเชตุดรวิตกกังวลไปเปล่า ในที่สุดเมื่อแคว้นกลิงครัฐร่มเย็นแล้ว เขาก็นำช้างมาส่งคืนให้ พระเวสสันดรท่านทำถูกแล้ว ที่ทรงไม่เห็นแก่ความร่มเย็นเฉพาะประเทศของพระองค์เท่านั้น ข้อนี้กลับควรสรรเสริญน้ำพระหฤทัย ที่ทรงเผื่อแผ่ความสุขแก่ประเทศเพื่อนบ้านในยามเขาคับขันทุกข์ร้อน

ปัญหาว่า ทรงให้พระโอรสพระธิดาแก่ชูชก ทั้งที่ทรงรู้ว่า ชูชกทำทรมานข่มเหงเด็ก ดูน้ำพระทัยช่างไม่รักสายโลหิตของพระองค์เลย ขอแถลงว่าที่ประทานชาลี กัณหาแกชูชกนั้นขณะแรกก็ไม่ทรงทราบว่า ชูชกแก่จะร้ายกาจข่มเหงเด็กได้ลงคอเมื่อชูชกเฆี่ยนตีพระราชกุมารกุมารี พระเวสสันดรก็ต้องใช้ความอดกลั้น ความชอกช้ำพระหฤทัยและโทษะจึงบังเกิดขึ้นชั่วขณะจิต อันเป็นความรักฉันพ่อลูก ในที่สุดทรงชนะอารมณ์สะเทือนของพระองค์เองได้ ด้วยเอาอุดมคติที่มุ่งหวังมาข่ม อนึ่งเด็กทั้งสองนั้นยังเยาว์นัก ตอนที่พระเวสสันดรตรัสประทานให้แก่ชูชก จึงได้หนีไปซ่อนในสระ เพราะความกลัวตามสัญชาต-ญาณ พระบิดาต้องเล้าโลมพร่ำเหตุผล ด้วยการขอร้องให้ช่วยพระองค์ลุโพธิญาณ เด็กทั้งสองจึงคล้อยตาม แต่พระเวสสันดรก็ทรงกุยทาง ในการที่จะแก้ไขความทุกข์ยากของพระกุมารกุมารีด้วยการตีราคาค่าไถ่ ชาลีเป็นทองคำ ๑,๐๐๐ ลิ่ม ส่วนกัณหาซึ่งเป็นหญิง ยากแก่การคุ้มครองตน ทรงตีราคา ทาสา ทาสี

โค ช้าง ม้า รถ ทองคำลิ่มอย่าง ๑๐๐ ซึ่งผู้ที่จะไถ่ด้วยจำนวนดังกล่าว จะต้องเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น และราชาพระองค์ใดเล่าที่จะยินดีไถ่เด็ก ๒ คน ด้วยการเสียค่าไถ่ถึงขนาดนั้น นอกจากพระอัยยกาอัยยกี คือพระเจ้าสัญชัยกับพระนางผุสดีแห่งกรุงเชตุดรนั่นเอง รูปการณ์จึงเล็งไปถึงพระเจ้าสัญชัย ผู้เป็นอัยยกาธิราชและก็ปรากฏว่า ได้ทรงไถ่ไว้ด้วยความปีติโสมนัสยิ่ง พระเวสสันดรให้พระโอรสธิดาแก่ชูชก จึงชื่อว่า ยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชน ๔ ฝ่าย คือ

ก. **พระเวสสันดร** ได้บำเพ็ญปุตตบริจาคซึ่งทำได้ยาก

ข. **พระกุมารกุมารี** ไม่ต้องทนลำบากอยู่ในป่า ได้กลับเข้ามาอยู่ในอ้อมหัตถ์ของพระอัยยกาพระอัยยกี

ค. **ชูชก** รวยเป็นมหาเศรษฐีทันตาเห็น ถึงอยู่ปราสาทมีข้าทาสแวดล้อมและอุดมด้วยสมบัติพัสถาน ชนิดตลอดชีวิตแกก็ใช้ไม่หมด ดีกว่าได้เด็กรับใช้ไป ๒ คนเท่านั้น

ง. **พระเจ้าสัญชัย** และประชาราษฎร์กรุงเชตุดร ได้ทรงทราบความทุกข์ลำบากของพระเวสสันดร และพระนางมัทรีจากพระกุมารกุมารี พากันสลดสังเวชให้อภัย แล้วชวนกันไปอัญเชิญพระเวสสันดร และพระมเหษีกลับมาครองราชสมบัติ

ส่วนปัญหาที่ทรงบริจาคพระนางมัทรีนั้น เกือบจะไม่ต้องพูดถึง ทั้งนี้เพราะพระนางมัทรี ไม่เดือดร้อนพระทัยเลย

พระนางซึ้งในมโนปณิธานของพระสวามียิ่งนัก จึงปรารถนายินดีสละพระองค์เพื่อช่วยพระราชสวามีให้สำเร็จสิ่งจำนงหวัง นับว่าเป็นยอดแก้วกัลยาณีโดยแท้ พระเวสสันดรเอง ยังทรงสงสัยว่าพระนางจะรู้สึกอย่างไร จึงทอดพระเนตรแลดูพักตร์พระนางมัทรี แต่พระมิ่งมเหษีกลับทูลอย่างองอาจน่าฟังว่า

โกมารี ยสฺสาหํ ภริยา สามิโก มม อิสฺสโร
ยสฺสิจฺเฉ ตสฺส มํ ทชฺชา วิกฺกีเณยฺย หเนยฺย วา

หม่อมฉันผู้ยังสาว เป็นเทวีของพระองค์ท่านใด พระองค์ท่านนั้นเป็นภัสดาของหม่อมฉัน เมื่อพระองค์จำนง ให้หม่อมฉันแก่บุคคลใดก็จงประทานให้แก่บุคคลนั้น พึงขายหรือพึงฆ่าเสียก็ตาม (หม่อมฉันยินดีปฏิบัติทั้งสิ้น)

และปรากฏว่า พราหมณ์จำแลงผู้มาทูลขอพระนางมัทรี มุ่งหวังเพื่อจะทดลองน้ำพระทัยของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์มากกว่า ครั้นได้ประจักษ์ความเด็ดเดี่ยวของพระองค์แล้ว จึงถวายคืน พระนางมัทรีจึงไม่ได้รับความเดือดร้อนอันใด

ปัญหาว่า ถ้ามีผู้คนปฏิบัติอย่างพระเวสสันดรหมดสังคมมิโกลาหลวุ่นวายพิลึกหรือ ขอตอบว่าจะต้องเกิดความวุ่นวายแน่นอน แต่ถ้ามองในมุมกลับเมื่อต่างคนต่างให้ ก็ได้ชื่อว่า ต่างคนต่างมี นาย ก. บริจาคให้นาย ข. แล้วนาย ข.

ไถ่ ช้าง ม้า รถ ทองคำลิ่มอย่าง ๑๐๐ ซึ่งผู้ที่จะไถ่ด้วยจำนวนดังกล่าว จะต้องเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น และราชาพระองค์ใดเล่าที่จะยินดีไถ่เด็ก ๒ คน ด้วยการเสียค่าไถ่ถึงขนาดนั้นนอกจากพระอัยยกาอัยยกี คือพระเจ้าสัญชัยกับพระนางผุสดีแห่งกรุงเชตุดรนั่นเอง รูปการณ์จึงเล็งไปถึงพระเจ้าสัญชัย ผู้เป็นอัยยกาธิราชและก็ปรากฏว่า ได้ทรงไถ่ไว้ด้วยความปีติโสมนัสยิ่ง พระเวสสันดรให้พระโอรสธิดาแก่ชูชก จึงชื่อว่า ยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชน ๔ ฝ่าย คือ

ก. **พระเวสสันดร** ได้บำเพ็ญปุตตบริจาคซึ่งทำได้ยาก

ข. **พระกุมารกุมารี** ไม่ต้องทนลำบากอยู่ในป่า ได้กลับเข้ามาอยู่ในอ้อมหัตถ์ของพระอัยยกาพระอัยยกี

ค. **ชูชก** รวยเป็นมหาเศรษฐีทันตาเห็น ถึงอยู่ปราสาทมีข้าทาสแวดล้อมและอุดมด้วยสมบัติพัสถาน ชนิดตลอดชีวิตแกก็ใช้ไม่หมด ดีกว่าได้เด็กรับใช้ไป ๒ คนเท่านั้น

ง. **พระเจ้าสัญชัย** และประชาราษฎร์กรุงเชตุดรได้ทรงทราบความทุกข์ลำบากของพระเวสสันดร และพระนางมัทรีจากพระกุมารกุมารี พากันสลดสังเวชให้อภัย แล้วชวนกันไปอัญเชิญพระเวสสันดร และพระมเหษีกลับมาครองราชสมบัติ

ส่วนปัญหาที่ทรงบริจาคพระนางมัทรีนั้น เกือบจะไม่ต้องพูดถึง ทั้งนี้เพราะพระนางมัทรี ไม่เดือดร้อนพระทัยเลย

พระนางซึ้งในมโนปณิธานของพระสวามียิ่งนัก จึงปรารถนายินดีสละพระองค์เพื่อช่วยพระราชสวามีให้สำเร็จสิ่งจำนงหวัง นับว่าเป็นยอดแก้วกัลยาณีโดยแท้ พระเวสสันดรเอง ยังทรงสงสัยว่าพระนางจะรู้สึกอย่างไร จึงทอดพระเนตรแลดูพักตร์พระนางมัทรี แต่พระมิ่งมเหษีกลับทูลอย่างองอาจน่าฟังว่า

โกมารี ยสฺสาหํ ภริยา สามิโก มม อิสฺสโร
ยสฺสิจฺเฉ ตสฺส มํ ทชฺชา วิกฺกีเณยฺย หเนยฺย วา

หม่อมฉันผู้ยังสาว เป็นเทวีของพระองค์ท่านใด พระองค์ท่านนั้นเป็นภัสดาของหม่อมฉัน เมื่อพระองค์จำนง ให้หม่อมฉันแก่บุคคลใดก็จงประทานให้แก่บุคคลนั้น พึงขายหรือพึงฆ่าเสียก็ตาม (หม่อมฉันยินดีปฏิบัติทั้งสิ้น)

และปรากฏว่า พราหมณ์จำแลงผู้มาทูลขอพระนางมัทรีมุ่งหวังเพื่อจะทดลองน้ำพระทัยของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์มากกว่า ครั้นได้ประจักษ์ความเด็ดเดี่ยวของพระองค์แล้ว จึงถวายคืน พระนางมัทรีจึงไม่ได้รับความเดือดร้อนอันใด

ปัญหาว่า ถ้ามีผู้คนปฏิบัติอย่างพระเวสสันดรหมด สังคมมิโกลาหลวุ่นวายพิลึกหรือ ขอตอบว่าจะต้องเกิดความวุ่นวายแน่นอน แต่ถ้ามองในมุมกลับเมื่อต่างคนต่างให้ ก็ได้ชื่อว่า ต่างคนต่างมี นาย ก. บริจาคให้นาย ข. แล้วนาย ข.

กลับบริจาคให้นาย ก. อย่างนี้ ดูก็ไม่น่าจะวุ่นวายอะไร อันความวิตกกังวลนี้ ผู้เขียนเห็นว่า เป็นความวิตกกังวลเปล่าเหมือนคนกลัวฟ้าจะพังลงมาทับฉะนั้น เพราะความจริงแล้วทุกคนจะมีใจเสียสละ เช่นพระเวสสันดรไม่ได้ เหตุการณ์ที่วิตกจึงไม่มีโอกาสอุบัติขึ้น เพราะผู้ที่จะบำเพ็ญบารมีขนาดนั้นได้ต้องเป็นพระมหาบุรุษหน่อเนื้อพุทธางกูรเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่คนทั่วไปปฏิบัติได้ หรือแม้แต่คิดว่าจะปกิบัติเสียด้วยซ้ำ หากว่าผู้ใดเกิดความเลื่อมใส บำเพ็ญจริยาตามอย่างพระเวสสันดรได้ ผู้นั้นก็คือพระบรมโพธิสัตว์พระองค์ใหม่นั่นเอง ควรที่สาธุชนจักเคารพบูชาไว้ อนึ่งคนทั่วไปจะเป็นพระโพธิสัตว์พร้อมกันได้อย่างไร เรื่องเวสสันดรชาดกเทศนาแพร่หลาย จำเดิมแต่ยุคพุทธกาลจวบจนปัจจุบันนี้ เราเคยได้ยินได้รู้ได้เห็นจากแห่งหนใดไหมว่า มีประชาชนพุทธบริษัทคนใดบ้าง ที่ดำเนินปฏิปทาเช่นพระองค์

ในฐานะปุถุชนคนสามัญเราอาจหาคติได้จากชาดกเรื่องนี้ ในจุดของการเสียสละ ไม่ต้องบำเพ็ญขนาดพระองค์ท่านซึ่งเป็นอุกฤษฎ์บารมี เราบำเพ็ญเพียงการเสียสละตามกำลังสามารถ สังคมมนุษย์ก็น่าอภิรมย์ขึ้นมาก ความโกลาหลทุกข์ยากลำเค็ญของโลกในทุกวันนี้ มิได้มาจากคนที่เสียสละ แต่มาจากเรามนุษย์ผู้มีกิเลส ต่างเห็นแก่ประโยชน์สุขของตนเป็นสำคัญ ถึงได้รับผลลำบากอย่างนี้ แม้ในครอบครัวหนึ่ง ถ้าสมาชิกของ

ครอบครัวแต่ละคน ไม่ยอมเสียสละกันบางเลย ต่างคนต่างจะทำตามใจของตน ครอบครัวนั้นก็บ้านแตก จะดำรงสุขอยู่ได้ไฉน เวสสันดรชาดก จึงยังคงมีความหมายสำคัญ อำนวยสารัตถประโยชน์แก่ผู้ศึกษาด้วยโยนิโสมนสิการโดยแท้ ผู้เขียนขอจบบทความนี้ ด้วยการยกคาถาในเวสสันดรชาดกที่ประกาศความเด็ดเดี่ยวแห่งน้ำพระหฤทัยของพระโพธิสัตว์บางคาถาเป็นนิทัศนะ

หทยํ ทเทยฺยํ จกฺขุํ มํสํปิ รุธิรํปิ จ
ทเทยฺยํ กายํ สาเวตฺวา ยทิ โก ยาจเย มมํ

เราจักให้หัวใจ ดวงตา เนื้อ กาย และเลือด ถ้ามีผู้ใดขอกะเรา ๆ ได้ยินแล้ว ก็จักให้สิ่งเหล่านั้น

ฯลฯ

หทยํ จกฺขุมฺปหํ ทชฺชํ กึ เม พาหิรกํ ธนํ
หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา มุตฺตา เวฬุริยา มณี

เราพึงให้ดวงหทัย หรือดวงจักษุก็ยังให้ได้ เราจะหวงแหนอะไรกับทรัพย์ภายนอก คือ เงิน ทอง มุกดา ไพฑูรย์ มณีเล่า

ทกฺขิณํ วามกํ พาหุํ　　ทิสฺวา ยาจกมาคเต
ทเทยฺยํ น วิกปฺเปยฺยํ　　ทาเน เม รมตี มโน

ในเมื่อยาจกมาแล้ว เราได้เห็นเขาแล้ว จักให้แขนข้างขวาหรือซ้ายก็ยังได้ เราจักไม่หวั่นไหวสะดุ้งทั้งนี้ เพราะใจเรายินดีในการให้ทาน

กามํ นํ สิริโย สพฺเพ　　ปพฺพาเชนฺตุ หนนฺตุ วา
เนว ทานา วิรมิสฺสํ　　กามํ ฉินฺทนฺตุ สตฺตธา

สรรพชนชาวสิวี แม้ขับไล่หรือที่สุดจนฆ่าเราก็ตาม จักไม่อาจยังเราให้เลิกการบริจาคอย่างเด็ดขาด แม้ว่าพวกเขาเอาเราไปปั่นเป็น ๗ ท่อนก็ตามที

ชาลิ กณฺหาชินา ธีตํ　　มทฺทึ เทวึ ปติพฺพตํ
จชมาโน น จินฺเตสิ　　โพธิยา เยว การณา

เราสละชาลีผู้โอรส กัณหาผู้ธิดา ตลอดจนมัทรีเทวีผู้เคารพสวามี โดยที่เราไม่คิดอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะเหตุจักสำเร็จพระโพธิญาณเท่านั้น

น เม เทสฺสา อุโภ ปุตฺตา　　มทฺที น อปฺปิยา
สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ　　ตสฺมา ปิเย อทาสหํ ฯ

โอรสธิดาทั้งสองของเรา ๆ จักเกลียดชังก็หาไม่ มัทรี

เทวีไม่เป็นที่รักของเราก็หาไม่ แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรายิ่งกว่า ฉะนั้น เราจึงสละโอรสธิดาและมัทรีเทวีเสีย.

อภิธัมมัตถสังคหะ

ในบาลีประโยค ๙ อันเป็นประโยคอุดมสูงสุดของปริยัติธรรมในประเทศไทย นักศึกษาจะต้องศึกษาคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีอันเป็นหลักสูตรสำคัญ หนังสืออภิธัมมัตถวิภาวินีนี้มีอรรถอันลึกซึ้ง ยากทั้งทางความหมายและทางไวยากรณ์เช่นไร ท่านที่เคยเรียนผ่านมาแล้วคงรู้ชัดแก่ใจดี คัมภีร์นี้เป็นฎีกาแก้ความในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะให้กระจ่าง ความยากของการศึกษาพระอภิธัมมปิฎกซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๗ คัมภีร์ด้วยกันนั้นอยู่ที่ศัพท์เฉพาะของพระอภิธรรม และการแจกซอยสภาวธรรมอันหนึ่ง ๆ ให้ละเอียดถี่ยิบนับด้วยร้อยด้วยพันและด้วยหมื่น วิชาเลขคณิตโดยเฉพาะการคิดเลขในใจ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาใช้บ่อย ๆ ในการศึกษาพระอภิธัมมปิฎก

อุปกรณ์สำคัญอีกอันหนึ่ง ก็คือผู้เรียนจะต้องมีความจำเก่งด้วย พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าสัตตัปปกรณ์นั้น ประกอบด้วยคัมภีร์**ธัมมสังคณี, วิภังคะ, ธาตุกถา, ปุคคลบัญญัติ, กถาวัตถุ, ยมก และปัฏฐานะ** คัมภีร์ทั้ง ๗ นี้ มีอยู่สักสองคัมภีร์ที่กล่าวได้ว่าง่ายหน่อย คือคัมภีร์ปุคคลบัญญัติกับวิภังคะ แต่ก็ได้เกิดมีผู้แต่งคัมภีร์ชื่อ "อภิธัมมัตถสังคหะ" ซึ่งแปลว่า "รวบรวมอรรถแห่งพระอภิธรรม" ขึ้นเล่มหนึ่ง ทำให้การศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมเกิดความสะดวกสบายขึ้นเป็นอันมาก ท่านผู้แต่งคัมภีร์นี้ชื่อ พระอนุรุทธาจารย์ เป็นพระเถระรูปหนึ่ง สมัยของท่านตกอยู่ในราวพุทธศกล่วงแล้ว ๙๐๐ ปีเศษ ภายหลังสมัยพระพุทธโฆษาจารย์

พระอนุรุทธาจารย์เป็นชาวเมืองกาวิลนคร ในอินเดียใต้ (แถบมัทราส) เดินทางข้ามมาที่เกาะสีหล กล่าวกันว่า ท่านเป็นศิษย์ร่วมสำนักกับพระพุทธทัตตะ ในสำนักของพระมหาปิยทัตตะผู้เป็นพระอนาคามี บุคคลทั้งสองได้แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่นพระพุทธทัตตะแต่งอภิธัมมาวตาร ซึ่งนำเอาอรรถที่สำคัญในอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์มาร้อยกรองเพื่อให้สำเหนียกความได้ง่าย ส่วนพระอนุรุทธาจารย์แต่งอภิธัมมัตถสังคหะ กล่าวกันอีกว่า เมื่อท่านทั้งสองได้แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ เสร็จแล้ว ได้นำไปถวายพระมหาปิยทัตตะตรวจดู พระมหาปิยทัตตะได้สรรเสริญความสามารถของท่านทั้งสอง และให้คำวิจารว่าคัมภีร์ของท่านพุทธ-

ทัตตะนั้น เปรียบด้วยเพชรพลอยของมีค่าที่เก็บไว้ในหีบเป็นสมบัติส่วนตัว เพราะยากแลลึกซึ้ง ผู้อื่นไม่อาจนำไปใช้ได้ทั่วไป ส่วนคัมภีร์ของท่าอนุรุทธาจารย์นั้น ถึงละเอียดลึกซึ้งยังเข้าใจง่ายกว่า และท่านมหาปิยทัตตะก็ให้เปิดการประชุมสงฆ์ขึ้น นำคัมภีร์ของท่านอนุรุทธาจารย์เข้าไปเสนอต่อสงฆ์ ที่ประชุมสงฆ์ได้ตรวจดูแล้วต่างก็อนุโมทนาสาธุการเห็นชอบด้วย อวยพรให้คัมภีร์นั้นยืนยงคู่กับพระพุทธศาสนา อนึ่ง เมื่อเวลาแต่งคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะนั้น ท่านอนุรุทธาจารย์พำนักอยู่ที่วัดมูลโสมารามในเกาะลังกา

วัดมูลโสมารามนี้ อุบาสกผู้หนึ่งชื่อนัมพะ เป็นผู้สร้าง และเพราะอาศัยนัมพอุบาสกผู้นี้เอง คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะจึงสำเร็จรูปขึ้น นัมพอุบาสกรู้สึกถึงความยากลำบากของผู้ศึกษาพระอภิธรรม จึงได้อาราธนาให้ท่านอนุรุทธาจารย์ รวบรวมอรรถสำคัญของอภิธรรมให้ได้ระเบียบ และให้ง่ายขึ้นเพื่อเป็นอุปกรณ์ช่วยให้เข้าใจในพระอภิธรรม ความข้อนี้ปรากฏมาในอวสานคาถาของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะว่า

จาริตฺตโสภิตวิสาลกุโลทเยน
สทฺธาภิวุฑฺฒปริสุทฺธคุโณทเยน
นมฺพวฺหเยน ปณิธาย ปรานุกมฺปํ
ยํ ปฏฺฐิตํ ปกรณํ ปรินิฏฺฐิตนฺตํ

แปลว่า

"ปกรณ์ซึ่งอุบาสกชื่อนัมพะ ผู้เกิดในตระกูลอันไพศาล งามด้วยมารยาท มีความบังเกิดขึ้นแห่งคุณอันเจริญยิ่ง และบริสุทธ์แล้วศรัทธา หวังความเอ็นดูแก่ผู้อื่น อาราธนาให้แต่งแล้วนั้น จบบริบูรณ์แล้ว"

น่าสรรเสริญวิริยอุตสาหะของท่านอนุรุทธาจารย์ ที่สามารถรวบรวมเอาอรรถสำคัญในพระภิธรรมมารวมไว้ในหนังสือเล่มเล็ก ๆ เล่มเดียว ผู้ศึกษาพระอภิธรรมย่อมรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณท่านผู้แต่ง และนัมพอุบาสกเสมอ

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ แบ่งเป็น ๙ ปริเฉท คือ :-

๑. **จิตตสังคหวิภาค** มีปณามคาถา แล้วอธิบายถึงลักษณะของจิตในภูมิต่าง ๆ จัดจิตแบ่งเป็น ๔ ภูมิ คือกามาวจรจิต จิตที่ท่องเที่ยวไปในกามภพ, รูปาวจรจิต จิตที่ท่องเที่ยวไปในรูปภพ, อรูปาวจรจิต จิตที่ท่องเที่ยวไปในอรูปภพและโลกุตตรจิต หรือจิตของอริยบุคคล รวมจิตมี ๘๙ ประเภท โดยพิสดาร ๑๒๑ ประเภท

๒. **เจตสิกสังคหวิภาค** แสดงเจตสิกธรรมที่เกิดกับจิต ดับไปพร้อมกับจิต ซึ่งมีอยู่ ๕๒ อย่าง

๓. **ปกิณณกสังคหวิภาค** แสดงถึงสังคหะ ๖ ประการ คือ เวทนาสังคหะ,เหตุสังคหะ, กิจจสังคหะ, ทวารสังคหะ, อารัมมณสังคหะ, วัตถุสังคหะ

๔. **วิถีสังคหวิภาค** แสดงถึงวิถีของจิตที่เกิดดับสืบเนื่องกันตามลำดับ แบ่งออกตามระยะกาลที่ยาวและสั้นเป็น ๖ อารมณ์

๕. **ปวัตติสังคหะ** แสดงภูมิต่าง ๆ และสัตว์ในไตรภูมิ กรรมที่ยังสัตว์ให้เกิดเป็นประการต่าง ๆ, วิถีจิตในมรณสมัย การจุติ และปฏิสนธิเป็นต้น

๖. **รูปสังคหะ** แสดงถึงรูปธรรม แบ่งรูปออกเป็นมหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูปหรือรูปอาศัยอีก ๒๔ รวม ๒๘ เรียกว่าสมุทเทสนัย แสดงการจัดระเบียบของรูป ๒๘ นั้นว่ารูปอย่างนี้กับอย่างนั้นรวมกันเรียกว่ากระไร เรียกว่าวิภาคนัย แสดงถึงมูลเหตุให้เกิดรูปอันมีกรรม, จิต, อุตุและอาหาร เรียกว่า สมุฏฐานนัย แล้วแสดงกลาปนัย, ปวัตติกมนัย ตอนจบของปริเฉทนี้แสดงนิพพานสรูป

๗. **สมุจจัยสังคหะ** แสดงถึงข้อธรรมสำคัญ เช่น โพธิปักขิยธรรม ๓๗ อาสวะ, อุปาทาน, สัญโญชน์, ขันธ์ ๕, อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘ และอริยสัจ ๔ เป็นต้น มีความสำคัญอยู่ตอนหนึ่ง ที่เป็นหลักพิจารณาว่าธรรมารมณ์ได้แก่อะไร ท่านสรูปลงจำง่าย ๆ ว่า **"เอตฺถ ปน เจตสิกสุขุมรูปนิพฺพพานวเสน เอกูนสตฺตติ ธมฺมา ธมฺมายตนํ ธมฺมธาตูติ จ สงฺขยํคจฺฉนฺติ"** แปลว่า *"ก็ในธรรมเหล่านี้ ธรรม ๖๙ ประการ ด้วยสามารถแห่งเจตสิก, สุขุมรูป และพระนิพพาน ย่อมถึงซึ่งการ*

นับว่าเป็นธรรมายตนะ หรือธรรมธาตุได้"

๘. **ปัจจัยสังคหะ** แสดงถึงปฏิจจสมุปบาท ๑๒ โดยแบ่งเป็นอัทธา ๓, องค์ ๑๒, อาการ ๒๐, สันธิกาสังเขป ๔, วัฏฏะ ๓ และมูล ๒ ตัวอย่างเช่นอัทธา ๓ จัดอวิชชา, ตัณหา เป็นอดีตอัทธา, ชาติ ชรา มรณะ เป็นอนาคตอัทธา สำหรับที่เหลือเป็นปัจจุบันอัทธา แล้วแสดงปัจจัย ๒๔ รวบรวมข้อธรรมในคัมภีร์มหาปัฏฐานมาไว้หมด เริ่มด้วยเหตุปัจจัย, อารัมมณ-ปัจจัยจนถึงอวิคตปัจจัย เป็นธรรมที่ลึกซึ้งสุขุม ต้องใช้วิริยภาพในการศึกษามาก ตอนท้ายกล่าวถึงบัญญัติธรรม

๙. **กัมมัฏฐานสังคหวิภาค** เป็นปริเฉทสุดท้าย แสดงถึงวิธีปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตลอดถึงการอธิบายลักษณะของกัมมัฏฐานทั้ง ๒ นี้ด้วย ปริเฉทก่อน ๆ เหมือนการเรียนรู้ปริยัติ เมื่อเรียนรู้แล้ว ตอนสุดท้ายท่านก็สั่งสอนให้ทำปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดปฏิเวธผลขึ้น

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะจึงอาจกล่าวได้อีกว่า เป็นคัมภีร์ย่อความในวิสุทธิมรรคของท่านพุทธโฆษะก็ได้ เพราะบริบูรณ์ด้วยอรรถแห่งศีล, สมาธิ และปัญญา เหมือนกัน ผิดกันแต่ว่าในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ท่านหนักไปทางปัญญาเสีย ๙ ปริเฉท ไปมีพูดถึงศีล สมาธิเอาตอนปริเฉทท้าย เมื่อท่านแสดงวิทยานิพนธ์นี้แล้ว ปรากฏว่า มีภิกษุสามเณรพุทธบริษัทนิยมร่ำเรียนกันแพร่หลาย ตลอดไปในนานาประเทศที่นับถือ

พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงปรากฏมีผู้แต่งฎีกา, อนุฎีกา และโยชนาอธิบายความในหนังสือของท่านให้พิสดารหรือสะดวกง่ายขึ้น ทั้งทางธรรมะและไวยากรณ์ เท่าที่ปรากฏมาในหนังสือชื่อศัพทสงเคราะห์มีอยู่หลายเล่มด้วยกัน แต่บางเล่มไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งในหนังสือนั้น ดังยกมาให้ดูต่อไปนี้ :-

๑. **อภิธัมมัตถวิภาวินี ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ** พระสุมังคละแต่งที่ลังกาทวีป เป็นคัมภีร์ที่สำคัญมากคัมภีร์หนึ่ง พระสุมังคละสรรเสริญคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะไว้ว่า "ท่านอาจารย์นี้ (พระอนุรุทธาจารย์) ผู้ปรารภปกรณ์นี้ (อภิธัมมัตถสังคหะ) ซึ่งประกอบด้วยนัยอันวิจิตรยิ่ง สามารถในอันสะสางซึ่งชัฏ คือลัทธิของตน และลัทธิอื่นอันยังความเป็นธรรมชาติ สละสลวยแห่งปัญญา ซึ่งมีมลทินปราศไปด้วยดีแล้ว ทั้งไพบูลให้เกิด" แต่มีอภิธรรมาจารย์บางท่านในประเทศพม่า เช่นท่านเลดีสยาด่อ, ท่านอู ญาณิกะ ถือว่าในคัมภีร์ฎีกานี้มีที่กล่าวผิด ๆ เหมือนกัน จะใช้เป็นหลักนักไม่ได้

๒. **อเผคคุสารัตถทีปนี จูฬฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ** พระมหาสุวรรณประทีปแต่งที่เมืองหงสาวดี ประเทศพม่า

๓. **นิสสยอภิธัมมัตถสังคหะ** แก้คัมภีร์อภิธัม-มัตถสังคหะ เรียงประโยคให้แปลง่าย

๔. **ปรมัตถมัญชุสา อนุฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ** เป็นฎีการุ่นหลัง แก้อภิธัมมัตถสังคหะ และฎีกาอภิธัมมัตถ-

สังคหะ

๕. **มณีสารมัญชุสา นวฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ** เป็นฎีการุ่นใหม่แก้อภิธัมมัตถสังคหะ โดยพิสดารกว่าฎีกาเดิม

๖. **โยชนาฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ** แก้อภิธัมมัตถสังคหะ พร้อมทั้งฎีกาโดยพิสดาร แสดงทางสัมพันธ์, ประโยค และไวยากรณ์ เรียงประโยคให้แปลง่าย พระญาณกิตติเถระ แต่งที่เมืองเชียงใหม่ ในประเทศไทย (มีพิมพ์จำหน่ายที่มหามกุฏราชวิทยาลัย)

๗. **โยชนาบาลีอภิธัมมัตถสังคหะ** แก้ทางสัมพันธ์ ไวยากรณ์ เรียงประโยคให้แปลง่าย

๘. **ลีนัตถอภิธัมมัตถสังคหะ** แก้คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ขยายแต่อรรถอันลี้ลับ

๙. **สังเขปวัณนา ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ** แก้อภิธัมมัตถสังคหะโดยย่อ พระโชติปาลเถระเป็นผู้แต่ง

นอกจากงานชิ้นสำคัญของท่านชิ้นนี้แล้ว พระอนุรุทธาจารย์ยังได้แต่งวิทยานิพนธ์อีกหลายเล่ม เท่าที่ทราบ คือ :-

๑. **นามรูปปริจเฉท** เป็นหนังสือไม่มากนัก กล่าวถึงนามรูป และสมถวิปัสสนา

๒. **ปรมัตถวินิจฉัย** เก็บเอาอรรถอันลึกซึ้งในอภิธรรมออกมาวินิจฉัย

๓. **สรูปอภิธัมมัตถสังคหะ** รวบรวมข้อความใน

อภิธัมมัตถสังคหะ

นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์อธิบายพระอภิธัมมปิฎกที่โบราณบัณฑิต แต่งไว้อีกเป็นอันมาก อาทิเช่น อภิธัมมาวตาร, คุยหทีปนี แก้คัมภีร์ธัมมสังคณี แสดงข้อลี้ลับต่าง ๆ พระสารัทสสีแต่งที่เมืองรัตนปุระ เขมปกรณ์ พระเขมาจารย์แต่ง, นามาจารทีปกะ พระโชติปาละแต่งที่เมืองอริมัททนะ, ปัจจัยทีปนีปัฏฐาน พระธรรมโพธิสิริแต่งที่เกาะสีหล, มธุสารัตถทีปนี ฎีกาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ พระพุทธจุฬาภาติกเถระแต่งที่เมืองหงสาวดี ประเทศพม่า, โยชนาอัฏฐสาลินี, โยชนากถาวัตถุ, โยชนาธาตุกถา, โยชนาปัฏฐาน, โยชนาปุคคลบัญญัติ, โยชนายมกปกรณ์, โยชนาสัมโมหวิโนทนี, ทั้งหมดนี้พระญาณกิตติเถระแต่งที่เมืองเชียงใหม่ นับว่าท่านญาณกิตติเป็นผู้แตกฉานเปรื่องปราดในพระอภิธรรม ยากที่ผู้ใดจะเทียมเท่าในประเทศไทย

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๔ สมัย

พระอภิธรรมปิฎก อันเป็นปิฎกสุขุมคัมภีรภาพที่สุดของพระพุทธศาสนา เราควรจะทราบถึงการพัฒนาแห่งพระอภิธรรมในประวัติศาสตร์ ตามมติของข้าพเจ้า ขอแบ่งระยะกาลความเป็นมาแห่งพระอภิธรรมออกเป็น ๔ สมัย ดังต่อไปนี้

๑. สมัยพระอภิธรรมรวมอยู่ในฐานะพระสูตร

สมัยนี้เป็นสมัยที่พระอภิธรรมยังมิได้แยกตัวออกมาเป็นเอกเทศ ยังรวมตัวอยู่ในพระสูตร และยังมิได้ถูกเรียกว่าอภิธรรม ซึ่งพูดให้ถูกแล้วก็คือพระสูตรนี่เอง แต่เป็นพระสูตรซึ่งมีเค้าโครงของพระอภิธรรม อาทิเช่น มหาสติปัฏฐานสูตร, สังคีติสูตร, ทสุตตรสูตร, มหาเวทัลลสูตร, จุลเวทัลลสูตร, สัมมาทิฏฐิสูตร ฯลฯ ซึ่งปรากฏในบาลีทีฆนิกาย, มัชฌิมนิกาย และเนื้อธรรมบางหมวดในบาลีสังยุตตนิกายและอังคุตตรนิกาย แน่นอนเหลือเกินที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดพระอภิธรรม เช่นในกรณีที่ทรงแสดงอุทเทสแห่งพระธรรมครั้นแล้วก็ทรงขยายความออกให้พิสดารเป็นนิเทส ทั้งนี้เพื่อให้เนื้อธรรมละเอียดกระจ่างชัดแก่พระสาวก ซึ่งเป็นเรื่องมีมากมายทั่วไปในพระบาลี และเป็นสาวกภาษิตก็มาก ในมหาสติปัฏฐานสูตรแห่งบาลีทีฆนิกาย มหาวรรค พระบรมศาสดาตรัสกระจาย

หมวดธรรมแต่ละหมวดของสติปัฏฐานทั้ง ๔ เช่นในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ทรงจำแนกลักษณะของจิตไว้ ๑๖ อย่าง คือ สราคจิต, วีตราคจิต, สโทสจิต, วีตโทสจิต, สโมหจิต, วีตโมหจิต, สังขิตตจิต, วิกขิตตจิต, มหัคคตจิต, อมหัคคตจิต, สอุตตรจิต, อนุตตรจิต, สมาหิตจิต, อสมาหิตจิต, วิมุตตจิต, อวิมุตตจิต ซึ่งทำให้นึกถึงการจัดแบ่งประเภทจิตในพระอภิธรรมปิฎกว่า จะมีเค้ามาจากพระสูตรนี้ อนึ่งในสังคีติสูตรแห่งบาลีทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เป็นภาษิตของพระสารีบุตรธรรมเสนาบดี อธิบายลักษณะหมวดธรรมตั้งแต่หมวดหนึ่งถึงหมวดสิบ ในหมวดสามว่าด้วยรูปสังคหะ พระสารีบุตรแสดงว่า **"รูปสังคหะ ๓ ประการนั้น เป็นไฉน ? คือ สนิทัสสนสัปปฏิฆรูป ได้แก่รูปที่เห็นได้กระทบได้, อนิทัสสนสัปปฏิฆรูป ได้แก่รูปที่เห็นไม่ได้ แต่กระทบได้, อนิทัสสนอัปปฏิฆรูป ได้แก่รูปที่เห็นไม่ได้ กระทบไม่ได้"** อย่างนี้มีเค้าเป็นพระอภิธรรมชัด ๆ

๒. สมัยพระอภิธรรมเป็นนิเทสของพระสูตร

สมัยนี้ อันที่จริงก็มีมาพร้อมด้วยสมัยแรก แต่เนื่องจากมีลักษณะต่างกันอยู่บ้าง จึงแยกเป็นหัวข้ออีกส่วนหนึ่ง ก่อนจะอธิบาย จะต้องวินิจฉัยคำ ๒ คำ ว่าได้แก่อะไร คือคำว่า **อภิธมฺเม อภิวินเย** ๒ คำนี้ มีปรากฏทั้งในพระสูตรและพระวินัยหลายแห่ง เช่นในกินติสูตรแห่งพระบาลีมัชฌิมนิกาย อุปริ-

ปัณณาสก์ มีคำว่า **อภิธมฺเม** คัมภีร์อรรถกถาแก้ว่า ได้แก่ โพธิปักขิยะธรรม ๓๗ แต่ในที่บางแห่ง **อภิธมฺเม** ไม่ได้หมายอย่างในกินติสูตรก็มี เพราะปรากฏว่าในพุทธกาล มีคณะภิกษุผู้เป็นอภิธรรมิกะ เช่นในมหาโคสิงคสาลสูตร แห่งบาลีมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระสารีบุตรถามพระโมคคัลลานะว่า **ธรรมชาติในป่าโคสิงคสาลวัน จะงามสมกับภิกษุผู้มีคุณรูปอย่างไร ?** พระโมคคัลลานะตอบว่า **ถ้ามีพระภิกษุร่วมสนทนาอภิธรรมกถาแก่กันและกันจักพึงงามสมยิ่ง** อนึ่ง ในวินัยปิฎกมหาวรรค ตอนมหาขันธกะ มีพระพุทธพจน์ว่าด้วยองค์กำหนดของผู้ไม่สมควรจะเป็นอุปัชฌายะ ๕ ข้อ มีอยู่ข้อหนึ่งว่า **"น ปฏิพโล ฯลฯ อภิธมฺเม วิเนตุํ อภิวินเย วิเนตุํ.....** แปลว่า *ไม่สามารถ.....ที่จะแนะนำในอภิธรรม แนะนำในอภิวินัย.....*"

อรรถกถาแก้ความตอนนี้ว่า **อภิธมฺเมติ นามรูปปริจฺเฉเท วิเนตุํ น ปฏิพโลติ อตฺโถ ฯ อภิวินเยติ สกเล วินยปิฏเก วิเนตุํ น ปฏิพโลติ อตฺโถ ฯ** ความว่า *ไม่สามารถที่จะแนะนำในนามรูปปริเฉท การกำหนดแยกนามรูป ไม่สามารถที่จะแนะนำในวินัยปิฎกทั้งสิ้น*

เพราะฉะนั้น **อภิธมฺเม** ซึ่งเป็นคำเก่า มีมาในพุทธกาล และพระบรมศาสดาก็ตรัสถึง จักหมายเอาอะไร ? ข้าพเจ้าใคร่สันนิษฐานว่า หมายเอาธรรมนิเทส ซึ่งพระบรมศาสดาไขอรรถด้วยพระองค์เอง และธรรมนิเทส ซึ่งพระสาวกไขอรรถแห่ง

พระพุทธวจนะในรูปอภิปรายปุจฉา-วิสัชนากัน ในการอภิปรายไขอรรถพระพุทธวจนะ เพื่อความช่ำชองในอรรถธรรมของพระสาวกนั้น จะต้องมีการตั้งหลักเกณฑ์บางอย่างขึ้นใหม่เพื่อประกอบการอธิบาย หรือมีการวางแนวอธิบายในหัวข้อประเด็นเดียวกัน แต่มีวิธีการที่จะอธิบายต่างกัน ซึ่งปรากฏชัดในสมัยที่พระอภิธรรมได้ถูกรวบรวมขึ้นอีกปิฎกหนึ่ง อาจมีปัญหาขึ้นว่าคณะภิกษุสุตตันตธรกับภิกษุคณะอภิธรรมิกะต่างกันอย่างไร ? ขอตอบว่า คณะภิกษุสุตตันตธรย่อมดำรงอรรถแห่งพระสูตรทั้งหมด รวมทั้งเรื่องราวของเหตุการณ์, บุคคลที่เกี่ยวข้อง ส่วนภิกษุคณะอภิธรรมมิกะนั้น จำทรงแต่เฉพาะที่เป็นแก่นธรรมล้วน ๆ ในพระสูตร ซึ่งพระสาวกนำมาปุจฉาวิสัชนาแล้วรวบรวมขึ้นไว้ พูดง่าย ๆ คือพระสูตรเป็นเรื่องราวของบุคคลาธิษฐานเจือธรรมาธิษฐาน ส่วนพระอภิธรรมนั้นเป็นธรรมาธิษฐานล้วน **อภิธมฺเม** ในสมัยนี้มีตัวอย่างให้เห็นได้ คือ คัมภีร์มหานิทเทส จุลนิทเทส และปฏิสัมภิทามัคค์ ทั้ง ๓ คัมภีร์ได้แยกตัวออกจากพระสูตร สงเคราะห์เข้าในขุททกนิกาย คัมภีร์มหานิทเทส, จุลนิทเทส แต่งอธิบายธรรมะในสุตตนิบาต ตอนอัฏฐวัคคิกะกับตอนปรายนวรรค ส่วนคัมภีร์ปฏิสัมภิทามัคค์อธิบายปรมัตถธรรมที่สุขุมมาก ในฝ่ายสันสกฤตนิกาย สรวาสติวาท ก็มี **อภิธมฺเม** รูปเค้าเดียวกัน คือคัมภีร์อธิธรรมสังคีติบรรยายปาทศาสตร์ ของพระสารีบุตร และคัมภีร์อภิธรรมสกัน-

ธปาทศาสตร์ ของพระโมคคัลลานะ ที่ว่าเหมือนกันก็คือ คัมภีร์ทั้งสองมีลีลาแก้พระสูตรอีกทีหนึ่ง

ส่วน **อภิวินเย** หรืออภิวินัย ก็ได้แก่การปุจฉาวิสัชนาอธิบายอรรถะแห่งพระวินัย ถ้าจะชี้ก็ขอชี้คัมภีร์มหาวิภังค์, ภิกขุนีวิภังค์ และคัมภีร์บริวาร มหาวิภังค์และคัมภีร์วิภังค์ ยังเจือพระพุทธพจน์ กับถ้อยคำของพระสาวกสาวิกา อธิบายพระพุทธพจน์อีกต่อหนึ่ง ส่วนคัมภีร์บริวาร เป็นประชุมอธิบายข้อความสำหรับวินิจฉัยพระวินัย ตั้งเป็นรูปกระทู้แล้วอธิบายมีลักษณะเป็นอภิวินัยอย่างสมบูรณ์

๓. สมัยแยกจากพระสูตรเป็นอีกปิฎกหนึ่ง

แม้ **อภิธมฺเม อภิวินเย** จะมีมาสมัยเดียวกันก็จริง แต่เนื่องด้วยเรื่องของวินัยเป็นระเบียบแบบแผนกำหนดไว้ ไม่สู้จะมีปัญหาที่ต้องขบให้พิสดาร ผิดกับความคิดและทัศนะทางธรรมะซึ่งมีอาณาบริเวณแห่งจินตนาการกว้างขวางมาก ตามความรู้ความเข้าใจของบุคคล ฉะนั้นเรื่อง **อภิธมฺเม** จึงพัฒนาไปไกลกว่าเรื่อง **อภิวินเย** ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑-๓ พระสาวกได้ร่วมรวมข้ออภิปรายธรรมนิเทสต่าง ๆ จัดขึ้นเป็นปิฎกที่สาม คืออภิธรรมปิฎก ต่างคณะต่างรวบรวม ฉะนั้น พระอภิธรรมปิฎกของนิกายต่าง ๆ จึงหาเหมือนกันไม่ แต่ปัจจุบันนี้ อภิธรรม-ปิฎกยังคงมีเหลืออยู่ ๓ นิกาย ที่เรียกได้ว่าพอแก่การศึกษา

คือพระอภิธรรมปิฎกฝ่ายบาลีของนิกายเถรวาทหนึ่ง พระอภิ-ธรรมปิฎกฝ่ายสันสกฤตของนิกายสรวาสติวาทหนึ่ง และพระอภิธรรมปิฎกของลัทธิมหายานหนึ่ง สำหรับฝ่ายเถรวาทมีสมบูรณ์กว่าเพื่อน คือมีพร้อมทั้งอรรถกถา, ฎีกา, อนุฎีกา และโยชนา ฝ่ายสันสกฤตอันดับสองมีแปลสู่จีนพากย์เป็นส่วนมาก ฝ่ายสันสกฤตอันดับสามก็แปลรักษาไว้ในจีนพากย์ไว้ได้มาก แต่พระอภิธรรมของลัทธิมหายานเป็นของกำเนิดขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ ล่วงแล้ว และไม่จัดเป็นปิฎก เพิ่งมาจัดขึ้นต่อภายหลังอีกนาน เรียกกันว่า **"ศาสตร์"** (หลุง) เป็นรจนาของคณาจารย์ต่าง ๆ แห่งมหายาน มีพระนาคารชุน, พระอสังคะ, พระวสุ-พันธุ เป็นอาทิ ฉะนั้น ถ้าจะว่าไปแล้วก็เหลือพระอภิธรรมปิฎก ๒ นิกายเท่านั้น คือนิกายเถรวาทกับนิกายสรวาสติวาท ที่จัดได้ว่าเป็นของเก่าสืบมาแต่สมัยที่สอง

๔. สมัยรวบรวมสารัตถะแห่งพระอภิธรรม

จำเดิมนับแต่มีพระอภิธรรมขึ้นเป็นเอกเทศ รวมเป็นพระไตรปิฎกโดยสมบูรณ์แล้ว พัฒนาการแห่งความคิดในหลักธรรมก็ยิ่งเจริญไปไกล คณาจารย์ฝ่ายอภิธรรมิกะได้ขยายแนวอธิบายสภาวธรรมตามทัศนะของท่านให้พิสดารกว้างขวาง และมีการโต้แย้งมติในระหว่างคณาจารย์ด้วยกัน ละเอียดซับซ้อนออกไปเรื่อย ๆ จึงเป็นการยากแก่นักศึกษาที่มีเวลาจำกัดในการ

ซึมซาบพระอภิธรรมได้ ฉะนั้น จึงมีคณาจารย์ที่เล็งเห็นความลำบากในเรื่องนี้ ได้เก็บเอาสารัตถะสำคัญแห่งพระอภิธรรมปิฎกออกมาเรียบเรียงใหม่ให้ย่นย่อ เพื่อเป็นอุปกรณ์พาให้นักศึกษาเข้าถึงปิฎกนี้ได้ง่าย คัมภีร์ประเภทนี้มักแต่งเป็นคาถาอันไพเราะสะดวกแก่การท่องจำ และมีคำอธิบายคาถากำกับด้วยเป็นร้อยแก้ว บางทีก็รจนาเป็นความเรียง แก้พระพุทธพจน์บทใดบทหนึ่ง ในนิกายเถรวาท คัมภีร์ประเภทนี้มีชื่อโด่งดังมาก เห็นจะเป็น **“วิสุทธิมัคค์ปกรณ์พิเศษ”** ของพระพุทธโฆษะ **“อภิธัมมาวตาร”** ของพระพุทธทัตตะ และ **“อภิธัมมัตถสังคหะ”** ของพระอนุรุทธาจารย์ ในฝ่ายนิกายสรวาสติวาทก็มี **“สังยุกตาภิธรรมหฤทัย”** ของพระธรรมตร **“อภิธรรมโกศะ”** ของพระวสุพันธุเป็นต้น

ต่อมานักศึกษาปกรณ์เหล่านี้ ยังเห็นว่าบางตอนท่านกล่าวไว้รวบรัด ยากที่จะเข้าใจ จึงเกิดมีคันถรจนาจารย์อีกพวกหนึ่งแต่งขยายอรรถที่ลี้ลับในปกรณ์ดังกล่าวออกมาอีก

พระอภิธรรมมีลักษณะพิเศษ ประกอบด้วยทฤษฎีและกฎเกณฑ์ทางสภาวธรรมอย่างพิสดาร เป็นวิทยาศาสตร์ทั้งด้านนามและด้านรูป และเป็นอภิปรัชญา ซึ่งไม่มีในคัมภีร์ของศาสนาอื่นใด พระอภิธรรมจึงต้องศึกษาด้วยการถ่ายทอดทำความเข้าใจเป็นพิเศษจากอาจารย์ ก็ผู้ที่จำทรงในพระอภิธรรมได้ ข้าพเจ้ารับรองได้ว่า ผู้นั้นจะไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิ จักทวีศรัทธา

ปสาทะในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น บัดนี้ วงการปริยัติศึกษาของเรา ได้สนใจเล่าเรียนพระอภิธรรมแพร่หลาย จึงนับเป็นลาภอันประเสริฐแห่งพุทธบริษัทผู้ใคร่ในการศึกษาทั้งหลายโดยแท้.

วิสุทธิมรรค วิมุตติมรรค

เมื่อราว ๆ สิบปีเศษล่วงมา มีข่าวเกรียวกราวในวงการพระพุทธศาสนาลังกาว่า พระภิกษุนารทเถระผู้เดินทางดูการพระศาสนาในนานาประเทศ ได้ไปพบคัมภีร์ปกรณ์วิเศษ ชื่อ **"วิมุตติมรรค"** ในประเทศจีน ท่านนารทเถระและพุทธศาสนิกลังกามีความยินดีตื่นเต้นมากที่ได้ค้นพบคัมภีร์วิเศษเล่มนี้ เพราะคัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นคัมภีร์สำคัญของวงการศึกษาพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ แต่ปรากฏว่าต้นฉบับได้สูญหายไปจากคลังปริยัติภาษาบาลีมานานแล้ว ปรากฏแต่นามของคัมภีร์ที่ในปกรณ์อื่น ๆ กล่าวอ้างถึง ท่านนารทเถระพยายามสืบหามาหลายปีเพิ่งจะได้พบต้นฉบับที่แปลเป็นจีนในประเทศจีนนี้ ท่านจะร่วมมือกับอุบาสกจีนแปลถ่ายจากภาษาจีนกลับเป็นภาษาบาลี

อันเป็นที่มาของเดิม ทั้งนี้เพื่อให้วงการภาษาบาลีได้สมบูรณ์ในการศึกษาค้นคว้า นี่เป็นข่าวในหน้ากระดาษหนังสือพิมพ์พระพุทธศาสนารายเดือน ชื่อ "เสียงแห่งคลื่นทะเล" ออกในเมืองวู่ชาง ฉบับเก่า ๆ ที่ข้าพเจ้าอ่านพบทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นหน้าตาของคัมภีร์นี้ขึ้นในใจ ภายหลัง เมื่อค้นได้จากหลักฐานฝ่ายจีนแล้ว จึงลองเล่าสู่กันฟังพอได้ความ

คัมภีร์นี้จีนเรียกว่า **"เกยทุกเต้าหลุง"** ในภาษาแต้จิ๋ว หรือ **"เจี่ยโทเต้าหลุ้น"** ในภาษากลาง แปลตรงกับวิมุตติมรรคเลยทีเดียว คำสุดท้ายคือคำว่าหลุง แปลว่า **ศาสตร์** รวมแปลว่า **"วิมุตติมรรคศาสตร์"** หรือ **"เรื่องแห่งทางหลุดพ้น"** เป็นคัมภีร์แก้ศีล, สมาธิ, ปัญญา อย่างเดียวกับวิสุทธิมรรค วิธีจัดระเบียบเรื่องราวก็ดูคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ ตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้า ผู้แต่งคัมภีร์ทั้งสองคงจะมีการเลียนแบบไม่ใครก็ใครคนหนึ่งมา แต่คัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นหนังสือน้อยกว่าวิสุทธิมรรค ไม่พิสดารอย่างวิสุทธิมรรค ชวนให้เข้าใจว่า บางทีจะเป็นหนังสือที่ย่อความวิสุทธิมรรค หรือมิเช่นนั้นวิสุทธิมรรค เอาวิมุตติมรรคมาเป็นแบบ แล้วกระจายความให้พิสดารออกไป ซึ่งฝ่ายใดเอาอย่างฝ่ายใดแน่ ข้าพเจ้าขอตัวไม่ตัดสิน

ท่านผู้นิพนธ์วิมุตติมรรคปรากฏนามว่า อุปติสสะ เป็นพระอรหันต์ ประวัติของท่านยังไม่ได้พบที่มา จะเป็นองค์เดียว

กับพระอุปติสสะ (ซึ่งมีชีวิตอยู่ใน พ.ศ. ๙๑๑-๙๕๓ หรือไม่ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจนัก ถ้าเป็นองค์เดียวกันก็ไม่มีปัญหาควรสงสัยอันใดเลย) ที่ว่าวิมุตติมรรคมีกำเนิดก่อนวิสุทธิมรรค และวิสุทธิมรรคได้อาศัยวิมุตติมรรคเป็นแบบฉบับในการเขียน เพราะรัชสมัยพระเจ้ามหานาม ซึ่งเป็นเวลาที่พระพุทธโฆษาจารย์ ข้ามทะเลจากอินเดียมาแปลคัมภีร์ในลังกานั้น ตกอยู่ราว พ.ศ. ๙๕๓-๙๗๕

ผู้แปลเป็นภาษาจีน คือท่านสังฆปาละ (เจงแคพอล้อ) เป็นภิกษุที่มีชื่อเสียงแห่งประเทศฟูนัน (เขมรและญวนใต้บางส่วนในปัจจุบัน) พระสังฆปาละมีชีวิตอยู่ในแผ่นดินพระเจ้าโกณฑัญญะชัยวรมัน (พ.ศ. ๑๐๑๓-๑๐๕๗) อาณาจักรฟูนันในยุคนั้นมีการติดต่อกับราชสำนักจีนมาก และยอมรับรองความยิ่งใหญ่อำนาจของจีนด้วย พระสังฆปาละ ตามประวัติเล่าว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญแตกฉานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอภิธรรม ได้เดินทางไปประเทศจีนสมัยราชวงศ์เหลียง พระเจ้าเหลียงวู่เต้รับเป็นผู้อุปฐาก และโปรดรับสั่งให้เป็นกรรมการแปลพระไตรปิฎกในพระอารามหลวง ท่านได้แปลคัมภีร์อยู่หลายปี รวมงานที่สำคัญเป็นคัมภีร์ ๔๘ ผูก มีวิมุตติมรรคและอโศกสุตตะ เป็นต้น ท่านมรณภาพในวัดเจียกวงยี่ สิริชนมายุ ๖๕ ปี มีพระเถระฟูนันที่มีชื่อเสียงองค์หนึ่ง ชื่อมันทรเสน ได้ไปแปลหนังสือในเมืองจีน ยุคเดียวกับท่าน

วิมุตติมรรคเป็นหนังสือสิบสองผูก แบ่งออกเป็นสิบแปดวรรค คือจัดเป็นนิทานวรรคหนึ่งวรรค, ศีลนิทเทสหนึ่งวรรค, ธุดงคนิทเทสหนึ่งวรรค, สมาธินิเทสเก้าวรรค, อิทธิวิธีนิทเทสหนึ่งวรรค, ปัญญานิทเทสห้าวรรค ตัวอย่างคำแปลที่ข้าพเจ้าแปลตัดย่อออกมาจากฉบับจีนเพื่อให้ท่านเทียบเคียงกับวิสุทธิมรรคดังต่อไปนี้

๑. **นิทานวรรค** ประเดิมด้วยคาถานมัสการ ว่า นโม ตสฺส ภควโต ฯ แล้วตั้งปัญหาพยากรณ์ว่า "ศีล, สมาธิ, ปัญญา เป็นอนุตตรวิมุตติธรรม อันพระผู้ทรงพระนามว่าพระโคตมรู้แจ้งแล้ว ฯลฯ (วิสุทธิมรรคตั้งเป็นปัญหาพยากรณ์ว่าคนมีปัญญาตั้งมั่นในศีลแล้วยังจิตแลปัญญาให้เกิดขึ้นอยู่ เป็นภิกษุมีความเพียรรู้จักรักษา เธอจะพึงถางซึ่งรกชัฏอันนี้เสีย)

"ข้าพเจ้า (พระอุปติสสะ) จักพรรณนาทางพ้นต่อไปนี้ พึงมนสิการสดับจงดี

ปุจฉา ว่าอะไรที่ชื่อว่าศีล ? ชื่อว่าศีลเพราะสมาจารมารยาท ชื่อว่าสมาธิ เพราะ (จิต) ไม่กลับกลอกสับสน ชื่อว่าปัญญา เพราะรู้แจ้ง ชื่อว่าวิมุตติ เพราะพ้นจากเครื่องผูก ชื่อว่าอนุตตระ เพราะไม่มีอาสวะ ฯลฯ ก็ศีล, สมาธิ, ปัญญานั้นแหละชื่อว่า วิมุตติมรรค อันข้าพเจ้าจักกล่าวแสดงปุจฉาว่าเหตุดังฤา ? จึงกล่าวซึ่งวิมุตติมรรค ตอบว่า มีสาธุชนผู้ใฝ่ในความหลุดพ้น เมื่อไม่ได้สดับธรรมที่กล่าวถึงความพ้น... ก็อุปมาดั่งบุรุษตาบอดผู้ไร้ซึ่งคนนำเที่ยวไปในประเทศไกล ย่อมได้เสวยแต่ความทุกข์ ไม่อาจหลุดพ้นไปได้...สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วว่าสัตว์ที่มีกิเลสแม้น้อย แต่หากไม่ได้สดับธรรมก็ย่อมเสื่อมถอยไปในที่สุด (ไม่เจริญก้าวหน้าในความหลุดพ้น) และตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหตุปัจจัยทั้งสองอย่างนี้เป็นธรรมเกื้อกูล ยังสัมมาทิฏฐิให้เกิด สองอย่างนั้นเป็นไฉน ? คือพหุสูตรและโยนิโสมนสิการ ฯลฯ"

ขันธ์ทั้งสามเป็นไฉน ? ศีลขันธ์, สมาธิขันธ์, ปัญญาขันธ์ ศีลขันธ์เป็นไฉน ? สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ ธรรมที่สงเคราะห์ลงต่าง ๆ และศีลที่เป็นกุศลต่าง ๆ

สมาธิขันธ์เป็นไฉน ? สัมมาวายาโม, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ...

ปัญญาขันธ์เป็นไฉน ? สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปโป... อนึ่ง พึงศึกษาในสิกขาสาม คือ อธิศีลสิกขา, อธิจิตตสิกขา, อธิปัญญาสิกขา มีศีลสิกขา มีอธิศีลสิกขา มีจิตตสิกขา มีอธิจิตตสิกขา มีปัญญาสิกขา มีอธิปัญญาสิกขา

อะไรชื่อว่าศีลสิกขา ? ศีลที่มีลักษณะชื่อว่าศีลสิกขา ศีลที่ถึงที่สุดรอบ ชื่อว่า อธิศีลสิกขา อนึ่งศีลของปุถุชน ชื่อว่า ศีลสิกขา ศีลของพระอริยะชื่อว่า อธิศีลสิกขา

อะไรชื่อว่าจิตตสิกขา ? สมาธิเป็นไปในกามาวจร ชื่อว่า จิตตสิกขา อะไรชื่อว่าอธิจิตตสิกขา ? สมาธิที่เป็นไปในรูปาวจร, อรูปาวจร ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา อนึ่ง สมาธิที่มีลักษณะ สมาธิที่ถึงที่สุดรอบ และมรรคสมาธิชื่อว่าอธิจิตตสิกขา

อะไรชื่อว่าปัญญาสิกขา โลกียปัญญาชื่อปัญญาสิกขา ปัญญาในอริยสัจจ์ ๔ และมรรคปัญญา ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา พระผู้มีพระภาคตรัสอธิศีลสิกขาแก่ผู้มีอินทรีย์อ่อน แสดงอธิจิตตสิกขาแก่ผู้มีอินทรีย์ปานกลาง และท่านผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ทรงแสดงอธิปัญญาสิกขา... ฯลฯ ...

ศีลนั้นแหละ คือปรกติ (กาย, วาจา) บริสุทธิ์

สมาธินั้นแหละ คือจิต (ที่ตั้งมั่น) บริสุทธิ์

ปัญญานั้นแหละ คือทิฏฐิ (กล่าวคือความเห็น) บริสุทธิ์ ชื่อว่าศีล เพราะชำระล้างซึ่งสังกิเลสแห่งปรกติภาพ สมาธิชำระล้างซึ่งสังกิเลส กล่าวคือโยคะ (เครื่องผูก) ยังจิตให้บริสุทธิ์ ปัญญาชำระล้างซึ่งสังกิเลส กล่าวคือโมหะ ยังทิฏฐิให้บริสุทธิ์

อนึ่ง ศีลย่อมกำจัดซึ่งสังกิเลส กล่าวคือกรรม (อันชั่ว) สมาธิย่อมกำจัดสังกิเลส กล่าวคือโยคะ ปัญญาย่อมกำจัดสังกิเลส กล่าวคืออนุสัย... ฯลฯ ...

...ความสุขสามอย่าง (คือ) ความสุขที่ (เกิดจากการ) ไม่มีโทษ ความสุขที่ (เกิดจากความ) สงบ ความสุขที่ (เกิดจากการ) เป็นผู้มีความรู้แจ้งอันตรง อาศัยศีลได้ความสุขที่ (เกิดจากการ) ไม่มีโทษ อาศัยสมาธิได้ความสุขที่สงบ อาศัยปัญญาได้ความสุข คือ ความรู้แจ้งอันตรง

การเว้นส่วนสุดสองข้าง ได้บรรลุทางสายกลางอันสมบูรณ์ อาศัยศีลกำจัดกามสุขัลลิกานุโยค... อาศัยสมาธิกำจัดอัตตกิลมถานุโยค... อาศัยปัญญา... พ้นจากส่วนสุดทั้งสอง บรรลุซึ่งมัชฌิมาปฏิปทา

อนึ่ง ศีลนั้นย่อมกำจัดซึ่งอบายภูมิ สมาธินั้นย่อมกำจัดซึ่งกามธาตุ ปัญญานั้นย่อมกำจัดซึ่งภพทั้งปวง

ความอบรมมากในศีล อบรมน้อยในสมาธิ และปัญญา ย่อมบรรลุพระโสดาบัน สกทาคามี ความอบรมมากในศีลและสมาธิ แต่อบรมน้อยในปัญญา ย่อมบรรลุพระอนาคามี ความอบรมเต็มในสิกขาทั้งสามนั้น ย่อมบรรลุเป็นพระอรหันต์ อันเป็นการหลุดพ้นอย่างเยี่ยมยอด

๒. **ศีลวิภาควรรค** เริ่มต้นด้วยคำถามว่า

ศีลคืออะไร ? มีลักษณะ, รส, การปรากฏ, ปทัฏฐานอย่างไร ? มีอานิสงส์และอรรถว่ากระไร ? การปฏิบัติในศีลนั้นอย่างไร ? ความแตกต่าง (กันในศีล) อย่างไร ? ชนิดของศีลเท่าไร ? เกิดปรากฏขึ้นอย่างไร ? ศีลที่เป็นส่วนเบื้องต้น, ท่ามกลางและที่สุดอย่างไร ? อะไรเป็นเครื่องขัดข้องของศีล ? เหตุแห่งศีลและชนิดของศีลเท่าไร ? การรักษาศีลให้บริสุทธิ์นั้นอย่างไร ? เหตุเท่าไรจึงทำให้ศีลนั้นดำรงอยู่ ? (วิสุทธิมรรคว่า **กึ สีลํ เกนฏฺเฐน กานิสฺส ลกฺขณ รส ปจฺจุปฏฺฐาน ปทฏฺฐานานิ กิมานิสํสํ สีลํ กติ วิธญฺเจตํ สีลํ โกจสฺส สงฺกิเลโส กึ โวทาน-นฺติ.**)

ตัวอย่างเท่าที่ยกแปลมาให้เห็นโดยย่อนี้ เมื่อนำไปเทียบเคียงกับวิสุทธิมรรคแล้ว จะเห็นว่ามีส่วนคล้ายคลึงกันมากทั้งในวิธีเรียงลำดับถ้อยคำและการอรรถาธิบาย น่าเสียดายที่ต้นฉบับบาลีไม่มี มิฉะนั้น เราคงได้ความรู้เพิ่มเติมกว้างขวางขึ้น เคราะห์ดีที่สังฆปาละท่านแปลรักษาไว้ให้ แม้จะเป็นภาษาจีนก็ยังพอศึกษาเทียบเคียงรู้เรื่องได้ดีกว่าสูญหายไม่มีเลย ข้าพเจ้าไม่ทราบว่า ท่านนารทเถระจะได้แปลถ่ายจากภาษาจีนเป็นภาษาบาลีสำเร็จแล้วหรือยัง แต่ข้าพเจ้าทราบว่า ในต่าง-ประเทศ มีผู้ทำคำแปลทั้งสองคัมภีร์เทียบเคียงไว้เป็นภาษา

อังกฤษ ซึ่งนับว่าเป็นบุญของวงการปริยัติบาลีมาก และหนังสือเล่มนั้น ผู้ทำจะเป็นท่านนารถเถระหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่รู้ เพราะยังไม่เคยเห็นหน้าตาของหนังสือเลย ผู้ใคร่ต่อการศึกษาคงจะได้ค้นคว้าต่อไป

"สวรรค์อยู่ที่ไหน"

ท่านสาธุชนทั้งหลาย

ปัญหาเรื่องนรกสวรรค์ ออกจะเป็นปัญหาที่คนทั่วไปไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรือแม้ในอนาคตพากันสนใจ เพราะว่ามนุษย์เรามีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง ถ้าหากว่าขาดความหวังเสียอย่างเดียวแล้ว รสชาติของความเป็นมนุษย์ก็หมดไปด้วย แต่หว่ามนุษย์เราก็มีอายุขัยจำกัด เพราะฉะนั้นความสุขความทุกข์ที่ได้รับอยู่ในชีวิตชั่วอายุขัยหนึ่งนั้น จึงไม่เพียงพอกับความหวังของมนุษย์เรา เรื่องปรโลกจึงเป็นปัญหาสำคัญที่มนุษย์ถูกใจเพราะเท่ากับเป็นการต่ออายุของความหวังของมนุษย์เราให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้น ถ้าสมมติว่า ในชาตินี้เราหวังสิ่งใดไม่สมปรารถนา เรายังหวังไว้ว่าในชาติหน้า เราจะได้สิ่งนั้นดังนึก เรื่องของปรโลกซึ่งเกี่ยวโยงมาถึงเรื่องนรกสวรรค์ก็กลายเป็นปัญหาที่ทุกผู้ทุกนาม

สนใจ ศาสนาและลัทธิปรัชญาต่าง ๆ เกิดขึ้นก็เพื่อที่จะแก้ข้อข้องใจของมนุษย์ในปัญหาเหล่านี้ด้วยประการหนึ่ง

แต่ว่าเฉพาะในทัศนะในพระพุทธศาสนาเรา สวรรค์นรกคืออะไร อยู่ที่ไหน พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงนัยะไว้อย่างไร ข้อนี้เราน่าจะมาพิจารณากันดู ในสมัยพระพุทธกาลได้มีลัทธิปรัชญาบางสำนัก ซึ่งเรียกกันว่าเป็นลัทธิ **"โลกายตะ"** แปลว่าลัทธิที่ดำเนินไปตามโลกลัทธิหนึ่ง กับลัทธิ **"อุจเฉทวาทะ"** คือลัทธิที่ว่าด้วยการขาดสูญอีกลัทธิหนึ่ง สองลัทธินี้ไม่ยอมรับรองเรื่องปรโลกว่าเป็นของมีอยู่จริง ลัทธิแรกรับรองว่า ความสุขที่แท้จริงนั้นอยู่ที่เนื้อหนังมังสัง การที่เราตามใจกิเลสได้เป็นดีที่สุดหาทางป้อนกิเลสมากเท่าไรเป็นสบายมากเท่านั้น เพราะฉะนั้นลัทธินี้จึงมีชื่อว่า "โลกายตะ" แปลว่าดำเนินไปตามโลก ลัทธินี้ไม่คำนึงถึงเรื่องปรโลกว่าสำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่าปัจจุบันทำอย่างไรเราถึงจะได้หาเนื้อหนังมังสังของเราให้สมบูรณ์ ส่วนอีกลัทธิหนึ่งก็คือ "อุจเฉทวาท" ลัทธินี้ก็ไม่คำนึงถึงปรโลกอีกเหมือนกันเพราะไม่ยอมรับรองคุณค่าของศีลธรรม จริยธรรมใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะฉะนั้นสองลัทธินี้ พระพุทธองค์จึงทรงประณามไว้แล้วว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ ผู้ใดที่เกิดมีทัศนะพ้องกับสองลัทธินี้ ผู้นั้นห้ามมรรค ห้ามผล ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพานหมด แต่ว่าอีกลัทธิหนึ่งชื่อว่า **"สัสสตทิฏฐิ"** ลัทธินี้ถือว่าวิญญาณเที่ยง ถ้าเกิดเป็นคนต้องเกิดเป็นคนกันตะพึด ไม่ว่ากี่หมื่นกี่โกฏิชาติ เกิด

เป็นสัตว์ก็ต้องเป็นสัตว์กันตะพึด ไม่ว่ากี่หมื่นกี่โกฏิชาติ หรือถือว่าอัตตาเที่ยง แม้จะเปลี่ยนแปลงทางรูปกายเป็นคนบ้าง เป็นสัตว์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นอินทร์บ้าง เป็นพรหมบ้าง แต่ว่าคน ๆ นั้นแหละ อัตตาตัวนั้นแหละเป็นผู้ไปเกิดเป็นอย่างโน้นอย่างนี้ ลัทธิอย่างนี้เรียกว่า "สัสสตทิฏฐิ" ลัทธินี้พระพุทธองค์เพียงตรัสว่า ห้ามมรรค ห้ามผล ห้ามนิพพาน ไม่ห้ามสวรรค์เพราะว่าอย่างน้อยเมื่อเราถือว่ามีอัตตา มีตัวตน เราก็รักนวลสงวนตัว อยากจะให้ตัวเองมีความสุข ไม่กล้าไปประกอบกรรมทำชั่ว มีความหวังว่าชาติหน้าจะได้รับผลความสุขในการทำความดีของตนให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พวกนี้ยังมีความหวงแหนตัว ยังเห็นคุณค่าของจริยธรรม มีความรักตัวสงวนตัว เพราะฉะนั้นพวกนี้จึงเพียงแต่ว่าห้ามมรรค ห้ามผล ห้ามนิพพาน แต่ไม่ห้ามสวรรค์ ยังไปสวรรค์ได้ เฉพาะพวก "โลกายตะ" กับพวก "อุจเฉททิฏฐิ" แล้ว เป็นอันห้ามทั้งสวรรค์ มรรค ผล นิพพานไปหมดเลย มีทางเดียวที่จะบ่ายหน้าไปก็คือ โลกันตนรก ไปสู่อบายทางเดียว เมื่อแสดงมติเช่นนี้ก็เป็นอันแสดงได้แล้วว่าพระพุทธศาสนาเราถือว่านรกสวรรค์มีจริง ถ้านรกสวรรค์มีจริงจะพิสูจน์ให้คนปัจจุบันเรารู้เห็นเชื่อได้อย่างไรว่ามีจริง ข้อนี้แหละเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง

การพิสูจน์ว่านรกสวรรค์ในปัจจุบันนี้มีจริงนั้น ก่อนอื่นเราจะต้องรู้ว่าอายตนะรับสัมผัสของมนุษย์เรานี่มีขอบเขตและ

ความสามารถจำกัด ยกตัวอย่างเช่นว่า ถ้าจะเปรียบกับดวงตาของคนกับดวงตาของแมว ดวงตาคนก็สู้ตาแมวในเวลากลางคืนไม่ได้ ตาแมวเอาไปปล่อยไว้ในห้องมืดมันก็เห็นสารพัด ถ้าเอาคนไปปล่อยไว้ในห้องมืดไม่มีแสงสว่างเลย เราก็เหมือนคนตาบอด เพราะฉะนั้นเอาคุณสมบัติของตาคนกับตาแมวมาวัดกันแล้ว ในที่มืด ตาคนสู้ตาแมวไม่ได้ เอาคุณสมบัติของตาคนตาแมวมาวัดกันในที่สว่าง ตาแมวสู้ตาคนไม่ได้ เพราะว่าตาคนนั้นน่ะเห็นได้ชัดเจนกว่าตาแมว เห็นได้ไกลกว่าตาแมว นี่แปลว่าคุณสมบัติทางอายตนะมีการจำกัดไม่เหมือนกัน หรือแม้แต่ทางด้านฆานประสาทเช่นว่าจมูก การดมกลิ่น จมูกมนุษย์นี่สู้จมูกของสุนัขไม่ได้ ไม่มีทางได้สู้เลย สุนัขสามารถที่จำติดตามกลิ่นได้ในระยะทางตั้งหลาย ๆ กิโลโดยที่มันจดจำของมันไว้มันทำสัญญาอะไรของมันไว้ มันสามารถจะกลับไปสู่จุดต้นตอเดิมของมันได้โดยไม่หลงทาง นี่แปลว่าจมูกสุนัขรับสัมผัสกลิ่นทางฆานประสาทของมันนั้นมีวิสัยคุณภาพสูงกว่าจมูกของคนคราวนี้มองในแง่แห่งกายสัมผัส กายสัมผัสของมนุษย์เรานี้สู้กายสัมผัสของมดไม่ได้ กายสัมผัสของมดมีประสิทธิภาพสูงกว่ากายสัมผัสของมนุษย์เรา เพราะฉะนั้นเพียงแต่มนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานที่อยู่ร่วมโลกเดียวกันยังมีคุณความสามารถจำกัดทางอายตนะสัมผัสไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจึงไม่พึงที่จะด่วนตัดสินใจง่าย ๆ ว่า ถ้าสวรรค์นรกมีแล้วฉันต้องเห็น ถ้าไม่

เห็นแล้วก็แสดงว่าสวรรค์นรกไม่มี ก็สิ่งที่เราไม่เห็นไม่รู้มันมีเยอะแยะ เช่นว่า แมวมองเห็นของบางอย่างในที่มืด เรามองไม่เห็น แล้วเราจะกล่าวบอกว่าของสิ่งนั้นในที่มืดไม่มี ซึ่งผิดหลักแห่งตรรกฉันใด วิสัยของจักษุสัมผัสของมนุษย์ปุถุชนเรานี้ไม่มีฤทธิ์มีอำนาจก็เหมือนกัน เราไม่สามารถจะรับคลื่นสัมผัสจากพวกเทวดาอินทร์พรหมภูตผีปีศาจได้โดยวิสัยธรรมดา เพราะว่าสิ่งที่จะมาให้เราเห็นนั้นน่ะ ภาษาธรรมะเรียกว่าเป็นรูปายตนะ รูปายตนะนี่แปลว่า สี, รูป, วัตถุ ที่จะมากระทบจักษุประสาทเรา ทำให้เกิดจักษุวิญญาณขึ้นมาได้นั้น มาในลักษณะของสี ภาษาธรรมะจึงบัญญัติว่า ตาเราเห็นได้คือสี ถ้าไม่มีสีเสียอย่างเดียว ตาเราเห็นไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่วัตถุสิ่งนั้นวางอยู่ต่อหน้า เราก็มองไม่เห็น ทีนี้สีอันนั้นภาษาธรรมะ เรียกว่าเป็นวรรณรูป รูปายตนะอันเป็นวิสัยแห่งจักษุที่จะเข้าไปรับรู้นี้เป็นวรรณรูป แล้วธรรมดาสีนี้ทางวิทยาศาสตร์เขาว่ายังไง วิทยาศาสตร์บอกว่าสีที่แท้จริงไม่มีในโลกหรอก ที่เราเห็นว่ากุหลาบสีแดง มะลิสีขาว ที่เราเห็นสีต่าง ๆ แม้กระทั่งถึงสีสันต่าง ๆ ของเสื้อผ้าสีต่าง ๆ ในโลก ถ้าว่าโดยตามสัจจ์ตามจริงสีไม่มี มันมีแต่คลื่นวิทยาศาสตร์ว่าเป็นคลื่นแสงแล่นมากระทบ แล้วแต่ช่วงของมันคลื่นบางอย่างช่วงระยะยาวทำให้เห็นเป็นสีแดง คลื่นบางอย่างมากระทบช่วงระยะสั้นเห็นเป็นสีเหลือง คลื่นบางอย่างมาในระยะเท่านั้นเท่านี้เห็นเป็นสีน้ำเงิน สีเขียว สีแสด เพราะฉะนั้น

คลื่นนี้แหละมากระทบแล้ว ที่พุทธศาสนาเราเรียกว่ารูป คำว่ารูปนี้ รูปธาตุในพุทธศาสนาไม่ใช่ความหมายเป็นเพียงแต่วัตถุ-ธรรมอย่างเดียว แม้พลังงาน แม้คลื่นแสง ก็เป็นรูป รูปธาตุหรือรูปายตนะด้วย

อันนี้เราจะเห็นว่าความก้าวหน้าของธรรมะในพุทธศาสนาเราล้ำยุคกว่าวิทยาศาสตร์ เพราะว่าเป็นผลงานของสัพพัญญุต-ญาณที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ค้นคว้ามาก่อนหน้าวิทยาศาสตร์จะรู้ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ถึง ๒๕๐๐ กว่าปี อันเป็นพุทธคุณที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง ก็เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่จะมากระทบเราทางตานั้นมันมาในรูปของคลื่นสั้นบ้าง คลื่นยาวบ้าง คลื่นช้าบ้าง คลื่นเร็วบ้าง อย่างนี้แล้ว คลื่นบางชนิดที่มันมีอยู่รอบตัวเรากระทบตาเราวันยังค่ำ คืนยังรุ่ง แต่เราไม่เห็นก็มี คลื่นชนิดนั้นเรียกว่าอะไร คือ อุลตราไวโอเลต แสงอุลตราไวโอเลต ภาษาวิทยา-ศาสตร์ว่ามีอยู่ในโลก เวลานี้ก็มีคลื่นชนิดนี้ สีชนิดนี้ แต่เรามองไม่เห็นทั้ง ๆ ที่ตาเราไม่บอด มองจ้องมันก็ไม่เจอ แล้วเราจะปฏิเสธว่า คลื่นอุลตราไวโอเลตไม่มีได้ไหม ไม่ได้ ไม่ใช่ว่าเมื่อเราไม่เห็นแล้วปฏิเสธสิ่งนั้นว่าไม่มี ถ้าหากว่าเราอยากจะเห็นคลื่นอุลตราไวโอเลตหรือ เราต้องมีเครื่องอุปกรณ์ช่วยทางจักษุสัมผัสของเราให้มีประสิทธิภาพสูง เราจึงสามารถจับแสงของคลื่นอุลตราไวโอเลตได้ฉันใด เราจะเห็นนรกสวรรค์ภูตผีปีศาจเทวดาได้ ก็ต้องสร้างประสาทพิเศษ สร้างอุปกรณ์พิเศษที่จะ

เป็นสื่อนำจักษุสัมผัสของเราไปประจวบกับรูปายตนะของเทวดาอินทร์พรหมยมยักษ์เหล่านี้ได้ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นในประเด็นนี้เราก็หักได้ข้อหนึ่งว่า ข้อสมมติฐานของพวกที่ไม่เชื่อนรกสวรรค์ บอกว่านรกสวรรค์ถ้ามีฉันต้องเห็น เทวดาผีสางมีทำไมฉันมองไม่เห็นล่ะ ข้อนี้ก็เป็นอันว่าพับผ่านไปได้แล้ว เถียงไม่ขึ้น เพราะว่าสิ่งที่ไม่เห็นน่ะเยอะแยะทั้งที่เราตาไม่บอด แต่เราก็มองไม่เห็น นักวิทยาศาสตร์ที่เขามีความรู้ดี เขาจึงไม่กล้าค้านว่าสวรรค์ไม่มี นรกไม่มี เขาไม่กล้าค้านหรอก อย่างมากเขาก็เพียงแต่บอกว่าสวรรค์กับนรกน่ะ เป็นสิ่งซึ่งความรู้ทางวิทยา-ศาสตร์ยังพิสูจน์ค้นคว้าไปไม่ถึง ตอบอย่างนี้เป็นการตอบอย่างไม่เสียภูมินักปราชญ์ พวกที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ปลอมหรือวิทยา-ศาสตร์เทียมพวกนี้ ต่างหากล่ะที่รีบตอบว่าไม่มี เพราะฉันไม่เห็น พิสูจน์ไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น นี่เป็นประเด็นแรก

ประเด็นที่สอง และถ้าอย่างนั้น ถ้าหากว่ายอมรับว่านรกสวรรค์มีล่ะ มันตั้งอยู่ที่ไหน นรกสวรรค์มีมันจะไปตั้งอยู่ที่ไหน ความจริงภูมิของนรกสวรรค์นี้ ทางพุทธศาสนาเราแยกเป็น ๓ ประเด็นด้วยกันนะครับ ข้อต้นเมื่อมีคนมาถามพระพุทธองค์ว่า นรกสวรรค์มีไหม พระพุทธเจ้าจะพิจารณาว่าคนตั้งปัญหานี้ เขาถามด้วยความสงสัยอยากรู้จริง ๆ หรือถามเพื่อที่จะชวนวิวาท ถ้าหากเป็นคำถามที่ตั้งขึ้นจะชวนวิวาทอย่างนี้แล้วพระศาสดาไม่ทรงตอบ เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสแล้วว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์ที่เราประพฤตินี้ ไม่ใช่ประพฤติเพื่อจะหลอกลวงคน ไม่ใช่เพื่อจะตั้งตัวเป็นเจ้าลัทธิสำหรับแก้วาทะอย่างโน้น แก้วาทะอย่างนี้ โต้แย้งกัน เราประพฤติพรหมจรรย์อันนี้มิใช่เพื่อลาภ สักการ ชื่อเสียง ไม่ใช่ทั้งนั้น แต่ที่แท้พรหมจรรย์นี้ตถาคตบัญญัติและสั่งสอนพวกเธอก็ด้วยมีวิราคะเป็นแก่นสาร มีวิมุตติเป็นแก่นสาร มีนิโรธะ มีนิพพานเป็นแก่นสาร พระพุทธเจ้าพระองค์ประกาศเจตจำนงของพระศาสนาออกมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นใครก็ตาม ถ้าหากว่าตั้งปัญหาประเด็นแบบชวนวิวาทแล้ว เป็นอันยกเลิกไม่ตอบหมดเลย แต่ถ้าตั้งปัญหาประเด็นที่เรียกว่าอยากรู้จริงด้วยความสงสัยจริง ๆ อย่างนี้แล้ว จะทรงตอบ แล้วก็ตอบออกเป็น ๓ นัยะ วิธีการตอบปัญหาแบ่งเป็น ๓ นัยะนี่แหละ พระองค์ได้ตรัสบอกว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นวิภชวาที หาใช่เป็นเอกังสวาทีไม่ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นกรรมวาที เป็นวิริยวาที คือว่าเป็นผู้ที่กล่าวว่ากรรมมี ความพากเพียรเพื่อความหลุดพ้นทุกข์มี แล้วก็เป็นผู้กล่าวจำแนกตามเหตุการณ์ อย่างประเด็นที่ถามว่านรกสวรรค์มีไหมอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิภชพยากรณ์ คือว่า ๑ ต้องแบ่งว่านรกสวรรค์น่ะมีทั้งที่เป็นปัจจุบันและที่เป็นสัมปรายภพ เฉพาะประเภทที่เป็นปัจจุบันน่ะยังแบ่งอีกเป็น ๒ คือ :

๑. **ได้แก่สวรรค์ในอกนรกในใจ** ประเภทนี้พระองค์

ทรงชี้นรกสวรรค์อยู่ที่อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าไปเสพอารมณ์ชนิดใดอันเป็นที่ตั้งแห่งความสุขความโสมนัสปรีดานั้นแหละเป็นสวรรค์ ตรงกันข้ามถ้าหากว่าอารมณ์ที่มาให้เราเสพเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนาหรือโทมนัสเวทนาแล้ว อันนั้นเป็นนรก เพราะสวรรค์ก็ตาม นรกก็ตาม คุณสมบัติอยู่ที่ว่าความเพลิดเพลินหรือความทุกข์เข็ญของอารมณ์ทางทวาร ๖ ใช่หรือไม่ เราตัดสินความสุขกับความทุกข์น่ะ ไม่ใช่ตัดสินที่วัตถุว่า ต้องตึกหลังใหญ่ ๆ ถึงจะเป็นความสุข มหาเศรษฐีที่อยู่ตึกหลังใหญ่ ๆ นอนก่ายหน้าผากลืมตาโพลงมีเยอะแยะไป เพราะฉะนั้นตึกใหญ่ ๆ นี่ก็ไม่ใช่สุขจริง ๆ มันเป็นอุปกรณ์ของความสุข แต่ก็ไม่ใช่ตัวความสุข เรากล่าวบอกว่าคุกตะรางเป็นความทุกข์มหันต์ แต่นักโทษที่เห็นคุกเป็นวิมานก็มี ถึงกำหนดเขาปล่อยออกมาวันนี้แล้วอ้อนวอนบอกว่าออกไปทำมาหากินลำบาก เดี๋ยวจะต้องไปแก่งแย่งเขากิน สมัครงานก็หายาก ยิ่งเขารู้ว่าเป็นคนขี้คุกขี้ตะรางอย่างนี้แล้วใครเขาอยากจะรับกัน ไม่อยากรับ ลูกเต้าก็ไม่มีแล้ว เมียก็ไปมีผัวใหม่แล้ว พ่อแม่ก็ตายหมดแล้ว เพราะฉะนั้น อย่าเลยจะขอสมัครอยู่ในคุกกินข้าวหลวงฟรีเถอะ อยู่บ้านฟรี กินข้าวหลวงฟรี ใช้น้ำประปา ไฟฟ้าฟรี เสื้อผ้าก็หลวงแจกฟรี ขออยู่ที่นี่ต่อไปดีกว่า หลวงก็ไม่ยอม บอกไม่ได้แกพ้นโทษแล้ว แทงบัญชีขาดแล้ว ออกไป อ้ายหมอนั่นพอออกจากคุกก็รีบหาไม้ไปตี

กะบาลหัวคนเข้า เพื่อที่จะหาเหตุให้ตำรวจจับมาเข้าคุกใหม่ ตำรวจบอกว่าทำไมเจ้าเพิ่งปล่อยเมื่อเช้านี้ บ่ายนี้เห็นหน้าบนโรงพักอีกแล้ว มันเรื่องอะไร นักโทษก็บอกว่าเรื่องมันมีอย่างนี้แหละหมู่ เพราะเหตุที่ว่า การครองชีพก็ลำบาก เมียก็ไปมีครอบครัวใหม่แล้ว ไม่มีญาติโกญาติเกที่ไหนแล้ว เพราะฉะนั้นขอกลับคืนมาที่นี่ เมื่อไม่ให้อยู่กันดี ๆ ก็ต้องหาเหตุเป็นอาชญากรรมมาอยู่คุกต่อไปน่ะซี เพราะฉะนั้น ความสุข ความทุกข์ จึงไม่ใช่อยู่ที่อุปกรณ์แวดล้อม แต่หากว่าอยู่ที่อารมณ์ของจิตใช่หรือไม่ การตัดสินสวรรค์นรกก็เหมือนกัน อยู่ที่อารมณ์ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งแห่งความโสมนัส เราตัดสินได้ว่าผู้นั้นเสวยสวรรค์ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส เราตัดสินได้ว่าผู้นั้นตกนรก แม้จะอยู่ในเวียงวังปราสาทราชฐาน แต่ถ้ามีจิตรุ่มร้อนเหมือนอยู่ในไฟแล้ว คนนั้นก็ตกนรกเหมือนกัน นี่เป็นประเภทที่ ๑ นะครับ ที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า ได้แก่สวรรค์ในอกนรกในใจ คือบัญญัตินรกสวรรค์ที่อายตนะ ๖ รับอารมณ์ ๖ อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้าง โทมนัสบ้าง เป็นนรกสวรรค์

ประการที่ ๒ **นรกสวรรค์ที่เป็นทิฏฐธรรมเวทนียะ**อีกอย่างหนึ่ง ก็ทรงชี้ไปที่ชีวิตความเป็นอยู่ภายนอกของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม เช่นว่า พระยามหากษัตริย์ เราก็เรียกว่าเป็นเทวดา เป็นสมมติเทพ พระมหากษัตริย์เจ้านายในราชวงศ์ เราก็ถือว่าเป็นสมมติเทพ เพราะมีความสุขความเป็นอยู่ อุปกรณ์

ภายนอกประณีตกว่าชาวบ้านธรรมดาสามัญชน คนที่เป็นทุกขตะเข็ญใจ เป็นง่อยเปลี้ยเสียขา พิกลพิการ วิปริตต่าง ๆ ลำบากลำบนทรมานอยู่ เราก็เรียกกันว่าเป็นนรก เป็นสัตว์นรก เสวยทุกข์ในนรก อย่างนี้เป็นการชี้สวรรค์นรกในทางวัตถุธรรมภายข้างนอก ชีวิตในสังคมที่เราประสบกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน เพราะฉะนั้น นรกสวรรค์ ๒ ประเด็นนี้ก็ได้แก่ นรกสวรรค์ที่เราอาจจะเห็นได้ด้วยตาเนื้อในปัจจุบันทิฏฐธรรมเวทนียะนี้แหละ

คราวนี้มาถึง**นรกสวรรค์อันเป็นปรโลก**ที่เราจะมองด้วยตาเนื้อไม่เห็น แปลว่าจะต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาติหน้าจริง ๆ แล้ว สวรรค์นรกประเภทนี้เป็นประเภทที่สำคัญมาก เพราะจะต้องอาศัยกรณีแวดล้อมพิสูจน์ต่าง ๆ ว่ามันตั้งอยู่ที่ไหนนะ ทุกวันนี้ความรู้ทางอวกาศเจริญมากแล้ว บางคนก็บอกว่า เอ ขี่จรวดขี่เครื่องบินไม่เห็นเจอ ไม่เห็นชนวิมานเทวดาเสียที ก็เคยดูในภาพเขียนตามศาลาตามโบสถ์ตามวิหารเขียนว่าวิมานเทวดาอยู่บนก้อนเมฆ คราวนี้เครื่องบินที่เร็วกว่าเสียง บินเหนือก้อนเมฆมิหนำซ้ำยังมีจรวดบินพ้นโลกตั้งระยะตั้งเป็นร้อย ๆ ไมล์ด้วยก็ไม่เห็นวิมานเทวดาไปอยู่ที่ไหน คนโบราณหลอกเอาเสียละมั้งว่าสวรรค์นรกมีจริงน่ะ ถ้าเราจะไปหาวิมานเทวดาในก้อนเมฆรับรองผิดหวัง ๑๐๐% เพราะไอ้เรื่องวิมานเทวดาบนก้อนเมฆน่ะเป็นเรื่องของจิตรกรเขา เขาเขียนด้วยมโนภาพ ความจริงสวรรค์นรกไม่ได้ตั้งอยู่บนก้อนเมฆหรอกครับ **สวรรค์เป็นโลก-**

ธาตุโลกหนึ่ง เป็นดาวดวงหนึ่งคล้าย ๆ โลกเรานี่ โลกเราก็เป็นดาวดวงหนึ่งนะครับ เรียกว่าเป็นท่อนหนึ่งของพระราหู

วิชาโหราศาสตร์เขาแบ่งดาวใหญ่ ๆ เป็นนพเคราะห์ ๙ โลกเรานี่เป็นดาวราหู ราหูถูกตัดเป็นสองท่อน โลกเรานี่เป็นหางราหูนะ ท่อนตัวท่อนหัวราหูออกไปเป็นอีกโลกหนึ่ง ท่อนหางคือโลกที่เราอยู่นี้ เพราะฉะนั้นดาวราหูนี้ วิชาโหราศาสตร์เขาทายบอกว่า ถ้าจะทายมัวเมาให้ดูราหู ราหูเสวยอายุเป็นกาลี คนนั้นแปลว่าอยู่ในความหลงจิตใจมัวเมาขุ่นข้อง ไม่มีความสว่างแจ่มใสเลย ถ้าใครราหูเป็นอายุกุมลัคนาอีก คนนั้นก็แย่ มืดเมามัว มีโมหคติมาก อย่างนี้เป็นต้น เพราะถ้าเผอิญใครว่าราหูเล็งอายุ เล็งลัคนา เล็งจันทร์ อย่างนี้ต้องให้ทายบอกว่าคนนั้นสายตาไม่ดี อาจจะเป็นโรคในจักษุ หรืออะไรต่าง ๆ ก็ว่ากันตามตำราโหราศาสตร์ แต่เอาความว่าโลกเรานี้เป็นท่อนหางราหู เพราะฉะนั้นสัตวโลกที่เกิดมาในโลกนี้จึงหลงมัวเมาด้วยโลภมาก โหราศาสตร์เขาว่าอย่างนั้น แต่มันก็ปรับความจริงกับดาราศาสตร์ว่าโลกเรานี้เป็นสะเก็ดของดาวพระเคราะห์ดวงมหึมาแตกแยกออกมา และนอกจากโลกเราแล้ว ยังมีดาวพระเคราะห์อื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกับโลกเรา ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง นับไม่ถ้วนดวง ไม่เชื่อตอนกลางคืนเราก็แหงนคอมองบนท้องฟ้าดูซิจริงไหม ใครสามารถนับดวงดาวบนท้องฟ้าได้ว่ามีกี่ดวง รับรองไม่มีใครนับได้ ความจริงมันมีมากกว่าที่เราเห็นเสียอีก ที่เราเห็นแสงดาวนะ ก็ดวงดาวดวงหนึ่งกว่าจะส่งรัศมีมาให้เราเห็นน่ะ ต้องเดินทางเป็นล้าน ๆ ๆ ปีแสง ล้าน ๆ ปีแสง หนึ่งวินาทีความเร็วของแสงเดินนะ เดินหนึ่งวินาทีต่อสองแสนไมล์ แสงมันเดินเร็วอย่างนี้ ไม่มีอะไรจะเดินเร็วกว่าแสง แสงเดินเร็วยิ่งกว่าเสียงอีก เสียงยังเดินช้ากว่าแสงตามวิชาวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น หนึ่งวินาทีน่ะแสงเดินถึง ๒ แสนไมล์ต่อหนึ่งวินาที เราเห็นดวงดาวดวงหนึ่งเห็นว่ามันระยิบระยับ ท่านทั้งหลายทราบหรือไม่ ว่าการที่แสงของดวงดาวนั้นมาสัมผัสกับจักษุประสาทของเรานี้ มันเดินทางตั้งล้าน ๆ ๆ โกฏิปีของแสงถึงจะมาถึง แต่ถึงกระนั้น เราเองก็แหงนคอที่ไรก็เห็นมันระยิบระยับทุกทีในเวลากลางคืนทุกทีเลย หารู้ไม่ว่า นั่นแหละกว่าจะมาเข้าสัมผัสกับจักษุเราน่ะเป็นโกฏิ ๆ ล้านปีแสงแล้ว เพราะฉะนั้นอันนั้นก็จักรวาลในสุริยระบบต่าง ๆ นี้ จึงรูปมีเอนกอนันตัง ซึ่งทางวิชาอวกาศและดาราศาสตร์ได้พิสูจน์ไว้แล้ว

ในข้อนี้ หากจะปรับสมมติเข้าเทียบเคียงพระพุทธศาสนาเรา พุทธศาสนาเราก็ก้าวไปลิบลับ พระพุทธเจ้าได้ทรงมีความรู้ในห้วงอวกาศก่อนหน้านักวิทยาศาสตร์ถึงสองพันกว่าปี ตรัสว่ามีจุลสหัสสีโลกธาตุ มหาสหัสสีติสหัสสีโลกธาตุ โลกธาตุน้อยหนึ่งพัน โลกธาตุใหญ่โลกธาตุน้อยอีกสามพัน แล้วก็ยังมีอีกใช้คำว่าแสนโกฏิจักรวาลอีก คำว่าแสนโกฏิจักรวาลนี่ แปลว่าพระพุทธเจ้าทรงรู้แล้วว่ามีดวงดาวต่าง ๆ เป็นโลกธาตุมากมายในอวกาศนี้นับไม่ถ้วน ก็เมื่อโลกเรายังมีมนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ ทำไม

โลกอื่นซึ่งเขามีสิ่งแวดล้อมบางอย่างอาจจะคล้ายคลึงกับโลกเรา จะมีสิ่งมีชีวิตบ้างไม่ได้เล่า เพราะฉะนั้นในข้อนี้ ความเจริญของอวกาศกลับมาพิสูจน์ถึงเรื่องนรกสวรรค์ว่า นรกสวรรค์ที่เป็นภูมิเป็นโลกสัณฐานต่างจากโลกเรานี้มีจริง ไม่ใช่เรื่องโกหกมดเท็จ แต่ว่าไม่ใช่ตั้งอยู่บนก้อนเมฆ เพราะก้อนเมฆเป็นเรื่องใกล้ ๆ ไม่ใช่เรื่องไกลอะไร ก้อนเมฆที่เราเห็นทุกชั้นนี้ลอยละล่องอยู่บนท้องฟ้านี่นะ เป็นเรื่องใกล้ ๆ ระยะทางเหนือจากโลกเราไม่กี่สิบกิโลเมตรก็ถึงก้อนเมฆแล้ว ขี่เครื่องบินยังเหนือเมฆเสียกว่าอีก บางทีเราขึ้นไปบนยอดเขาสูง ๆ ก้อนเมฆยังลอยต่ำกว่ายอดเขาเสียอีก ไม่เชื่อลองขึ้นไปบนภูพานหรือภูกระดึงดูซิ ก้อนเมฆลอยต่ำกว่ายอดเขา เวลามีพยับพโยมเมฆฝนตกนี้ ไอ้ก้อนเมฆพยับพโยมน่ะลอยต่ำกว่าที่เราเหยียบ เพราะฉะนั้นเราจะไปหาวิมานบนก้อนเมฆน่ะ ไม่เจอแน่ อยากจะเจอวิมานเทวดาต้องไปหาบนดวงดาวอีกโลกหนึ่ง แต่จะไปอย่างไรล่ะ เวลานี้ไม่ใช่ว่าจรวดยังไปไม่ถึง แค่ดวงพระจันทร์คนก็ยังไปไม่ถึงเลยนี่ แล้วก็อะไรที่จะรับประกันได้ว่าในดาวพระจันทร์จะมีวิมาน เพราะว่าโลกสวรรค์นั้นไกลกว่าดาวพระจันทร์ตั้งกี่โกฏิล้านไมล์ก็ไม่รู้ ไกลกว่ากันมาก สมมติว่าอเมริกาสามารถผลิตจรวดเอาคนออกนอกโลกไปลงดวงจันทร์ได้ในอีกห้าปีข้างหน้า ตามที่นักวิทยาศาสตร์อเมริกันคาดพยากรณ์ไว้ สมมติว่าอย่างนั้น คราวนี้ ถ้าเราจะขี่จรวดจากดวงจันทร์ เอาดวงจันทร์เป็นสถานีกลาง จะไปเที่ยว

เมืองสวรรค์ละ ไปค้นคว้าว่าเมืองสวรรค์น่ะมีอยู่ในดวงนพเคราะห์ดวงไหน ขี่ไป เราตายเปล่า จรวดไปไม่ถึง เราตายในกลางจรวดแล้ว เพราะอายุขัยมนุษย์มีจำกัด คนอย่างมากอายุ ๑๒๐ ตาย เป็นอายุกัปปะ ในสัตว์ ในภัทรกัปป์นี้ อายุสัตว์ในศาสนาพระพุทธเจ้าของเราองค์ปัจจุบันนี้ ๑๒๐ ปี เรียกว่าอายุยืนที่สุดแล้ว เป็นกำหนด เป็นอายุขัยของกัลป์ ของมนุษย์ในกัลป์นี้ เรียกว่าอายุขัยของมนุษย์

คราวนี้โลกสวรรค์ต่างจากโลกมนุษย์เราเปรียบว่าห่างกันล้านล้านไมล์ เปรียบว่าห่างกันล้านล้านไมล์เถอะนะ เราขี่จรวดวิ่งไป เหาะไป จรวดสมมติว่าวินาทีหนึ่งมีความเร็วประมาณร้อยไมล์ เราไปตายกลางทางแล้ว แก่หง่อมตายไปเลย ถ้าจะไปถึงก็จะมีแต่จรวดเปล่า เราไม่ได้ตามจรวดไปด้วย มีแต่ศพติดไป อาจจะเหลือแต่โครงกระดูกกองหนึ่งอยู่ในจรวดก็ได้ ไปถึงเมืองสวรรค์แล้ว เพราะฉนั้นการจะไปเมืองสวรรค์ด้วยการขี่จรวดน่ะรับรองว่าไม่มีทางสำเร็จ เพราะว่าเมืองสวรรค์อยู่ห่างจากโลกมนุษย์นี้หลายล้านหลายโกฏิพันล้านไมล์ อย่างที่ว่ามานี้แหละว่า วินาทีหนึ่งนะ แสงเดินตั้งสองแสนไมล์ นี่เป็นอย่างนั้น ถ้าอย่างนั้นเราจะไปสวรรค์ทางไหนล่ะ ถ้าไปทางกายไม่ได้อย่างนี้น่ะ ไปได้ทางเดียวคือทางใจ ทางใจนี่แหละ เพราะว่าใจนั้นไม่ได้ถูกอำนาจของเทสะจำกัด เทสะจำกัดใจเราไม่ได้ แต่ว่าใจเองก็ถูกอำนาจกาละจำกัด ถ้าใจไม่ถูกอำนาจกาละจำกัดแล้ว ใจก็เป็นอมตะ

เป็นนิพพานน่ะซิ ใจยังเกิด แก่ เจ็บ ตายได้ มีอุปปาทะ ฐิติ ภังคะ เพราะฉะนั้นใจจึงเป็นทาสของกาละ แต่ไม่เป็นทาสของเทสะ สมมติว่า เรานั่งที่นี่ เราจะคิดถึงจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดเชียงใหม่ เมืองนอกเมืองนาที่เราเคยไป เราไม่ต้องเอาใจไปขี่จรวดขี่เครื่องบิน นั่งที่นี่คิดปับก็ถึงปุ๊บ นี่แสดงว่าใจเราน่ะไม่ถูกเทสะจำกัดเลย ไปคล่อง ไปรวดเร็ว มาเร็วทีเดียว พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ลหุปริวตฺตํ จิตฺตํ จิตนี้นะ เป็นไปอย่างรวดเร็วเชียว ชั่วรัดนิ้วมือเดียวก็ถึง นี่แสดงว่ามันไม่ถูกจำกัดด้วยเทสะ

คราวนี้ถ้าหากว่ากาย กายเราจำกัดด้วยเทสะซิ เรานั่งเก้าอี้ตัวนี้ ใครจะมานั่งซ้อนเราไม่ได้ จะมานั่งตรงที่เรานั่งไม่ได้ นอกจากนั่งซ้อนบนตักเราน่ะซิ นั่งได้ แต่จะมานั่งตรงที่เรานั่งสัมผัสอยู่แล้วไม่ได้ นี่แปลว่า กายน่ะมันเทอะทะ มันจำกัด มันเกะกะรุงรัง เป็นของหนัก แต่ไอ้ใจนี่น่ะ คนร้อยคน พันคน พุ่งใจไปในจุดเดียวกันไม่เกะกะ ไม่เชื่อท่านทั้งหลายลองส่งกระแสจิตไปที่พระพุทธรูปองค์นี้ซิ จะเห็นว่าไม่มีเนื้อที่เกะกะใจเราเลย ไม่ว่ากี่ร้อยกี่พันกี่แสนโกฏิดวง ส่งกระแสจิตพุ่งมาที่พระพุทธรูป พระพุทธรูปท่านรับกระแสจิตทุกคนไว้หมด ถ้าหากว่าคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปจะไปนั่งเก้าอี้ตัวเดียวกัน นั่งกันไม่ได้แล้ว เกะกะแล้ว ต้องนั่งซ้อนบนตักแล้ว จะมานั่งบนที่เขานั่งก่อนไม่ได้แล้ว นี่แหละจึงแสดงให้เห็นว่า ใจนี้ไม่มีอำนาจเทสะจำกัด แต่ว่าถูก

จำกัดด้วยกาละ เพราะฉะนั้นเมื่อเราอยากจะไปสวรรค์ทางกายไม่มีทาง เพราะจะต้องไปตายกลางทาง ไปไม่ถึงหรอก มันไกล ก็ไปได้ทางเดียวคือทางใจ ทางใจจะไปอย่างไรล่ะ ก็ต้องใช้เครื่องอุปกรณ์ เหมือนหนึ่งเราจะขึ้นเครื่องบิน ก็ต้องอาศัยเครื่องบินเป็นอุปกรณ์ เครื่องบินก็ต้องอาศัยนักบิน อาศัยน้ำมันเป็นอุปกรณ์ มันถึงบินได้ ไม่ใช่ว่ามีเครื่องบินเปล่า ๆ แล้ว เราจะบินได้เมื่อไรเล่า เราขับเครื่องบินก็ไม่เป็น ขับเครื่องบินเป็นไม่มีน้ำมัน เครื่องบินมันก็ไม่บินให้ เพราะฉะนั้นการไปเที่ยวโลกสวรรค์ก็เหมือนกัน ต้องมีอุปกรณ์ นอกจากมีใจแล้วต้องมีอุปกรณ์ของใจ สำหรับพาเราไปเที่ยว **อุปกรณ์ในที่นี้ก็คือว่า การฝึกจิตตามวิธีของฌาน การฝึกจิตตามวิธีของฌานจนกระทั่งเกิดอภิญญา** เพราะฉนั้นท่านจึงกล่าวว่า เรื่องของฌานเป็นเรื่องของจิตกรีฑา คือเป็นกีฬาเครื่องเล่นของจิต เหมือนกับเรามองดูเขาเล่นกรีฑาของโลก บางคนก็กระโดดสูงตั้งสองสามเมตร เรากระโดดได้ไหม ให้เรากระโดดสูงตั้ง ๒-๓ เมตร เรากระโดดได้ไหม เรากระโดดไม่ได้ เพราะเราไม่ได้ฝึกใช่ไหม บางคนว่ายน้ำ ว่ายเร็วเพียง ๕ นาทีนี่ มีความเร็วเป็นระยะตั้ง ๕ เส้น ๖ เส้น นี่ถ้าเรามาว่ายบ้าง เราไปไม่ไหว เพราะเราไม่ใช่นักกีฬาว่ายน้ำนี่ บางคนขว้างจานได้ไปที่ตั้งไกล ๆ ขว้างตั้งห่างกันตั้ง ๒ เส้น ๓ เส้น เราขว้างเองไม่ถึง แค่เส้นหนึ่งก็ไม่ถึง แล้วสุดกำลังของเรา เพราะอะไร เราไม่ใช่นักขว้างจาน เราไม่ได้

ฝึกในทางขว้างจาน บางคนวิ่ง วิ่งทน วิ่งมาราธอน วิ่งทน เขาอาจจะวิ่งรอบสนามหลวงตั้งสามรอบ ของเราล่ะ แค่ครึ่งรอบก็แย่แล้ว อย่าว่าแต่สามรอบเลย ไปไม่ไหว บางคนไต่เส้นลวดเท่านิ้วหัวแม่มือ เขาเดินสองขาไต่สบาย ข้ามตึกหลังหนึ่งไปยังตึกอีกหลังหนึ่ง ตึกสูงลิ่ว ๑๐ ชั้น ๒๐ ชั้น เอาเส้นลวดขึงจากตึกฟากนี้ไปตึกฟากโน้น แล้วก็เดินไต่ไป มิหนำซ้ำก็ยังปล่อยมืออีก ไม่มีเครื่องอุปกรณ์ ทำไมเขาไม่พลัดตกลงมา เราเองเดินท้องร่องสวน ต้นหมากต้นหนึ่งยังตกโครมลงไปในท้องร่อง ทำไมเป็นอย่างนั้น นี่แสดงว่ากำลังใจการฝึกนี่ คนฝึกกับคนไม่ฝึก มันมีความสามารถต่างกันฉันใด ผู้ที่ฝึกจิตเล่นจิตกรีฑาบ่อย ๆ จนกระทั่งมีวสีความเชี่ยวชาญในฌานมาก ๆ แล้ว ผู้นั้นก็อาจจะทำสิ่งซึ่งคนธรรมดาทำไม่ได้ มองเห็นเป็นเรื่องเหลือวิสัยไป คือว่ามีทิพยจักษุ มีทิพยโสต อาจจะติดต่อโลกทิพย์กายทิพย์ได้ ฉันใดก็ฉันนั้นเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น เราจงมีความไว้วางใจเถิดว่า สวรรค์มีจริงแน่ ยิ่งวิทยาศาสตร์เจริญมากเท่าไร ก็ยิ่งพิสูจน์ความจริงว่าสวรรค์มีไม่ใช่ว่าไม่มี ก็เมื่อสวรรค์มีจริงแล้ว สิ่งที่ตรงกันข้ามกับสวรรค์ คือนรก ทำไมจักมีไม่ได้ นรกก็คืออีกโลกหนึ่งเหมือนกัน อีกดาวพระเคราะห์อีกดวงหนึ่งเหมือนกัน แต่ว่าเป็นดาวพระเคราะห์ที่มีอุตุนิยมไม่ดี อุณหภูมิก็ไม่ดี อาหารก็ไม่ดี ดินฟ้าอากาศก็ไม่ดี ใครไปเกิดที่นั่นก็ทรมานทรกรรมด้วยดินฟ้า

อากาศ, ด้วยอุตุ, ด้วยการหาอาหารบริโภค หาฝืดเคืองลำบาก อดแห้งอดแล้ง อด ๆ อยาก ๆ กินกรวด กินดิน กินทราย กินอิฐ กินปูน กินของร้อน กินของสกปรก กินพวกนี้ ไม่เหมือนกับพวกที่ไปเกิดในโลกสวรรค์ กินอาหารที่เป็นของประณีตเป็นของทิพย์ เพราะฉะนั้นนรกก็ได้แก่โลกทรมานที่ไปเกิดขึ้นแล้วก็เริ่มทรมานด้วยชีวิต ความเป็นอยู่ลำบากลำบนวิกลวิการต่าง ๆ นานา เพราะอำนาจดินฟ้าอากาศที่โหดร้ายทารุณ อำนาจแห่งสังคมที่โหดร้ายทารุณ อำนาจความเป็นอยู่ที่โหดร้ายทารุณ ท่านจึงเรียกว่าโลกนั้นเป็นนรกอย่างกับคำว่า ตายแล้วตกใต้เถร-อเวจีให้ไฟลุกเผาไหม้ตลอดกัปป์ตลอดกัลป์ พูดอย่างนี้เป็นคำอุปมา ความจริง ใต้เถรอเวจีนรก ก็คือว่าเป็นโลก ๆ หนึ่งที่อากาศแสนจะร้อนเหลือหลาย ใครไปเกิดที่นั่นแล้วต้องถูกดินฟ้าอากาศเผาผลาญกายเผาผลาญใจ ไม่มีความสุขชั่วมื้อชั่วยามไม่มีเลย นี่แหละอเวจีนรกละ สมมติว่าไปเกิดในโลกที่มีภูเขาไฟเยอะ ๆ ดีไม่ดีก็ตกนรก เขาเรียกว่าตกนรกกะทะทองแดง ตกหลุมถ่านเพลิง นรกหลุมถ่านเพลิงหมายความว่า ไปเกิดในโลกดาวเคราะห์ที่มีแผ่นดินไหวบ่อย ๆ และมีภูเขาไฟระเบิดบ่อย ๆ มองไปสารทิศมีแต่ภูเขาไฟลูกนั้นก็กำลังคุ ลูกนี้ก็กำลังคุ ลูกโน้นก็กำลังคุ ดีไม่ดีเดินไป ๒ ก้าวก็แผ่นดินแยกตกหลุมไป ไฟกรดในใต้โลกมันพุ่งขึ้นมาเผาผลาญไหม้มอดไปหมด นี่แหละ เรียกว่านรกหลุมถ่านเพลิง

นรกป่างิ้ว ต้นงิ้วนะ ทำศีลผิดข้อกาเม ไปตกนรกป่างิ้ว ก็หมายความว่าไปเกิดในดาวพระเคราะห์ที่อุดมไปด้วยป่า ป่าไม้ ป่าไม้โบราณ ป่าไม้โบราณสมัยหลายล้านปี แต่ละต้นแหงนคอตั้งบ่ามองไม่เห็นยอด เวลานี้ไม้โบราณไม่ต้องไปหานรกงิ้วดูหรอก โลกมนุษย์เราก็มี ต้นไม้โบราณอย่างที่ว่า ในแคนาดา ประเทศแคนาดากับในสหรัฐอเมริกามีต้นไม้ยักษ์ชนิดหนึ่งเรียกว่าต้นซีคอยยา เฉพาะลำต้นของมันนะ เจาะเป็นอุโมงค์รถเก๋งสวนกันได้ ๓ คันสบาย ๆ ท่านทั้งหลายเชื่อไหมว่าต้นไม้ต้นหนึ่งในอเมริกาในแคนาดานี่ โพรงของมันเขาตัดถนนทะลุโพรงไม้ต้นนี้ รถเก๋ง ๓ คันสวนกันไปสวนกันมา เข้า ๆ ออก ๆ สบาย ๆ แล้วยอดของมันหรือแหงนคอตั้งบ่ามองไม่เห็นหายไปในทิวเมฆ ต้นซีคอยยามีในอเมริกากับแคนาดา รัฐบาลของแคนาดากับอเมริกา เขารักษาเป็นป่าสงวนเอาไว้เพราะว่าต้นไม้ชนิดนี้เป็นพืชพันธุ์ของต้นไม้ยักษ์สมัยโลกล้านปีสืบทอดมา ตานี้ไอ้ต้นงิ้วอย่างนรกฉิมพลี ที่ว่าป่าไม้งิ้วนี้ก็ได้แก่ไปเกิดในโลกยุคดึกดำบรรพ์ ดาวพระเคราะห์ที่มีความเจริญยุคดึกดำบรรพ์วิวัฒนาการยังไม่ถึงขั้นความเจริญอย่างโลกมนุษย์เรา แล้วก็เป็นป่าไปหมด เป็นป่าไม้หนาม หนามแต่ละอันนี้ยาวตั้ง ๒ ศอก ๓ ศอก ธรรมดาต้นงิ้วในบ้านเรา ไม่มีหนามยาว ๒ ศอก ๓ ศอกหรอก แต่ว่าไอ้ต้นไม้ยักษ์ในโลกที่ว่านี้หนามงิ้วมันยาวตั้ง ๒ ศอก ๓ ศอก สัตวโลกที่ไปเกิดในแดนนั้น จะหากินก็

แสนจะลำบากต้องปีนป่ายต้นไม้ประเภทนี้ขึ้นไปหากินก็ถูกหนามงิ้วนั่นแหละมันทิ่มตำเอาตาย เรียกว่าตกนรกป่าไม้ฉิมพลี ตกนรกต้นงิ้วปีนต้นงิ้ว ฉะนั้นเรื่องนรกสวรรค์เป็นเรื่องจริง เพียงแต่ว่าเราต้องรู้จักอ่าน รู้จักถอด โดยเอาหลักความรู้ของดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์มาปรับแล้ว เราจะเชื่อมั่นว่า เรื่องของปรโลกนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องนิยายเลย เป็นเรื่องจริง แล้วความรู้พวกนี้ใครรู้ ผู้ที่รู้คือผู้ที่มีทิพยจักษุญาณตั้งแต่พระพุทธองค์ลงมา แม้กระทั่งฤษีชีไพรนอกศาสนาที่เขาทำอภิญญาได้โลกียอภิญญาเขาก็รู้เห็นแล้ว ไม่ต้องโลกุตตระหรอก เอาแค่โลกียอภิญญานี่แหละเขาก็รู้เห็น เมื่อเขารู้เห็น เขาก็มาถ่ายทอดให้เราฟังว่ามีนะ นรกอย่างงั้นนะ นรกทุกข์ สวรรค์สบาย ถ่ายทอดให้เราฟัง

อย่างว่าเทวดากินอาหารทิพย์ไม่ต้องหุงหาอาหาร นั่งเฉย ๆ ก็อิ่ม อยากจะกินอาหารก็ลอยมา อิ่มทิพย์ ฟังดูคล้าย ๆ เป็นเรื่องนิยาย แต่ปัจจุบัน นักวิทยาศาสตร์กำลังจะทำให้เราอิ่มทิพย์แล้ว ท่านทั้งหลายทราบไหม ? นักวิทยาศาสตร์ในเยอรมันเขาค้นพบ บอกว่า ในอากาศที่เราหายใจนี่มีวิตามินเยอะแยะ เขาว่าเขากำลังสกัดวิตามินในอากาศให้เรากิน ต่อไปนี้เราไม่ต้องไปปลูกผักปลูกหญ้า ทำไร่ไถนาให้ลำบากแล้ว โลกของเราในอนาคต ความเจริญของวิทยาศาสตร์ซึ่งเขากำลังค้นคว้าอยู่ เขาจะสกัดเอาวิตามินในอากาศนี่มาเป็นอาหารเราแล้ว ใครอยากกินก็อ้าปากขึ้นมองในอากาศ แล้วใช้เครื่องสกัดนี้สกัดแผล็บเดียว

แค่ไม่ถึงวินาที แล้วหุบปาก หุบเอาแต่ลมเข้าไป พอหุบกลืนลงไปในท้องเรา อิ่มขึ้นมาทันที สบายกันมื้อหนึ่งอิ่มไปได้ ๆ วัน กริยาอย่างนี้คล้าย ๆ กับแม่หนุมาน-นางสวาหะ ยืนขาเดียวกินวาตา กินลมอิ่ม เรื่องนิยายกลายเป็นเรื่องจริงแล้ว ท่านทั้งหลายทราบไหม วิทยาศาสตร์เขาพิสูจน์แล้วว่า ในอากาศมีวิตามินเยอะแยะเลย เพราะฉะนั้นเทวดาอิ่มทิพย์ คืออิ่มอย่างนี้ ท่านอิ่มด้วยวิธีนี้ คือวิตามินมันมี ไม่ต้องไปกินอะไร ไม่ต้องไปทำไร่ไถนาปลูกผักให้ลำบาก เพียงอ้าปากกินก็อิ่มแล้ว อาหารทิพย์สำเร็จรูปปรุงมาเลยในอากาศ หมายความว่าโลกสวรรค์วิทยาศาสตร์เขาล้ำยุคยิ่งกว่าโลกเราตั้งกี่โกฏิเท่าก็ไม่รู้ในโลกสวรรค์ ส่วนโลกนรกนะเป็นที่ด้อยพัฒนา ไม่มีความเจริญด้านวิทยา-ศาสตร์ มิหนำซ้ำยังถูกดินฟ้าอากาศสิ่งแวดล้อมลงโทษ ต้องให้มีความเป็นอยู่อย่างทรมานทรกรรม เราจึงเรียกว่าโลกนรก มนุษย์เราเป็นก้ำกึ่งของสวรรค์และนรก คือว่ามีทั้งสุขอนันต์และทุกข์มหันต์ในโลกเรา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จึงต้องมาตรัสรู้ในโลกมนุษย์ ถ้าไปตรัสรู้ในโลกสวรรค์ ไปสอนให้เทวดาฟังให้เห็นทุกข์ ให้อนิจจัง เทวดายากที่จะเห็นได้ เพราะแต่ละองค์แต่ละองค์อายุยืนกันเหลือเกิน เทวดาชั้นจตุมหาราชิกาชั้นต่ำสุด วันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นจตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นชั้นต่ำของสวรรค์นะ เท่ากับ ๔๐๐ ปีในเมืองมนุษย์ เรา ๔๐๐ ปีตาย

แล้ว เกิดไม่รู้กี่ชาติ เทวดาในชั้นจตุมหาราชิกาเพิ่ง ๒๔ ชั่วโมง เพราะฉะนั้นจะไปเทศนาสั่งสอนพวกเทพพวกพรหมบอกว่า รูปํ อนิจฺจํ สงฺขารา อนิจฺจํ พวกนี้ยากที่จะหยั่งถึงธรรม นอกจากเทวดาที่มีสัมมาทิฏฐิได้สร้างบารมีมาแต่โลกมนุษย์ติดตัวขึ้นไปแล้ว อย่างนี้แหละก็เห็นธรรมได้ง่าย ถ้าหากว่าเป็นพวกที่ประมาทเป็นพวกที่ไม่ใช่สัมมาทิฏฐิมาก่อนแล้ว ไปเกิดเป็นพวกกายทิพย์แล้วละก็ ยากนักที่จะเห็นในเรื่องอนิจจ้ได้ เพราะความที่อายุของโลกสวรรค์นะมันยืนมาก มูลเหตุที่ยืนมากนะไม่ใช่อะไรหรอก เกี่ยวกับการหมุนรอบตัวเองของดาวพระเคราะห์ดวงนั้น บางดวงหมุนช้าไป บางดวงหมุนเร็ว โลกเรากำหนดวัน เดือน ปี ด้วยอะไรล่ะ ด้วยการหมุนใช่ไหม หมุนรอบตัวเอง ๒๔ ชั่วโมง เป็นหนึ่งวัน หมุนรอบดวงอาทิตย์ ๓๖๕ วัน เป็นหนึ่งปี ดาวพระเคราะห์บางดวงกว่าจะหมุนรอบพระอาทิตย์กินเวลาโลกเรา ๑๑ ปีเศษ ดวงพฤหัส ๆ นี่นะใหญ่กว่าโลกเราตั้งพันเท่า ใหญ่มหึมากว่าโลกเราตั้งพันโลกเท่าดาวพฤหัสดวงหนึ่ง ดาวพฤหัสหมุนรอบดวงอาทิตย์ ๑๑ ปีเศษ ถ้าเราไปเกิดในดาวพฤหัสแล้ว ๑ ปีของดาวพฤหัสจะเท่ากับ ๑๑ ปีเศษของโลกเรา นี่ดาราศาสตร์เขาพิสูจน์มาอย่างนี้ จะป่วยกล่าวไปไยกับโลกสวรรค์ ซึ่งห่างจากโลกเราแสนโกฏิล้านไมล์ อายุก็ต้องยืนเป็นธรรมดาซิ เพราะมันเกี่ยวกับการหมุนเวียนรอบตัวกับดวงพระอาทิตย์เป็นเกณฑ์

เพราะฉะนั้นดาราศาสตร์ยิ่งเจริญก็ทำให้เรายิ่งเชื่อว่านรกสวรรค์ที่เป็นปรโลกน่ะมีจริง ๆ ใครเชื่อเรื่องนี้ คนนั้นก็มีกัมมัสกตาญาณเป็นโลกียสัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นองค์ของมรรคในมรรคมีองค์ ๘ นั้น ท่านจัดเป็นโลกียทิฏฐิอย่างหนึ่ง โลกุตตรสัมมาทิฏฐิอย่างหนึ่ง โลกียสัมมาทิฏฐินั้นคือกัมมัส-กตาญาณหนึ่ง ตถาคตโพธิสัทธาหนึ่ง ความที่มีญาณทัสสนะแทงทะลุเห็นอริยะ ๔ เป็นโลกุตตระสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้นชาวพุทธทั่วไปจึงควรที่จะปลูกโลกียสัมมาทิฏฐิ คือความเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตัว ใครทำดีได้ดี ใครทำชั่วได้ชั่ว

จังหวะของกรรมดีกรรมชั่วจะให้ผลนั้น อยู่ที่คิวของมันเพราะว่าเราทำกรรมดีกรรมชั่วมามากมายเอนกอนันต์นับไม่ถ้วนชาติ มันก็มีคิว ต้องต่อคิวกันซิ จะมาให้ผลทันตาเราไม่ได้หรอก ไม่ใช่ว่าตักบาตรทอดกฐิน วันนี้แล้วอธิษฐานว่า พรุ่งนี้แทงลอตเตอรี่ให้ถูกที่หนึ่งเถอะ อำนาจผลบุญที่ร่วมอนุโมทนากฐินขอให้ลอตเตอรี่ถูกที่หนึ่งเถอะ แล้วพอไม่ถูกก็มาโทษบอกว่าทำบุญไม่เห็นได้ผลบุญเลย ไม่ถูก มันอยู่ที่คิว ก่อนที่จะถูกเราต้องรอคิวเสียก่อนว่า บางทีกรรมชั่วเราทำมาก คิวของกรรมชั่วต้องเรียงมาตั้งเป็นชาติ ๆ รอเราอยู่ เราก็ต้องชดใช้หนี้มันก่อนซิ คิวดีก็ไปรอเราโน้นแน่ะ อีกร้อยชาติข้างหน้า ไปรอเราโน่น เราก็ต้องใจเย็นรอคิวไป ใครก่อนใครหลังซิ เหมือนเราทำกรรมชั่วเหมือนกันแหละ วันนี้ไปปล้นเขา ปิดบังหลักฐานได้

ก็หัวเราะชอบใจว่าตำรวจไม่รู้ เราไม่ต้องเข้าคุก เพราะฉะนั้นใครทำชั่วก็ไม่ได้ผลชั่ว ไม่จริงหรอก ศาสนาสอนไม่จริง อย่างนี้แปลว่า คิวดีของเขานะยังให้ผลอยู่ คิวชั่วยังมาไม่ถึง ก็เหมือนเราตีตั๋วนี่แหละ เราไปช้าก็ต้องไปยืนหลังเขา ใครไปก่อนก็ไปยืนหน้าเขา แล้วเราจะไปต่อว่า โอ๊ย ไม่ได้หรอก ไม่ถูกไม่ต้องไม่ได้ กรรมดีกรรมชั่ว มันมีจังหวะจะให้ผล เราปลูกกล้วยปลูกมะละกอ ปลูกพริก ปีหนึ่งก็ได้กินผล ปลูกทุเรียนปีหนึ่งได้กินผลไหม ไม่ได้ ห้าปี หกปี เจ็ดปีกว่าจะได้กินผลทุเรียน ปลูกมะม่วงสามปี สี่ปี ก็ได้กินผลแล้ว เมื่อปลูกพริกปีหนึ่ง ห้าเดือนหกเดือนก็ได้กินแล้ว สามเดือนได้กินแล้ว ปลูกพริกฉันใดกรรมดีกรรมชั่วก็เหมือนกัน มันมีจังหวะเร็วจังหวะช้า เพราะ-ฉะนั้นเราจึงควรเชื่อกัมมัสกตาญาณว่า นรกสวรรค์มีจริงดีกว่าเป็นเครื่องอุ่นใจให้เรามีความหวัง มีความพากเพียรวิริยะที่จะประกอบกรรมดีต่อไป แล้วก็ได้ดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้าด้วย

ขอจบธรรมกถาเพียงเท่านี้ครับ

[illegible]

[illegible]

ไม่เหมือน[illegible]

[illegible]

๑. สอน[illegible]เรื่อง[illegible]

[illegible]

๓. ให้ผู้[illegible]

๔. เน้นจุดเด่นของพุทธ[illegible]

[illegible]

๕. เร่ง[illegible]

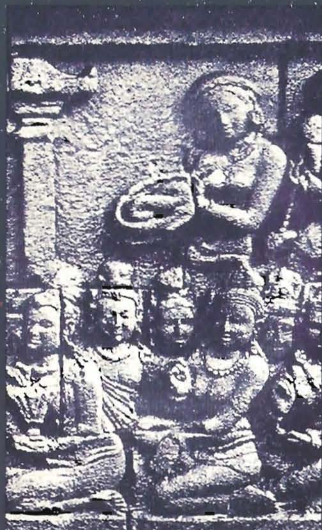
พุทธองค์เป็นศาสดา

๖. หาให้หลักปฏิบัติในทางธรรม ตระหนัก
เห็นคุณของความรู้ความเพียรและจิตใจ และมี
ธรรมะตั้งแต่ขั้นต้นจนไปถึงขั้นสุดยอดธรรม
พอช่วยก็รู้ได้แต่ผู้สอนจะกำหนดให้ง่ายให้
สั้นขึ้นตามขนาดความแก่พื้นภูมิของผู้ฟัง ขนาด
ผู้ฟังรู้น้อยจะสอนสั้นเพื่อให้จำ ให้ง่าย ให้ชัดเจน
เพราะกำหนดข้อธรรมช่วยตั้งแต่ง่ายไปหายาก
ก็ได้

หลักใหญ่ ๖ ข้อนี้ กระผมขอเสนอ หนังสือ
แนบเรียงพุทธศาสนาสะสม รวบรวมพิมพ์เอาปีน พุทธันต์
๒๕ ทั้งหมด ๕ เล่ม ซึ่งได้นำมาถวายมาเรียนพร้อม
กับจดหมายนี้ หนังสือนี้ได้มีคุณค่ามีลักษณะที่พร้อม
เหมาะสมที่จะเผยแพร่แก่ผู้สนใจอย่างยิ่ง จึงขอ
ประทานกราบเรียนมาเพื่อทราบ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

เสถียร โพธินันทะ

พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาของท่านผู้มีปัญญารอบรู้ คำว่า "พุทธะ" แปลว่าผู้มีปัญญารอบรู้ซึ่งได้แก่พระศาสดาผู้ตั้งศาสนานั่นเอง ทั้งนี้เพราะว่าศาสนานี้มิได้เป็นศาสนาตั้งอยู่บนรากฐานอารมณ์พระพุทธองค์ผู้ตั้งศาสนานี้ได้ทรงใช้สติปัญญา ค้นคว้าพิจารณาด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริง จนกระทั่งได้พบกับสัจจธรรมด้วยพระองค์เอง

ISBN 974-399-328-2

